

Wat te doen met mijn pensioen?

Een hardop-werkonderzoek naar de waarde van Value Clarification Methods bij het maken van pensioenkeuzes

Rosanne Oosterom

Utrecht University

Wat te doen met mijn pensioen?

Een hardop-werkonderzoek naar de waarde van
Value Clarification Methods bij het maken van pensioenkeuzes

Onderzoekseminar Pensioencommunicatie

Rosanne Oosterom (5951720)

Docent: Jelle Strikwerda

Datum: 20/06/2021

Aantal woorden: 8194

Samenvatting

Pensioendeelnemers komen bij het naderen van hun pensioen voor complexe keuzes te staan. De laatste tijd is er in onderzoek meer aandacht voor hoe pensioendeelnemers hierin ondersteund kunnen worden. Binnen het medisch domein wordt er veelvuldig gebruik gemaakt van keuzehulpen om patiënten te ondersteunen in het medische keuzeprocess. De keuzehulpen worden vaak gecombineerd met zogenoemde Value Clarification Methods (hierna VCMs), die er op gericht zijn om mensen na te laten denken over hun eigen waarden en voorkeuren. Er zijn verschillende type VCMs. Zo bestaat er een onderscheid tussen interactieve VCMs (met een terugkoppeling) en impliciete VCMs (zonder terugkoppeling). Onderzoek wijst uit dat VCMs helpend zijn voor patiënten in het medisch beslissingsproces. Aangezien pensioenkeuzes op een aantal vlakken vergelijkbaar zijn met medische keuzes, kijk ik in dit onderzoek hoe respondenten VCMs ervaren bij het maken van pensioenkeuzes.

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van de hardop-werkmethode: vijftien vijftigplussers hebben een impliciete VCM (een questionnaire) ingevuld en vervolgens in een interview hun ervaringen gedeeld. Tot slot hebben de respondenten hun mening gegeven over een illustratie van een interactieve VCM, namelijk een VCM met schuifbalken.

Uit de interviews blijkt dat de respondenten de questionnaire vooral als startpunt zien om na te denken over hun pensioen. Het activeert hen om na te denken over hun behoeften en voorkeuren. De questionnaire biedt daarentegen niet voldoende ondersteuning om daadwerkelijk een pensioenkeuze te maken. De respondenten hebben tot slot hoge verwachtingen van de interactieve VCM na het zien van de illustratie. Sterker nog, ze verwachten dat dit hen meer ondersteuning kan bieden dan de questionnaire. De respondenten vinden het prettig dat er bij de VCM met schuifbalken een terugkoppeling aanwezig is. Vervolgonderzoek is nodig om de werking van interactieve VCMs verder uit te diepen.

Inhoud

1.	Inleiding	4
2.	Theoretisch kader	6
2.1	Pensioenkeuzes in het Nederlandse pensioendomein	6
2.2	Vergelijking met het medisch domein	7
2.3	Keuze-ondersteuning in het medisch domein	7
2.4	Value Clarification Methods (VCMs)	8
2.5	VCM-oefening met schuifbalken	9
2.6	Waarde-congruente beslissingen	10
2.7	VCMs in het pensioendomein	10
3.	Methode	12
3.1	Onderzoeksmethode	12
3.2	Materiaal	12
3.3	VCM met schuifbalken	13
3.4	Respondenten	13
3.5	Pretest	14
3.6	Procedure	14
3.7	Analyse	15
4.	Resultaten	16
4.1	Pensioneringsleeftijd	16
4.2	Pensioenverdeling	19
4.3	Beoordeling VCM met schuifbalken	22
5.	Conclusie	25
6.	Discussie	27
7.	Literatuurlijst	29
8.	Bijlagen	31
	Bijlage 1: Pensioen-keuzetool van het ABP	31
	Bijlage 2: Ontworpen questionnaire (Qualtrics)	32

Bijlage 3: Gebruikte stellingen questionnaire	33
Bijlage 4: VCM illustratie met schuifbalken.....	35
Bijlage 5: Gegeven achtergrondinformatie bij questionnaire	37
Bijlage 6: Interviewschema hardop-werkonderzoek	38
Bijlage 7: Transcripten.....	40

1. Inleiding

Binnen het Nederlandse pensioenlandschap komen pensioendeelnemers voor een aantal keuzes te staan. Voor velen is het pensioenthema echter een complex onderwerp waar ze zich niet of nauwelijks mee bezig houden (Van Waveren, Kuin & Duysak, 2019). De ervaren complexiteit komt voort uit meerdere redenen. Zo bevatten de verschillende pensioenopties verschillende voor- en nadelen, met elk hun eigen (positieve of negatieve) gevolgen en risico's (Strikwerda, Holleman & Hoeken, in press.). Daarbij is het lastig in te schatten *wat* precies de gevolgen zijn van een bepaalde pensioenkeuze. Deze zijn bovendien vaak pas zichtbaar na verloop van tijd. Ook zijn het keuzes die mensen in principe maar één keer in hun leven maken. Deze redenen maken waarom pensioendeelnemers het een uitdaging vinden om proactief met hun pensioen bezig te zijn. Ze houden het graag zo lang mogelijk een ver-van-hun-bed-show. Vaak zijn mensen geneigd om zich pas in hun pensioensituatie te verdiepen op het moment dat ze bijna met pensioen gaan. Ze stellen het uit, omdat ze niet weten waar ze moeten beginnen (Van Waveren et al., 2019).

Wanneer een keuze als complex wordt ervaren, zijn mensen geneigd om af te gaan op hun affect (gevoel) (Prast, 2017). Echter, dit leidt niet altijd tot de beste keuzes. Zo is aangetoond dat men de risico's minder goed kan inschatten wanneer een positief affect de boventoon voert bij een bepaalde keuze (Slovic, Peters, Finucane, & MacGregor, 2005). Aangezien het binnen het pensioendomein gaat om financiële keuzes met grote impact, is het niet verstandig om deze pensioenkeuzes te maken op basis van een goed gevoel of intuïtie. De financiële keuzes zijn bovendien slechts eenmalig te maken en kunnen na het passeren van de pensioenleeftijd niet meer teruggedraaid worden. Het is dan ook belangrijk dat pensioendeelnemers nadenken over hun mogelijkheden en dat ze erachter komen wat ze belangrijk vinden in hun pensioen. Dit is de cruciale basis om uiteindelijk een weloverwogen keuze te maken voor de oude dag (Lentz & Elling, 2019).

Maar dit lijkt tot op heden een grote uitdaging in het huidige pensioendomein. Want hoe kunnen pensioendeelnemers aangespoord worden om actief na te denken over hun pensioen? En misschien nog belangrijker: hoe zorg je ervoor dat pensioendeelnemers zelfverzekerd achter hun uiteindelijke keuzes staan? De laatste tijd wordt er in onderzoek steeds meer aandacht besteed aan hoe pensioendeelnemers ondersteund kunnen worden in de keuzes die ze moeten maken. Zo is er onderzoek gedaan naar de rol van *infographics* bij het maken van financiële beslissingen en naar de waarde van maatwerk in pensioencommunicatie (Cox & De Goeij, 2020; Lentz & Elling, 2019). Echter, dergelijk onderzoek staat nog in de kinderschoenen: er is nog veel onontdekt terrein. Volgens de Autoriteit Financiële Markten (hierna AFM) kunnen er nog vele stappen gezet worden in de vormgeving van de keuzebegeleiding (AFM, z.d.).

Binnen het keuzeproces is het van belang dat pensioendeelnemers weten (of erachter komen) welke wensen en behoeften zij hebben na hun werkzame leven en dat ze snappen welke pensioenopties daarbij aansluiten. Wanneer men hier een bepaalde vorm van begeleiding bij krijgt, kan dit helpen om tot betere keuzes te komen (Strikwerda, Holleman & Hoeken, in press.).

Er bestaan methoden die mensen ondersteunen om hun persoonlijke waarden in kaart te brengen (Strikwerda et al., 2021). Deze methoden heten *Value Clarification Methods* (hierna VCMs) en worden tot op heden vooral ingezet in het medisch domein. Vaak is de VCM een onderdeel van een (tot nu toe medische) keuzehulp. Met behulp van een VCM kunnen mensen de voor hen belangrijke waarden ontdekken en op basis daarvan verschillende keuzemogelijkheden evalueren. Zo wordt de kans groter dat er overeenstemming ontstaat tussen persoonlijke voorkeuren en omstandigheden enerzijds, en de gemaakte beslissing anderzijds (Fagerlin et al., 2013). Verschillende onderzoeken uit het medisch domein tonen aan dat VCMs helpend zijn voor patiënten en dat ze welkome ondersteuning bieden bij het maken van complexe medische keuzes.

Medische keuzes en pensioenkeuzes zijn in een aantal opzichten vergelijkbaar en daarom is het relevant om te onderzoeken of een dergelijke methode ook helpend is in het pensioendomein. In dit kwalitatieve onderzoek zal onderzocht worden hoe VCMs worden ervaren bij het maken van pensioenkeuzes.

2. Theoretisch kader

2.1 Pensioenkeuzes in het Nederlandse pensioendomein

Het Nederlandse pensioenstelsel bestaat uit drie pijlers: de Algemene Ouderdomswet (AOW), de pensioenopbouw bij de werkgever en de individuele (aanvullende) pensioenvoorzieningen (Bovenberg, 2014). Vooral binnen de tweede pijler (de pensioenopbouw bij de werkgever) heeft iemand die bijna met pensioen gaat een aantal keuzes. Eén van de keuzes die bijna gepensioneerden dienen te maken gaat over de pensioneringsleeftijd. Voor de meesten ligt de pensioengerechtigde leeftijd, net zoals de AOW-gerechtigde leeftijd, rond de 67/68 jaar. Pensioendeelnemers hebben de mogelijkheid om op deze leeftijd met pensioen te gaan, maar ze kunnen hier ook van afwijken door eerder of juist later met pensioen te gaan (Strikwerda et al., in press.). Als pensioendeelnemers ervoor kiezen om eerder met pensioen te gaan, heeft dat bepaalde (financiële) gevolgen. De opgebouwde pensioenuitkering wordt in een dergelijk geval over een langere tijd verdeeld, waardoor het maandelijkse pensioenbedrag lager wordt. Ook bouwt de pensioendeelnemer in totaal minder pensioen op, omdat hij eerder stopt met het betalen van pensioenpremie.

Een tweede, meer onbekende pensioenkeuze gaat over de verdeling van het pensioen. Een pensioendeelnemer heeft allereerst de optie om te kiezen voor de standaardconstructie: de pensioenuitkering wordt dan gelijk verdeeld over de maanden heen. De pensioendeelnemer krijgt in dit geval elke maand hetzelfde bedrag. Een pensioendeelnemer kan ook kiezen voor een hoog/laag- of een laag/hoog-constructie. Wanneer een pensioendeelnemer kiest voor een dergelijke constructie, dan krijgt diegene in de eerste jaren van het pensioen een hogere uitkering en daarna een lagere (hoog/laag), of andersom (laag/hoog) (Dietvorst & Visser, 2012).

De hierboven beschreven pensioenkeuzes bevatten verschillende opties, met elk hun eigen voor- en nadelen (Strikwerda et al., 2021). Het gaat om keuzes met een behoorlijke financiële impact: een “verkeerde” keuze kan vervelende financiële gevolgen met zich meebrengen die de pensioendeelnemer niet zo maar terug kan draaien: na de pensioenleeftijd staat de keuze vast (AFM, z.d.). Een pensioendeelnemer zal er zelf achter moeten komen welke keuze voor hem of haar het meest wenselijk is. Voor veel pensioendeelnemers is het een uitdaging om hierover een beslissing te nemen: ze ervaren de keuzes als complex. Tot op heden is men in het pensioendomein nog zoekende naar mogelijkheden om pensioendeelnemers in dit keuzeproces te ondersteunen.

2.2 Vergelijking met het medisch domein

Ook in het medisch domein zijn ‘complexe keuzes’ een thema. Patiënten komen geregeld voor moeilijke keuzes te staan, bijvoorbeeld wanneer ze een keuze moeten maken uit verschillende behandelmogelijkheden. Elke behandeling heeft haar eigen positieve en negatieve gevolgen en risico’s. Patiënten moeten zich de complexe informatie over deze behandelingen eigen maken en omgaan met de opspelende angst of bezorgdheid (Witteman et al., 2020). De ene behandeling is niet gegarandeerd beter dan de andere behandeling: de patiënt zal zelf moeten inschatten wat in zijn of haar situatie de beste optie is en op basis daarvan een bepaalde keuze maken.

De medische keuzes zijn in een aantal opzichten vergelijkbaar met pensioenkeuzes. Want waar een patiënt de keuze heeft uit verschillende behandelmogelijkheden, zal een pensioendeelnemer moeten kiezen uit een aantal keuzeropties. En waar een patiënt voor elke behandeloptie een risico-inschatting probeert te maken, doet de pensioendeelnemer dit ook voor de verschillende pensioenopties (om toekomstig geldgebrek te voorkomen) (Strikwerda et al., 2021). In zowel het medisch domein als het pensioendomein gaat het om complexe keuzes waarbij de pensioendeelnemer/patiënt de voor- en nadelen van verschillende opties tegen elkaar moet afwegen en waarvan de financiële/medische gevolgen groot kunnen zijn (Strikwerda et al., 2021).

Binnen het medisch domein is er, in tegenstelling tot het pensioendomein, veel onderzoek gedaan naar het begeleiden van patiënten in het complexe keuzeprocess. Gezien de hierboven beschreven parallellen tussen medische keuzes en pensioenkeuzes, is het relevant om in te zoomen op de kennis die we reeds hebben vanuit het medisch domein.

2.3 Keuze-ondersteuning in het medisch domein

Wanneer patiënten gezondheidsbeslissingen nemen, is het van belang dat de uiteindelijke keuze in lijn staat met wat de patiënt belangrijk vindt. Oftewel, de beslissing moet waarde-congruent zijn (Witteman et al., 2020). Dit kan voor patiënten een lastige opgave zijn (Stacey et al., 2017). Tijdens het medische keuzeprocess kan er een zogenaamd beslissingsconflict ontstaan. Hiervan is sprake als een patiënt onzeker blijft over de te maken of gemaakte keuze, een tekort heeft aan kennis over de behandelingen, of niet duidelijk heeft wat zijn of haar persoonlijke waarden zijn (Van Lent et al., 2019).

Om patiënten te begeleiden en te ondersteunen in de keuzes die ze moeten maken, wordt er in het medisch domein veelvuldig gebruik gemaakt van keuzehulpen. Uit het onderzoek van Stacey et al. (2017) blijkt dat de kwaliteit van de medische beslissing hoger is wanneer de patiënt gebruik maakt van keuzehulpen, dan wanneer de patiënt enkel de ‘gebruikelijke zorg’ ontvangt.

De gebruikelijke zorg bestaat onder andere uit arts-patiëntgesprekken en informatiebrochures (Stacey et al., 2017). Door de inzet van een keuzehulp krijgt de patiënt meer kennis over de behandelingen en kan hij een betere inschatting maken van de mogelijke risico's. Ook voelen patiënten zich beter geïnformeerd na het invullen van een keuzehulp en voelen ze zich meer comfortabel in hun beslissing: het beslissingsconflict vermindert. Bovendien geeft het patiënten inzicht in wat voor hen relevante waarden zijn bij het kiezen van een bepaalde behandeling (Stacey et al., 2017).

2.4 Value Clarification Methods (VCMs)

Om patiënten bewust na te laten denken over hun eigen waarden en voorkeuren, worden keuzehulpen in het medisch domein vaak gecombineerd met zogenoemde Value Clarification Methods. VCMs kunnen gedefinieerd worden als methoden die patiënten helpen de wenselijkheid van bepaalde (medische) opties te evalueren in een specifieke beslissingscontext (Fagerlin, 2013). Onderzoek in het medisch domein toont aan dat VCMs patiënten kunnen helpen in het medisch beslissingsproces: via de VCMs kunnen patiënten er voor zichzelf achter komen bij welke medische optie de voorkeur ligt. Wanneer patiënten goed op de hoogte zijn van hun persoonlijke waarden, zullen ze met meer zekerheid en vertrouwen achter hun keuze staan (Van Lent et al., 2019).

VCMs worden doorgaans ingezet *nadat* patiënten informatie hebben gekregen van een medisch deskundige over de mogelijke behandelingen. Er zijn verschillende type VCMs. Allereerst zijn er impliciete VCMs: deze zijn niet interactief en zijn er met name op gericht dat een persoon gaat nadenken over een bepaalde keuze (Fagerlin, 2013). Een voorbeeld van een impliciete VCM is een questionnaire: een persoon beantwoordt stellingen en wordt op die manier aangemoedigd om na te denken over de voor hem belangrijke waarden en behoeften. Daarnaast zijn er ook interactieve VCMs: dit zijn methoden die de persoon expliciet laat zien hoe zijn of haar waarden en behoeften aansluiten bij een bepaalde keuze. De persoon krijgt als het ware een bepaalde vorm van terugkoppeling na het invullen van de VCM (Witteaman et al., 2020). Bij een impliciete VCM ontbreekt deze terugkoppeling. Een interactieve VCM lijkt het meest geschikt om te gebruiken in complexe beslissingscontexten. Een voorbeeld van een interactieve VCM is een VCM met schuifbalken, welke verder in de theorie toegelicht zal worden.

Fagerlin et al. (2013) hebben onderzocht wat de effecten zijn van keuzehulpen zonder en met de inzet van VCMs. In totaal zijn de resultaten van dertien recente studies met elkaar vergeleken. In deze studies zijn verschillende type VCMs ingezet. De algemene conclusie van Fagerlin et al. (2013) is dat de meeste VCM-keuzehulpen zorgden voor een betere besluitvorming. In *geen* van de gevallen zorgde de toevoeging van VCMs voor een minder goede uitkomst.

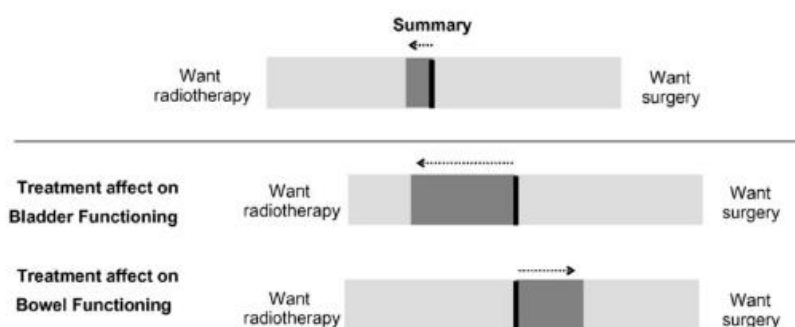
Echter, doordat de verschillende studies gebruik hebben gemaakt van verschillende afhankelijke variabelen (waaronder de mate van beslissingsconflict en de hoeveelheid kennis) is het lastig om een eenduidige conclusie te trekken over de algehele effectiviteit van VCMs.

2.5 VCM-oefening met schuifbalken

Feldman-Stewart et al. (2012) keken in hun onderzoek naar het effect van een interactieve VCM. Zij hebben onderzocht of een interactieve VCM helpend is bij patiënten die zich in een vroeg stadium van prostaatkanker bevonden en die voor hun eerste consult in het ziekenhuis langskwamen. Van de in totaal 156 patiënten, kregen 75 patiënten informatie over mogelijke behandelingen. 81 patiënten ontvingen naast die informatie ook een interactieve VCM-oefening.

De gebruikte VCM uit dit onderzoek is een oefening waarbij patiënten vragen beantwoorden door middel van het bewegen van schuifjes in de door hen gewenste richting van de vragenbalk (zie figuur 1) (Feldman-Stewart et al., 2012). Bovenaan deze VCM-oefening bevindt zich een samenvattende balk, die automatisch meebeweegt met de antwoorden van de patiënt. De samenvattende balk geeft aan naar welke keuzemogelijkheid de patiënt neigt aan de hand van de door hem gegeven antwoorden. Op deze manier verkrijgt de patiënt inzicht in welke mogelijke behandeling van prostaatkanker aansluit bij zijn persoonlijke voorkeuren.

De patiënt krijgt met deze VCM dus een vorm van terugkoppeling. Figuur 1 laat bijvoorbeeld zien dat de patiënt een lichte voorkeur heeft voor radiotherapie boven een operatie. De resultaten van dit onderzoek tonen dat de interactieve VCM een waardevolle toevoeging is voor patiënten. Ten opzichte van de groep die enkel informatie kreeg, vond de VCM-groep dat ze beter voorbereid was voor de beslissing en ervoer deze groep gemiddeld genomen minder spijt. Deze effecten worden wel pas een enkele tijd *na* het maken van de medische beslissing gevonden. Direct na het invullen van de VCM zijn er geen significante verschillen met de groep die enkel informatie kreeg (Feldman-Stewart et al., 2012). Het lijkt er dus op dat patiënten vooral ‘achteraf’ de waarde inzien van de VCM.

Figuur 1. VCM met schuifbalken uit onderzoek van Feldman-Stewart et al. (2012)

2.6 Waarde-congruente beslissingen

Witteman et al. (2020) laten in hun onderzoek zien dat veelgebruikte VCMs, zoals een voor-en-nadelenlijst en beoordelingsschalen, in staat zijn om het beslissingsconflict van patiënten te verminderen of volledig weg te nemen. Oftewel, VCMs kunnen patiënten een zeker gevoel geven over de gemaakte gezondheidsbeslissing. Dergelijke veelgebruikte VCMs zorgen daarentegen niet zo zeer voor waarde-congruente beslissingen bij de patiënt. Daar zijn de (meeste) gezondheidsbeslissingen te complex voor en de genoemde VCMs te “eenvoudig”.

Het onderzoek van Witteman et al. (2020) toont aan dat de VCMs *interactief* moeten zijn om het gewenste doel van waarde-congruente beslissingen te bereiken. Dit zijn dus VCMs die de patiënt expliciet laten zien welke consequenties hun persoonlijke waarden hebben voor de te kiezen behandeloptie. De expliciete terugkoppeling helpt de patiënt om een keuze te maken die in lijn ligt met de persoonlijke voorkeuren. Een voorbeeld van een dergelijke interactieve VCM is de hierboven besproken keuzehulp met schuifbalken. Deze keuzehulp zou de patiënt moeten kunnen helpen bij het maken van een waarde-congruente beslissing én daarnaast zorgen voor minder beslissingsconflict.

2.7 VCMs in het pensioendomein

Al met al laten verschillende onderzoeken de waarde zien van VCMs in het medisch beslissingsproces. In veel gevallen leidt het gebruik van VCMs tot een verminderd beslissingsconflict. Daarbij kunnen sommige (interactieve) VCMs patiënten ondersteuning bieden bij het maken van waarde-congruente gezondheidsbeslissingen. Tot op heden is onderzoek naar VCMs afkomstig uit het medisch domein en is de werking nog nauwelijks in andere contexten onderzocht. Aangezien medische keuzes en pensioenkeuzes op verschillende vlakken vergelijkbaar zijn, ben ik benieuwd of VCMs ook een ondersteunende factor kunnen zijn in het pensioendomein. In dit onderzoek ga ik daarom onderzoeken hoe een VCM wordt ervaren bij het maken van pensioenkeuzes. Hiervoor is de volgende onderzoeksvraag opgesteld:

Hoe ervaren respondenten de ondersteuning van een VCM bij het maken van pensioenkeuzes?

Zoals reeds beschreven zijn er verschillende type VCMs en is er bijvoorbeeld het onderscheid tussen interactieve en niet-interactieve VCMs. Echter, er is nog maar weinig onderzoek naar welk type VCM voor mensen het meest helpend is. In het medisch domein heeft een enkel onderzoek hier aandacht aan besteed, maar tot nu toe is het minimaal. Ook zijn er geen expliciete richtlijnen voor het ontwerpen van effectieve VCMs (De Angst et al., 2020). Daarom leg ik in dit onderzoek twee type VCMs naast elkaar. De focus ligt in dit onderzoek op een niet-interactieve VCM, namelijk een questionnaire.

Daar is de eerste onderzoeksvraag op gericht. Daarnaast kijk ik in de laatste fase van het onderzoek naar een interactieve VCM met schuifbalken. Daar is de volgende subvraag voor opgesteld: *Hoe schatten respondenten de waarde in van een VCM met schuifbalken?*

3. Methode

3.1 Onderzoeksmethode

Om de onderzoeksvraag te beantwoorden, maak ik gebruik van de hardop-werkmethode. Bij deze methode voeren respondenten een opdracht uit terwijl ze hardop hun gedachten verbaliseren (De Jong & Schellens, 1995). Doordat respondenten hun gedachten onder woorden brengen, kan ik inzicht verkrijgen in hun denkprocessen. Hoewel deze methode doorgaans gebruikt wordt om een tekst of website te evalueren, leent het zich ook goed voor het beoordelen van VCMs. Via de hardop-werkmethode kan ik namelijk achterhalen of en waar er knelpunten zijn bij het invullen van de VCM. In totaal hebben vijftien pensioendeelnemers (50+) hardop gewerkt.

3.2 Materiaal

Voor dit onderzoek is een VCM-keuzetool ontworpen. Het is een aangepaste versie van een keuzetool die reeds bij het ABP wordt ingezet (zie bijlage 1). De keuzetool is een questionnaire, bestaande uit stellingen die respondenten met "eens", "neutraal" of "oneens" kunnen beantwoorden. De gebruikte stellingen zijn gebaseerd op een onderzoek van Strikwerda et al. (in press.) waarin staat beschreven wat voor pensioendeelnemers de belangrijkste waarden en preferenties zijn bij het maken van pensioenkeuzes. De VCM is ontworpen in enquête-programma *Qualtrics* (zie bijlage 2).

Van de hierboven beschreven VCM zijn twee versies gemaakt, gericht op twee verschillende pensioenkeuzes. De eerste VCM richt zich op het thema 'pensioeneringsleeftijd' en kent vijftien stellingen. Een voorbeeld van één van de stellingen is: "Ik heb behoefte aan meer vrije tijd". De tweede VCM gaat over de keuze 'pensioenverdeling' en kent veertien stellingen. Een stelling die hierin is opgenomen is: "Ik wil in de eerste jaren van mijn pensioen veel ondernemen". Zie bijlage 3 voor een compleet overzicht van de gebruikte stellingen. Bij de stellingen over pensioenverdeling gaat het om de keuze om het pensioen via de hoog/laag-constructie in te delen, dan wel maandelijks hetzelfde bedrag te ontvangen. De optie van een laag/hoog-constructie is buiten beschouwing gelaten, omdat dit zelden een relevante optie is voor pensioendeelnemers. De twee questionnaires bestaan enkel uit deze stellingen, er zijn geen andere aspecten toegevoegd en er is ook geen vorm van terugkoppeling na het invullen van de questionnaire. Het doel van de VCM is om pensioendeelnemers te ondersteunen bij het nadenken over welke pensioenkeuze het best aansluit bij hun persoonlijke waarden en behoeften.

3.3 VCM met schuifbalken

Bij het evaluatieve interview, die werd gehouden na het invullen van de keuzetool, is er nog een ander type VCM getoond aan de respondenten, namelijk de VCM met schuifbalken. Aangezien het gebruik van dit type VCM in het pensioendomein nog in de kinderschoenen staat, was het voor dit onderzoek niet mogelijk om de respondenten deze VCM in te laten vullen. Desondanks was ik voor mijn onderzoek benieuwd naar de eerste indruk van de respondenten, omdat studies uit het medisch domein positieve effecten laten zien van het gebruik van interactieve VCMs (Feldman-Stewart et al., 2012; Witteman et al., 2020). Om te achterhalen wat de eerste indruk is van respondenten van dit type VCM, heb ik een aantal illustraties ontworpen via programma *Pages*. Iedere illustratie laat een VCM met schuifbalken zien. Twee illustraties hebben betrekking op het thema pensioeringsleeftijd en twee op het thema pensioenverdeling (zie bijlage 4). Voor de VCM-illustraties zijn stellingen gebruikt die ook voor de questionnaire zijn opgesteld.

3.4 Respondenten

In totaal hebben er vijftien respondenten meegedaan aan het onderzoek. De respondenten die zijn benaderd voor dit hardop-werkonderzoek zijn vijftigplussers uit mijn familie- en kennissenkring. Ik heb bewust gekozen voor vijftigplussers, omdat het voor deze doelgroep relevant is om na te denken over pensioenkeuzes. De leeftijd van de respondenten varieert van 52 jaar tot 60 jaar. De gemiddelde leeftijd van de respondenten is 56 jaar. Op twee respondenten na bouwt iedereen pensioen op via zijn of haar werkgever. Eén respondent heeft voor lange tijd pensioen opgebouwd, maar werkt tegenwoordig als ZZP'er. De andere respondent heeft nooit pensioen opgebouwd via een werkgever. In totaal deden er acht mannen en zeven vrouwen mee aan het onderzoek. Over het algemeen was de voorkennis van de respondenten over pensioenen minimaal: de meesten zijn er niet of nauwelijks mee bezig. Een enkeling is op de hoogte van zijn/haar eigen pensioensituatie en logt bijvoorbeeld wel eens in op de website van zijn/haar pensioenverzekeraar. Voor alle respondenten geldt dat het thema 'pensioen' geen centrale rol speelt in hun leven. Het grootste gedeelte van de hardop-werkonderzoeken vond fysiek plaats. Drie gesprekken zijn via online platform *Teams* uitgevoerd. Om de anonimiteit van de respondenten te waarborgen, worden ze in het onderzoek genummerd en niet bij naam genoemd.

3.5 Pretest

Er is een pretest uitgevoerd om eventuele laatste verbeteringen in de keuzetools door te voeren. Eén respondent heeft in de pretest de keuzetool over pensioeneringsleeftijd ingevuld, en de andere respondent beantwoordde de stellingen over pensioenverdeling. Naar aanleiding van deze pretest zijn een paar kleine aanpassingen gemaakt. Zo is in Qualtrics de optie toegevoegd om *terug te klikken* naar de stellingen. In de pretest-fase was dit nog niet mogelijk. Ook bleek er een fout te zitten in de keuzetool over pensioenverdeling: een stelling zat er twee keer in. De dubbele stelling is verwijderd en vervangen door een stelling die ik vergeten was op te nemen in de keuzetool. Tot slot is de formulering van een tweetal stellingen bij pensioenverdeling iets aangepast. De keuzetool over pensioeneringsleeftijd had geen verbetering nodig. Aangezien er na de pretest-fase geen essentiële of grootschalige veranderingen zijn doorgevoerd, beschouw ik de interviews uit de pretest-fase als bruikbaar voor mijn onderzoek.

3.6 Procedure

De deelnemende respondenten zijn willekeurig ingedeeld over de twee VCMs. In totaal hebben zeven respondenten de VCM over pensioenverdeling ingevuld en acht deelnemers de VCM over pensioeneringsleeftijd. Grofweg bestond het hardop-werkonderzoek uit drie onderdelen: een voorafgaand interview, de hardop-werkopdracht (het invullen van de keuzetool) en tot slot een evaluatief interview inclusief een aantal vragen over de illustratie van de VCM met schuifbalken. De interviews zijn op semigestructureerde wijze afgenomen: van te voren heb ik vragen opgesteld die in ieder geval aan bod moesten komen. De volgorde van de vragen kon per interview verschillen. Wel was er een duidelijke verdeling in beginvragen (*voor* de hardop-werkopdracht) en eindvragen (*na* de hardop-werkopdracht). Tijdens de interviews was er ruimte om door te vragen op antwoorden van de respondent.

Het onderzoek startte ik met een toelichting op het betreffende onderzoeksthema. Aan het einde van deze introductie vroeg ik de respondent om toestemming om het gesprek op te nemen. Na de introductie volgden een aantal interviewvragen. Deze vragen waren er op gericht om meer inzicht te verkrijgen in de pensioensituatie en -voorkennis van de betreffende respondent (bijvoorbeeld: "Wat weet u al over de keuzes die u heeft in uw pensioen?"). Hierna kon het hardop-werkonderzoek van start gaan en kon de respondent beginnen met het invullen van de keuzetool.

Op het startscherm van Qualtrics volgde er allereerst een toelichting over de hardop-werkmethode. Er werd vermeld dat het van belang was om hardop te blijven nadenken tijdens het invullen van de keuzetool. Ook werd er vermeld dat de respondent de stellingen zelfstandig moest beantwoorden en dat ik in principe niet beschikbaar was voor vragen.

Eventuele vragen of onduidelijkheden van de respondent beantwoordde ik in deze fase van het onderzoek. Op de volgende pagina kreeg de respondent achtergrondinformatie te lezen over de betreffende pensioenkeuze. Een deel van de respondenten kreeg zodoende informatie rondom het thema pensioneringsleeftijd en het andere deel kreeg een toelichting over pensioenverdeling. In bijlage 5 is te zien welke informatie de respondenten voorafgaand kregen. Hierna startte de respondent met het invullen van de keuzetool.

Na dit onderdeel volgde een interview om de ervaring van de respondenten te bespreken. In dit interview vroeg ik onder andere naar de eerste indruk van de keuzetool en de ervaren complexiteit van de stellingen. Het doel van dit interview was om erachter te komen of de keuzetool voor de respondenten ondersteunend was of niet en of ze hierdoor meer inzicht hadden verkregen in hun eigen waarden en behoeften. Zie bijlage 6 voor de gestelde interviewvragen.

Aan het eind van het interview toonde ik de VCM-illustratie met de schuifbalken aan de respondent. Ik vroeg naar de eerste indruk van deze VCM en hoe hij of zij deze keuzetool vond in vergelijking met de questionnaire. De respondent kreeg tot slot ruimte voor vragen en eventuele opmerkingen. Hierna werd het onderzoek afgerond en de opname uitgezet. Gemiddeld duurde een opname 19 minuten en 17 seconden.

3.7 Analyse

Alle onderdelen van het hardop-werkonderzoek zijn getranscribeerd. Deze transcripties vormen de basis van de analyse. De transcripten zijn deels opgeschoond: irrelevante uitingen zijn achterwege gelaten en de delen waarin ik uitleg gaf (bijvoorbeeld de toelichting bij de VCM-illustratie) zijn ook niet meegenomen. Zie bijlage 7 voor de transcripten. De transcripten zijn via een thematische analyse geanalyseerd. Hiervoor heb ik gebruik gemaakt van softwareprogramma *Nvivo 12*. De thematische analyse bestond uit twee fases. Allereerst een deductieve fase waarin ik aan de hand van mijn interviewschema de transcripten heb ingedeeld in thema's. Dit globale analyseschema bevatte onder andere de thema's 'ervaring VCM', 'twijfels bij stellingen' en 'gebruiken op website'. In de tweede fase heb ik alle gecodeerde teksten gedetailleerd doorlopen en gekeken of er nieuwe (sub)thema's opgesteld konden worden. In deze inductieve fase zijn er nieuwe thema's tot stand gekomen, zoals: 'ervaring VCM – positief' en 'ervaring VCM – negatief'. Ook viel het mij op dat er in de teksten regelmatig uitspraken waren over financiële/cijfermatige informatie. Hier heb ik een nieuw thema voor opgesteld, namelijk: 'uitspraken financieel'. Tot slot zijn alle teksten opnieuw doorlopen en gehercodeerd met het nieuwe (gedetailleerde) analyseschema. Deze route heb ik twee keer doorlopen, namelijk zowel voor de transcripten uit het thema pensioneringsleeftijd, als de transcripten uit het thema pensioenverdeling.

4. Resultaten

In dit hoofdstuk bespreek ik de resultaten van de kwalitatieve analyse. Ter ondersteuning gebruik ik quotes afkomstig uit de vijftien interviews. De resultaten zijn opgedeeld in drie delen. Eerst zoom ik in op de interviews met de respondenten die de questionnaire over pensioeringsleeftijd hebben ingevuld. Daarna leg ik de focus op de ervaring van de respondenten die de pensioenverdeling-questionnaire hebben ingevuld. Tot slot bespreek ik de bevindingen van de keuzetool met schuifbalken.

4.1 Pensioeringsleeftijd

4.1.1 Ervaring questionnaire

Over het algemeen vinden de respondenten het eenvoudig om de questionnaire over pensioeringsleeftijd in te vullen (*“Heel makkelijk om te doen. Gewoon hele duidelijke vragen en ik wist ook direct wat er mee bedoeld werd.”* [Respondent 4] / *“Het was niet zo moeilijk. Het waren geen hoofdbrekende stellingen.”* [Respondent 7]).

Er is bij de respondenten weinig sprake van twijfel bij het beantwoorden van de stellingen. Wel hebben sommige respondenten moeite met hoe ze de stellingen moeten interpreteren. Zo zegt respondent 1 het volgende:

“Nou, weet je wat ik wel had. Dat ik soms even twijfelde van: zijn die stellingen bedoeld voor hoe ik er nú in sta, of hoe ik er over denk als ik straks met pensioen ga... Dat had ik bij een paar stellingen. Dat merkte je misschien wel aan mij. Dat ik even ging twijfelen van: wat wordt hier eigenlijk bedoeld.”

Verschillende respondenten laten weten dat ze het prettig vinden om bewust over dit soort stellingen na te denken. Het zet de respondenten aan het denken:

“Ja, ik vond het leuk. Goede vragen ook. Goed om die vragen eens tot je door te laten dringen. (...). Ik vond het in ieder geval heel nuttig.” [Respondent 8]

“Bij sommige stellingen dacht ik: wat vind ik daar eigenlijk van. Bijvoorbeeld dat minder gaan werken: dat is wel iets waar ik mee bezig ben. En uh... Het invullen van mijn vrije tijd... Heb ik daar meer behoefte aan, of niet... Dat zijn wel dingen waar ik nu echt mee bezig ben. Maar dat vind ik wel goede vragen.” [Respondent 1]

4.1.2 Ondersteunend of niet

De eerste indruk van de respondenten over deze questionnaire is dus overwegend positief. Maar de vraag of het hen ook daadwerkelijk helpt om een keuze te maken over hun pensioneringsleeftijd, daarover zijn respondenten minder eenduidig. De keuzetool wordt door sommigen vooral als een startpunt gezien om er op korte termijn verder over na te denken:

“Ik denk zeker dat ik komende week of komende weken eens ga inloggen om te kijken hoe het ervoor staat. (...). Het kan dan nog wel een tijd duren voor mij, maar als je straks te laat bent met dingen regelen of bekijken... Dat is helemaal niet prettig natuurlijk. Dus van te voren er beter over nadenken, dat is best wel goed denk ik.” [Respondent 8]

Andere respondenten zien het beantwoorden van de stellingen juist als bevestiging. Ze hadden voorafgaand aan de keuzetool reeds een mening over hun pensioneringsleeftijd (*“Dit was meer een bevestiging, omdat dit niet zo moeilijk was voor mij. Ik wil gewoon blijven werken en doen wat ik nu doe. Niks meer, niks minder.”* [Respondent 7] / *“Het heeft niet echt gezorgd voor nieuwe inzichten. Tenminste, niet voor mij.”* [Respondent 2]).

4.1.3 Missende elementen

In verschillende interviews komt naar voren dat de stellingen op zichzelf voor respondenten niet voldoende helpend zijn om een keuze te maken over hun pensioneringsleeftijd. Twee redenen worden hiervoor genoemd. Allereerst noemen een aantal respondenten dat voor hen de combinatie met het financiële plaatje essentieel is. Als het financieel gezien onvoordelig is om een aantal jaar eerder te stoppen met werken, dan zou dit voor sommige respondenten een reden zijn om door te blijven werken tot de standaard bepaalde pensioneringsleeftijd:

“Kijk er wordt niet echt op het financiële gedeelte ingegaan hè. Terwijl bij mij zou dat wel uitmaken: of ik per maand het zelfde ontvang, of minder...” [Respondent 3]

“Maar ik zou meer de financiële consequenties van het één en van het ander willen weten. Stel dat ik dit kies, wat is dan de consequentie. En stel dat ik dat kies...” [Respondent 1]

“Ik denk dat de meeste mensen het financiële overzicht belangrijker vinden, dan de vraag wanneer ze willen stoppen.” [Respondent 2]

Ook geven sommige respondenten aan dat ze een resultaat of conclusie missen bij de questionnaire. Hier zegt respondent 7 het volgende over:

“Op zich vind ik zo’n tool wel leuk. Maar dan zou ik wel een samenvatting willen... Van: gezien jouw antwoorden, kun je deze en deze stappen ondernemen. (...). Er moet wat achteraan komen. Hier kan ik niks mee.”

4.1.4 Gebruik op pensioenwebsite

De meeste respondenten geven aan een dergelijke keuzetool zeker te gaan gebruiken als ze het tegen zouden komen op de website van hun pensioenfonds. Echter, voor sommigen is het dan dus wel wenselijk dat de keuzetool wordt gekoppeld aan een financiële situatie, of dat de keuzetool een resultaat laat zien. Maar los daarvan zouden ze zeker gebruik maken van de questionnaire.

“Ik zou er zeker gebruik van maken. Pas waren natuurlijk die verkiezingen weer. Toen heb ik ook verschillende van die dingen [keuzehulpen] ingevuld. Om een beetje beeld te krijgen van: wat past nou bij mij.” [Respondent 2]

4.2 Pensioenverdeling

4.2.1 Ervaring questionnaire

Ook bij de questionnaire over pensioenverdeling ervaren de respondenten geen moeilijkheden bij het beantwoorden van de stellingen (*“Ik wist wel direct een antwoord. Heb met dit soort dingen ook: ik ga er niet lang over na zitten denken. Gewoon afgaan op mijn eerste gevoel.”* [Respondent 9]).

Er is één stelling waar een tweetal respondenten over vielen, namelijk: *“aan het begin van mijn pensioen wil ik maximaal van het leven genieten.”* Respondent 11 zegt het volgende over deze stelling:

“Dat vond ik een hele bijzondere vraag (...). Alsof dat een moment is waarop het leven er ineens toe gaat doen ofzo. En dat je dat nu niet zou willen...”

“Ja, ‘maximaal van het leven genieten’... We genieten nu ook van het leven. Dat is een keuze die we al een aantal jaren geleden gemaakt hebben. We gaan niet wachten met “genieten”, want het is maar de vraag hoelang we hebben...” [Respondent 15]

Meermaals noemen respondenten dat ze aan het denken zijn gezet door het beantwoorden van de stellingen. En dan met name het gedachteproces omtrent de hoog/laag-constructie: een aantal was niet op de hoogte van deze mogelijkheid en anderen hadden nooit actief nagedacht of het een reële optie voor hen is:

“Ja, ik word vooral een beetje geactiveerd door die hoog/laag-constructie. Dat ik daar ook keuzes in moet maken eigenlijk. Ben er niet super veel mee bezig geweest, zoals ik al zei. Maar nu ben ik wel aan het nadenken over de voordelen en nadelen van de hoog/laag-constructie. Enerzijds heel fijn om aan het begin wat meer te ontvangen, maar ja, als je dan aan het eind minder krijgt...” [Respondent 12]

“Ik word wel meer aan het denken gezet. Inhoudelijk weet ik er niet meer van. En wat de exacte mogelijkheden zijn. Maar ik dacht dat er één regeling was, namelijk alleen de standaardregeling.” [Respondent 14]

4.2.2 Ondersteunend of niet

De questionnaire helpt voor de meeste respondenten niet voldoende om direct een keuze over de pensioenverdeling te kunnen maken. Het is vooral, zoals hierboven ook gezegd, een startpunt om over de mogelijkheden na te denken. Het heeft bij de meeste respondenten dus voornamelijk een proces van denken in gang gezet.

Een enkeling geeft aan dat de questionnaire niet helpend is, omdat ze reeds hadden bedacht hoe ze hun pensioen willen verdelen. Zo zegt respondent 10:

“Dit was voor mij nu echt een bevestiging. Ik wist niet veel van hoeveel je kan schuiven, maar ik wist wel dat je iets meer pensioen naar voren kan halen. (...). Ik zou daar graag gebruik van maken en dat wist ik eigenlijk al. En daar ben ik nu in bevestigd.”

Respondent 11 zegt hierover:

“Ik ben er eigenlijk twee jaar geleden wat meer door aan het denken gezet. Omdat ik toen natuurlijk met die pensioenadviseur heb gezeten. (...). Omdat zij zei dat we het goed hebben geregeld, kon ik het ook loslaten en hoef ik er ook helemaal niet meer mee bezig te zijn.”

4.2.3 Missende elementen

Net zoals bij de questionnaire over pensioneringsleeftijd, benadrukken sommige respondenten uit het thema ‘pensioenverdeling’ het belang van het financiële aspect. De keuzetool zou de respondenten vooral kunnen helpen wanneer er een (persoonlijk) financieel onderdeel aan verbonden wordt.

“Ja het helpt, maar dan heb ik wel natuurlijk financiële informatie erbij nodig... Om te kijken: wat betekent het concreet voor mij.” [Respondent 15]

“Ik denk dat voor de meeste mensen geldt dat die stellingen alleen de interesse wekken als er dan direct wat cijfermatige consequenties aan verbonden worden. Nu blijft het te abstract.”
[Respondent 10]

Bij deze questionnaire maakte geen van de respondenten een opmerking over het missen of ontbreken van een resultaat. Dit in tegenstelling tot de respondenten die in het andere thema (pensioneringsleeftijd) waren ingedeeld.

4.2.4 Gebruik pensioenwebsite

De analyse over het websitegebruik laat wisselende resultaten zien. Verschillende respondenten geven aan niet per se te weten of ze een dergelijke keuzetool in zouden vullen als ze het tegen zouden komen op een pensioenwebsite. De redenen hiervoor zijn verschillend:

“In één zin is voor mij eigenlijk al duidelijk: als je aan het begin meer wilt hebben, dan krijg je aan het einde minder. De vervolgvragen gaan dan natuurlijk de cijfermatige kant op: hoeveel meer aan het begin, levert hoeveel minder aan het einde op. Dus dat cijfermatige aspect is wel heel belangrijk.” [Respondent 10]

“Nee, ik zou het niet gebruiken. Maar dat komt ook... Ik kijk er gewoon niet naar. Maar misschien dat ik dat pas ga doen als ik die magische grens van “60” ben gepasseerd. Dat het dan wat dichterbij komt. Maar nu voel ik me nog niet oud genoeg om daar in te duiken. Nee.”

[Respondent 11]

Andere respondenten laten over dit thema juist een tegenovergesteld geluid horen. Zo zegt respondent 12:

“Ja, ik zou dat wel invullen. Ja dat denk ik wel. Ik denk dat dit soort tools je wel kunnen helpen om een keuze te maken. Maar vooral voor mij, omdat ik er niet veel van af weet.”

4.3 Beoordeling VCM met schuifbalken

Als laatste onderdeel van deze resultatensectie beschrijf ik hoe de vijftien respondenten de illustratie van de VCM met schuifbalken beoordelen. Bij dit onderdeel ligt de focus op de vormgeving van de VCM en gaat het niet zozeer inhoudelijk over de stellingen. Daarom maak ik in deze sectie geen onderscheid tussen de respondenten uit het thema 'pensioneringsleeftijd' en de respondenten uit het thema 'pensioenverdeling'.

4.3.1 Eerste indruk

De eerste indruk van de VCM met schuifbalken is bij het overgrote deel van de respondenten positief. Er zijn grofweg twee redenen waarom de respondenten hier enthousiast over zijn. Allereerst benoemen verschillende respondenten dat ze het fijn vinden dat ze via deze manier nuance kunnen aanbrengen bij het beantwoorden van de stellingen, doordat ze het schuifje op de gewenste plek kunnen neerzetten (*"Je kan hier nuance in aanbrengen. En dan kan je ook het ene wat zwaarder laten wegen dan het ander."* [Respondent 7] / *"Ik denk dat dit me zeker weten heel erg zou helpen, omdat er meer ruimte voor nuance is."* [Respondent 12]).

Ten tweede benoemen de respondenten dat ze het prettig vinden dat ze via de balk bovenaan een resultaat te zien krijgen (*"Nu komt er een beetje uit wat je denkt. Dit zegt je dan meer dan al die stellingen."* [Respondent 13] / *"Nu zie je natuurlijk direct een beetje wat de consequentie is van je keuze. Dus dat vind ik wel een leuke. Ja."* [Respondent 1]).

4.3.2 Ondersteunend of niet

De positieve eerste indruk houden de meeste respondenten vast. Want ook als het gesprek iets vordert, zien respondenten duidelijk de voordelen van de VCM met schuifbalken.

"Ja ik vind het wel erg positief. (...) Want je kan er een beetje tussenin gaan zitten. Je kan het ergens helemaal mee eens zijn, maar je kan het ook nog iets meer laten neigen naar oneens. En als het dan direct meeloopt op zo'n balkje die aangeeft of je eerder of later kunt stoppen... Nou, dat vind ik wel positief." [Respondent 8]

"Ik vind het van essentiële waarde dat er een conclusie aan verbonden wordt." [Respondent 12]

"Als ik dit scherm zie [van de VCM illustratie], dan krijg ik direct de neiging om te gaan schuiven. Dus dat is een goed teken denk ik." [Respondent 14]

De enige twijfels die in de interviews naar voren komen, gaan over de totstandkoming van de samenvattende balk:

“Ik weet niet of het helemaal betrouwbaar is. Daar twijfel ik een beetje over. Als je natuurlijk aan de ene kant bepaalde dingen invoert, waardoor hij richting ‘oneens’ gaat, en op de andere kant misschien meer richting ‘eens’. Dan vraag ik me wel af in hoeverre je dan qua vraagstelling... Of het klopt. Maar misschien heb je dat wel uitgete probeerd hoor.” [Respondent 1]

4.3.3 Vergelijking met questionnaire

In de interviews maken de respondenten geregeld de vergelijking met de questionnaire. In dit laatste onderdeel van de resultaten ga ik dan ook in op hoe de respondenten de verschillen tussen de twee VCMs ervaren. Wat opvalt is dat de meeste respondenten de VCM met schuifbalken verkiezen boven de questionnaire. De voornaamste reden hiervoor is dat er bij de VCM met schuifbalken meer ruimte is voor nuance en gevoel bij het beantwoorden van de stellingen. Dat missen sommige respondenten bij het invullen van de questionnaire: doordat er slechts drie antwoordopties zijn, voelt het voor de respondenten vrij zwartwit. Een selectie van de meningen van de respondenten hierover:

“Ik denk dat ik deze mogelijkheid [VCM met schuifbalken] verkies boven de andere. Ja, want bij die andere [questionnaire] zit niet zo veel ruimte. Want je moet kiezen: eens, oneens en neutraal... Ik kan me er beter in vinden om het op deze wijze aan te geven.” [Respondent 6]

“Het komt dichterbij de waarheid. Dat andere is vragen met drie antwoorden. Dan is het erg zwartwit. Met deze keuzehulp kan je het wat meer filteren. Waardoor er aan het eind van de rit denk ik een helderder beeld komt.” [Respondent 9]

“Voor mijn gevoel moest ik net stellig zeggen: aan het begin van mijn pensioen wil ik MAXIMAAL van het leven genieten. Dat ik dan daar héél erg mee eens moet zijn, of neutraal. Terwijl ik het liefst dan iets van 75% in zou vullen. Meer nuance vind ik voor mezelf prettig.” [Respondent 12]

Naast de mogelijkheid voor nuance, benoemt een aantal respondenten ook nog het voordeel van de terugkoppeling bij de VCM met schuifbalken:

“Ik vind het [VCM met schuifbalken] prettiger werken dan ‘eens, oneens of neutraal’, want je kan er een beetje tussenin gaan zitten. Je kan het ergens helemaal mee eens zijn, maar je kan het ook nog iets meer laten neigen naar oneens. En als het dan direct meeloopt op zo’n balkje die aangeeft of je eerder of later kunt stoppen... Nou, dat vind ik wel positief.” [Respondent 8]

“Je kan wat meer nuance aanbrengen. Er zit dus wat meer je eigen gevoel in. Je eigen keuzes... Dit zou voor mij iets meer waarde hebben, dan “eens” of “oneens”. En ik vind het fijn dat je direct een soort weging hebt van je antwoorden, van: je neigt meer naar optie één of optie twee.” [Respondent 15]

Slechts één respondent geeft aan de questionnaire te verkiezen boven de VCM met schuifbalken:

“Nou, ja ik vind die eerste prima wel. Die met die drie uitkomsten. Ik houd ook wel van gewoon drie opties weet je wel. Dat is gewoon helder. Die vind ik het meest prettig.” [Respondent 11]

5. Conclusie

In dit onderzoek geef ik antwoord op de volgende onderzoeksvraag: *Hoe ervaren respondenten de ondersteuning van een VCM bij het maken van pensioenkeuzes?*

Allereerst kan gesteld worden dat de gebruikte VCM (de questionnaire) over het algemeen als eenvoudig en toegankelijk wordt ervaren. Het merendeel van de respondenten vindt de stellingen duidelijk en makkelijk om in te vullen. Dit geldt voor zowel de questionnaire over pensioneringsleeftijd, als de questionnaire over pensioenverdeling. Het overgrote deel van de questionnaires wordt op dezelfde manier beoordeeld en in de interviews komen dezelfde onderwerpen ter sprake. Wel blijkt uit de analyse dat de keuzeopties omtrent het thema pensioenverdeling minder bekend zijn dan de keuzeopties omtrent het thema pensioneringsleeftijd. Dit onderscheid lijkt verder niet van invloed te zijn op hoe respondenten de VCM ervaren. Er is naar aanleiding van de analyse dan ook geen reden om te denken dat de VCM beter ondersteunt bij het ene pensioenthema dan bij het andere pensioenthema. Daarom zal er voor beide questionnaires één conclusie geformuleerd worden.

De respondenten zien de questionnaire vooral als startpunt om na te denken over hun pensioenkeuzes. De questionnaire laat de respondenten op een laagdrempelige manier stil staan bij de voor hen belangrijke waarden en behoeften. Het activeert de respondenten om bewuster na te denken over de mogelijkheden in hun pensioen. De questionnaire wordt over het algemeen positief geëvalueerd en de meesten zouden gebruik maken van een dergelijke keuzetool als ze het tegen zouden komen op de website van hun pensioenverzekeraar.

Echter, de positieve geluiden over de questionnaire moeten wel vanuit het juiste perspectief bekeken worden. De questionnaire blijkt namelijk op zichzelf onvoldoende in staat om volledige ondersteuning te bieden bij het maken van pensioenkeuzes. Verschillende respondenten geven aan dat ze meer informatie nodig hebben om daadwerkelijk een keuze te maken over hun pensioen. Alleen het beantwoorden van stellingen is niet voldoende om een dergelijke keuze te maken. Zo blijkt het voor meerdere respondenten van belang om te weten welke financiële consequentie een bepaalde pensioenkeuze heeft. Ook blijkt uit de resultaten dat een aantal respondenten een vorm van terugkoppeling wenselijk had gevonden naar aanleiding van het invullen van de questionnaire.

Concluderend kan gesteld worden dat de respondenten de ondersteuning van de geteste VCM ervaren als een prettig startpunt om na te denken over pensioenkeuzes. Bij meerdere respondenten is een proces van denken in gang gezet, welke hen activeert om meer bezig te zijn met hun pensioen. Het is voor de respondenten daarentegen niet mogelijk om op basis van deze VCM een pensioenkeuze te maken. Daarvoor hebben de respondenten meer informatie nodig.

De VCM lijkt niet geschikt als 'losstaande tool', maar kan het best ingezet worden in combinatie met andere informatiebronnen. In die zin lijken pensioen-VCMs dezelfde werking te hebben als medische VCMs. In de medische sector bieden VCMs op zichzelf ook geen voldoende ondersteuning, maar worden ze doorgaans ingezet in combinatie met informatie van een medisch deskundige (Fagerlin et al., 2013).

Naar aanleiding van de analyse kan ik ook antwoord geven op de subvraag van dit hardopwerkonderzoek: *Hoe schatten respondenten de waarde in van een VCM met schuifbalken?*

Uit de resultaten blijkt dat de respondenten op basis van de illustratie een positief beeld hebben van de VCM met schuifbalken. Sterker nog, de meeste respondenten schatten in dat ze de VCM met schuifbalken prettiger vinden werken dan de questionnaire. Dit komt allereerst omdat het slepen met een schuifje als prettiger wordt gezien dan het kiezen tussen drie antwoordopties. Door het schuifje te plaatsen op het gewenste niveau, kunnen de respondenten voor hun gevoel meer nuance aanbrenge in hun antwoorden. De questionnaire voelt hierin voor de respondenten vrij zwartwit.

Ten tweede vinden de respondenten het prettig dat er bij de VCM met schuifbalken *wel* een vorm van terugkoppeling te zien is, namelijk via de samenvattingsbalk bovenaan. Hierdoor kunnen de respondenten zien hoe bepaalde antwoorden aansluiten bij een bepaalde pensioenoptie. In dit onderzoek wordt dus een interactieve VCM (met schuifbalken) verkozen boven een niet-interactieve VCM (questionnaire). Deze conclusie sluit aan bij het onderzoek van Witteman et al. (2020), waarin naar voren komt dat interactieve VCMs betere ondersteuning kunnen bieden, dan VCMs waar geen terugkoppeling aanwezig is.

Wel is het van belang om te beseffen dat de respondenten uit dit onderzoek niet daadwerkelijk de VCM met schuifbalken hebben ingevuld. Dat is een tekortkoming aan dit onderzoek. Ze kregen slechts een illustratie te zien en moesten voor zichzelf inschatten of ze het wel of niet prettig zouden vinden. Vervolgonderzoek zal uit moeten wijzen of hetzelfde resultaat naar voren komt op het moment dat respondenten *wel* twee verschillende soorten VCMs invullen.

Al met al kan geconcludeerd worden dat de respondenten hoge verwachtingen hebben van de VCM met schuifbalken. Het merendeel verwacht zelfs dat dit hen beter kan ondersteunen bij het maken van pensioenkeuzes, dan de questionnaire.

6. Discussie

Ondanks dat dit onderzoek nieuw inzicht geeft in de waarde van VCMs binnen het pensioendomein, zijn er ook een aantal beperkingen. Ten eerste is er in dit onderzoek gebruik gemaakt van een specifieke VCM, namelijk een questionnaire. Onderzoek uit het medisch domein laat zien dat de effectiviteit per VCM kan verschillen (Witteman et al., 2020). Daarnaast zijn er voor dit onderzoek slechts vijftien respondenten geïnterviewd en daardoor kunnen de resultaten niet gegeneraliseerd worden. Ik kan dan ook naar aanleiding van dit onderzoek geen algemeen beeld schetsen over de werking van VCMs binnen het pensioendomein.

Dit onderzoek kan voornamelijk gezien worden als een startpunt, van waaruit verder onderzoek verricht kan worden. Dit onderzoek toont namelijk dat pensioendeelnemers het wel degelijk prettig vinden om ondersteuning te krijgen bij het maken van pensioenkeuzes. Door het onderzoek naar VCMs in het pensioendomein uit te breiden, kan een steeds completer beeld ontstaan van hoe pensioendeelnemers zo optimaal mogelijk ondersteund kunnen worden in hun keuzeprocess. Het is hierbij interessant om ook naar andere VCMs te kijken, zodat in de toekomst bekend is welke VCMs het meest effectief zijn bij het maken van pensioenkeuzes (en welke niet).

Daarnaast kan het waardevol zijn om dit onderzoek te repliceren, maar dan met een groep die aan de vooravond staat van hun pensioen en voor wie het relevant is om na te denken over pensioenkeuzes (bijvoorbeeld zestigplussers). De respondenten uit het huidige onderzoek waren allen vijftigplus, maar dit blijkt geen leeftijdscategorie te zijn waarin mensen actief bezig zijn met hun pensioen. Het pensioenthema was voor de meesten een ver-van-het-bed-show en iets waar ze zich tot op heden nog niet in hadden verdiept. Zestigplussers zullen misschien iets meer gevoel hebben bij het invullen van VCMs. Aangezien het keuzemoment voor deze groep dichtbij komt, zijn ze extra gebaat bij een vorm van ondersteuning.

Tot slot kan er in vervolgonderzoek meer aandacht besteed worden aan de vormgeving van de VCM. In het huidige onderzoek is de questionnaire ontworpen in universiteitsprogramma Qualtrics. Hierdoor had de VCM de *look and feel* van een enquête en was het voor respondenten wellicht lastig voor te stellen hoe een dergelijke keuzetool er op een pensioenwebsite uit kan zien. Ook was het in het huidige onderzoek, zoals reeds gezegd, niet mogelijk om een interactieve VCM met schuifbalken te ontwerpen en moesten respondenten hun mening geven op basis van een illustratie. Desondanks waren de geluiden over de interactieve VCM met schuifbalken erg positief en lijkt er dus veel potentie te zitten in het gebruik van dergelijke VCMs in het pensioendomein.

In dit onderzoek komt naar voren dat pensioendeelnemers een vorm van terugkoppeling erg waarderen en dat ze verwachten dat dit hen zou kunnen helpen bij het maken van pensioenkeuzes. In vervolgonderzoek kan de meerwaarde van het interactieve gedeelte van de VCMs uitgebreider onderzocht worden. Bijvoorbeeld door een vergelijking te maken tussen een VCM die een financiële consequentie koppelt aan een bepaalde pensioenkeuze en een VCM die dat niet doet.

Dit onderzoek is een belangrijke eerste stap naar een betere ondersteuning bij het complexe pensioenkeuzeproses. Door onderzoek naar VCMs in het pensioendomein uit te breiden, ligt er een toekomst in het verschiet waarin pensioendeelnemers via keuzehulpen adequate hulp ervaren bij het maken van keuzes voor hun oude dag.

7. Literatuurlijst

- Autoriteit Financiële Markten. (z.d.). *Wat is het verschil tussen de voorlopige en definitieve keuze?* Geraadpleegd op 17 juni 2021, van <https://www.afm.nl/nl-nl/consumenten/veelgestelde-vragen/pensioen-vast-variabel-pensioen/verschil-voorlopig-def-keuze>
- Autoriteit Financiële Markten. (z.d.). *Wet verbeterde premieregeling*. Geraadpleegd op 17 juni 2021, van <https://www.afm.nl/nl-nl/professionals/doelgroepen/pensioenuitvoerders/wet-verbeterde-premieregelingen>
- Bovenberg, L. (2014). Pensioeninnovatie in Nederland en de wereld: Nederland kampioen in pensioen. *TPE-Digitaal*, 8(4), 163-185.
- Cox, R., & de Goeij, P. (2020). Infographics and Financial Decisions. *Netspar Design Paper*, 148.
- De Angst, I. B., Weernink, M. G., Kil, P. J., van Til, J. A., Cornel, E. B., & Takkenberg, J. J. (2019). Development and usability testing of a multi-criteria value clarification methods for patients with localized prostate cancer. *Health Informatics Journal*, 26(1), 486–498. <https://doi.org/10.1177/1460458219832055>
- De Jong, M., & Schellens, P.J. (1995). Met het oog op de lezer. Pretestmethoden voor *schriftelijk voorlichtingsmateriaal*. Serie Perspectieven op Taalgebruik. Amsterdam: Thesis Publishers.
- Dietvorst, G. J. B., & Visser, M. R. (2012). Keuzemogelijkheden en pensioen: Een onderzoek naar keuzemogelijkheden rond de uitkeringsfase van pensioen. CompetenceCentre for Pension Research.
- Fagerlin, A., Pignone, M., Abhyankar, P., Col, N., Feldman-Stewart, D., Gavaruzzi, T., Kryworuchko, J., Levin, C. A., Pieterse, A. H., Reyna, V., Stiggelbout, A., Scherer, L. D., Wills, C., & Witteman, H. O. (2013). Clarifying values: an updated review. *BMC Medical Informatics and Decision Making*, 13(2). <https://doi.org/10.1186/1472-6947-13-s2-s8>
- Feldman-Stewart, D., Tong, C., Siemens, R., Alibhai, S., Pickles, T., Robinson, J., & Brundage, M. D. (2012). The Impact of Explicit Values Clarification Exercises in a Patient Decision Aid Emerges After the Decision Is Actually Made. *Medical Decision Making*, 32(4), 616–626. <https://doi.org/10.1177/0272989x11434601>
- Lentz, L. & Elling, S. (2019). Maatwerk in pensioencommunicatie. *Netspar Design Paper*, 126.
- Prast, H. M. (2017). De psychologie van pensioenkeuzes. *Netspar Design Paper*, 10.
- Slovic, P., Peters, E., Finucane, M., & MacGregor, D.G. (2005). Affect, risk and decision making. *Health Psychology*, 24(4), 35-40.

- Stacey, D., Légaré, F., Lewis, K., Barry, M. J., Bennett, C. L., Eden, K. B., Holmes-Rovner, M., Llewellyn-Thomas, H., Lyddiatt, A., Thomson, R., & Trevena, L. (2017). Decision aids for people facing health treatment or screening decisions. *Cochrane Database of Systematic Reviews*.
Published. <https://doi.org/10.1002/14651858.cd001431.pub5>
- Strikwerda, J., Holleman, B., & Hoeken, H. (2021). Supporting pension participants: Three lessons I earned from the medical domain for better pension decisions. *Netspar Design Paper*, 167.
- Strikwerda, J., Holleman, B., & Hoeken, H. (in press.). Naar de kern van pensioenkeuzes.
- Van Lent, L. G. G., Stoel, N. K., van Weert, J. C. M., van Gorp, J., de Jonge, M. J. A., Lolkema, M. P., Gort, E. H., Pulleman, S. M., Oomen-de Hoop, E., Hasselaar, J., & van der Rijt, C. C. D. (2019). Realizing better doctor-patient dialogue about choices in palliative care and early phase clinical trial participation: towards an online value clarification tool (OnVaCT). *BMC Palliative Care*, 18(1). <https://doi.org/10.1186/s12904-019-0486-6>
- Van Waveren, B., Kuin, M., & Duysak, S. (2019). Evaluatie Wet Pensioencommunicatie. Regioplan.
Geraadpleegd van
<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2020/01/31/evaluatie-wet-pensioencommunicatie>
- Witteman, H. O., Julien, A. S., Ndjaboue, R., Exe, N. L., Kahn, V. C., Fagerlin, A., & Zikmund-Fisher, B. J. (2020). What Helps People Make Values-Congruent Medical Decisions? Eleven Strategies Tested across 6 Studies. *Medical Decision Making*, 40(3), 266–278.
<https://doi.org/10.1177/0272989x20904955>

8. Bijlagen

Bijlage 1: Pensioen-keuzetool van het ABP

<https://werknemer.keuzehulppensioen.nl/>

ABP Keuzehulp: doorwerken of pensioen?

Uw persoonlijke afwegingen

U wilt een overzicht van uw keuzemogelijkheden. Geef voor elke stelling aan of u deze belangrijk, neutraal of niet belangrijk vindt en klik dan op 'ga verder'.

Mijn werk

Ik wil wel blijven werken, maar het moet anders dan nu	Niet belangrijk	Neutraal	Belangrijk
Ik wil met deeltijdpensioen of flexibelere werktijden.	☐	☒	☐
Ik wil minder werken en meer vrije tijd.	☐	☒	☐
Ik wil andere taken dan nu, bijvoorbeeld minder zware verantwoordelijkheden of meer werken aan kennisoverdracht.	☐	☒	☐
Ik zie aantrekkelijke kansen voor een andere baan of het beginnen van mijn eigen bedrijf.	☐	☒	☐

Bijlage 2: Ontworpen questionnaire (Qualtrics)

Link versie pensioneringsleeftijd

https://survey.uu.nl/jfe/preview/SV_9SoqNREOErz1si?Q_CHL=preview&Q_SurveyVersionID=current

Ik heb behoefte aan meer vrije tijd	Oneens	Neutraal	Eens
Ik kijk er naar uit om mijn week flexibeler in te kunnen delen	Oneens	Neutraal	Eens
Mijn collega's zijn belangrijke personen in mijn leven	Oneens	Neutraal	Eens
Vanwege veranderingen op het werk (bijvoorbeeld digitalisering/reorganisatie) heb ik meer moeite om goed mee te blijven draaien	Oneens	Neutraal	Eens
Ik vind het lastig om aansluiting te vinden bij mijn jongere collega's	Oneens	Neutraal	Eens
Vanwege mijn financiële middelen durf ik (nog) niet te stoppen met werken	Oneens	Neutraal	Eens
Ik wil meer tijd hebben voor vakanties en reizen	Oneens	Neutraal	Eens

Link versie pensioenverdeling:

https://survey.uu.nl/jfe/preview/SV_5pXs2clbM5kYq5E?Q_CHL=preview&Q_SurveyVersionID=current

Ik wil in de eerste jaren van mijn pensioen veel ondernemen	Oneens	Neutraal	Eens
Ik zou het niet erg vinden als ik op mijn oude dag wat zuiniger moet gaan leven	Oneens	Neutraal	Eens
Ik wil zo veel mogelijk zekerheid met betrekking tot mijn pensioen	Oneens	Neutraal	Eens
Aan het begin van mijn pensioen wil ik maximaal van het leven genieten	Oneens	Neutraal	Eens
Ik verwacht niet dat ik oud word, dus daarom wil ik de eerste jaren van mijn pensioen zoveel mogelijk geld ontvangen	Oneens	Neutraal	Eens
Ik houd óók in mijn latere pensioenjaren graag financiële ruimte voor onverwachte uitgaven	Oneens	Neutraal	Eens
Een hoog/laag-constructie maakt mijn pensioenregeling onnodig complex, ik wil zo min mogelijk complexiteit	Oneens	Neutraal	Eens
Financiële ruimte vind ik voornamelijk aan het begin van mijn pensioentijd belangrijk	Oneens	Neutraal	Eens

Bijlage 3: Gebruikte stellingen questionnaire

Versie pensioneringsleeftijd:

Antwoordopties: oneens | neutraal | eens

1. Ik heb behoefte aan meer vrije tijd
2. Ik kijk er naar uit om mijn week flexibeler in te kunnen delen
3. Mijn collega's zijn belangrijke personen in mijn leven
4. Vanwege veranderingen op het werk (bijvoorbeeld digitalisering/ reorganisatie) heb ik meer moeite om goed mee te blijven draaien
5. Ik vind het lastig om aansluiting te vinden bij mijn jongere collega's
6. Ik durf (nog) niet te stoppen met werken, vanwege mijn financiële middelen
7. Ik wil meer tijd hebben voor vakanties en reizen
8. Ik merk dat het werk steeds zwaarder wordt voor mij (fysiek of mentaal)
9. Ik denk dat ik me ga vervelen als ik met pensioen ga
10. Ik wil meer tijd doorbrengen met familie en vrienden
11. Ik vind het een fijn idee dat ik een hoger pensioen opbouw als ik doorwerk
12. Ik voel druk vanuit mijn werk om te blijven werken
13. Ik houd van het ritme en de structuur die ik nu in mijn week heb
14. Ik wil op korte termijn minder gaan werken
15. Ik haal veel voldoening uit mijn werk

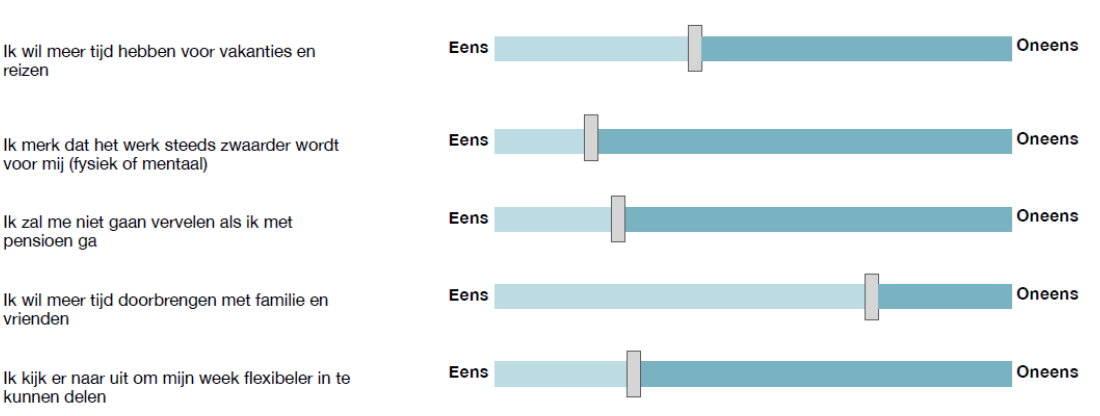
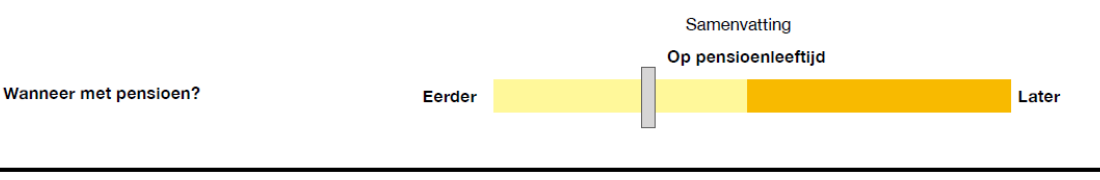
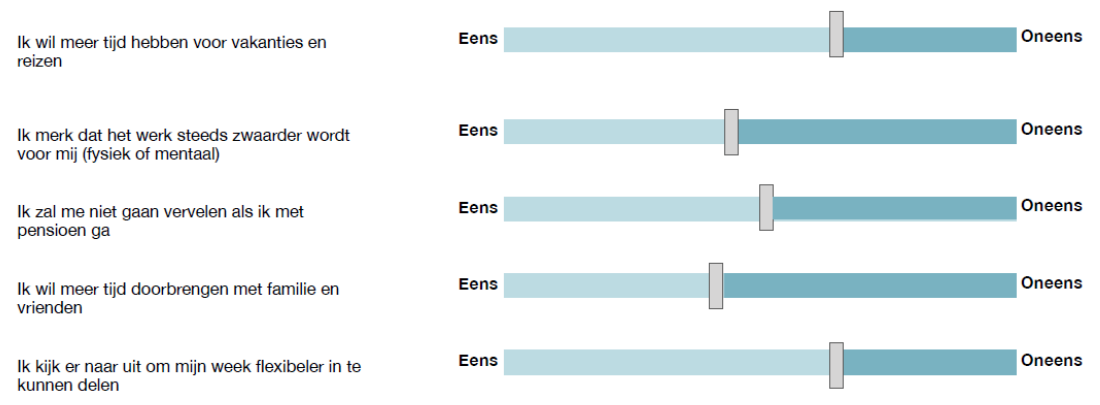
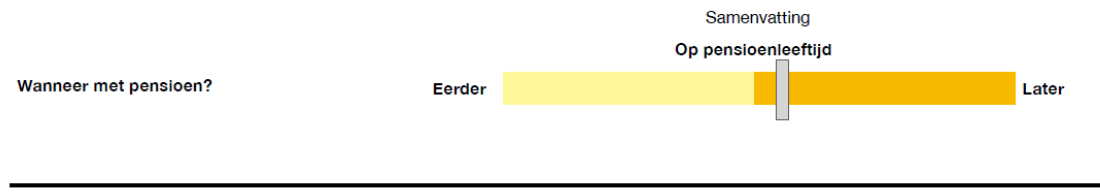
Versie pensioenverdeling:

Antwoordopties: oneens | neutraal | eens

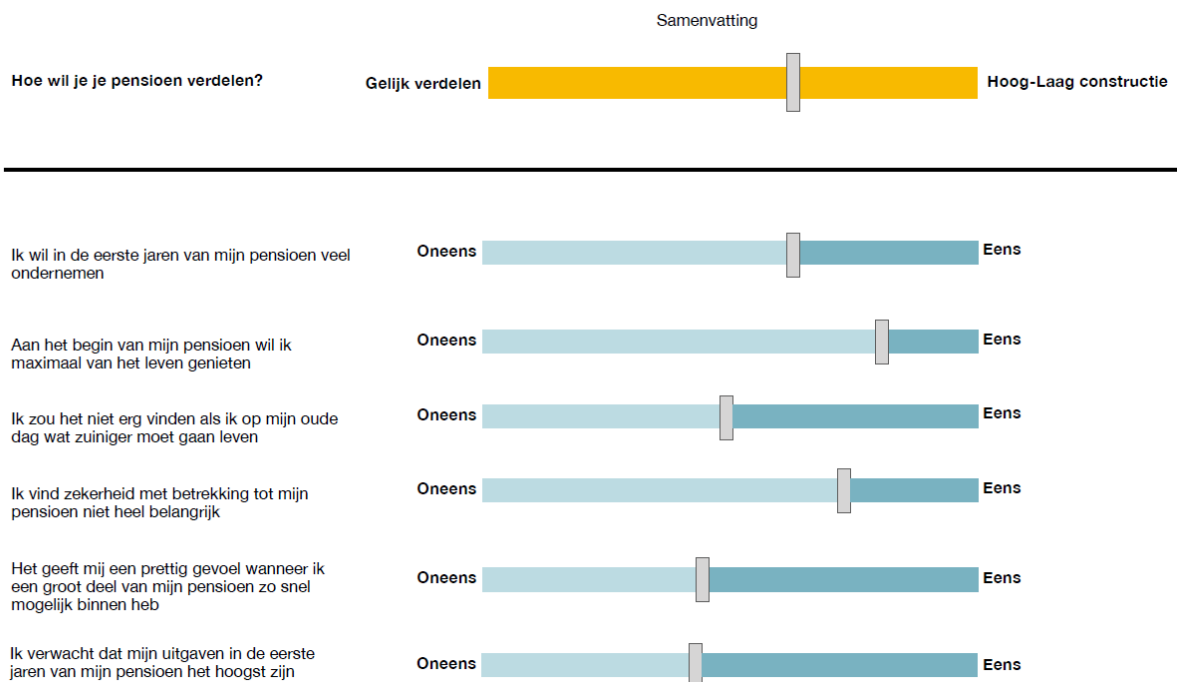
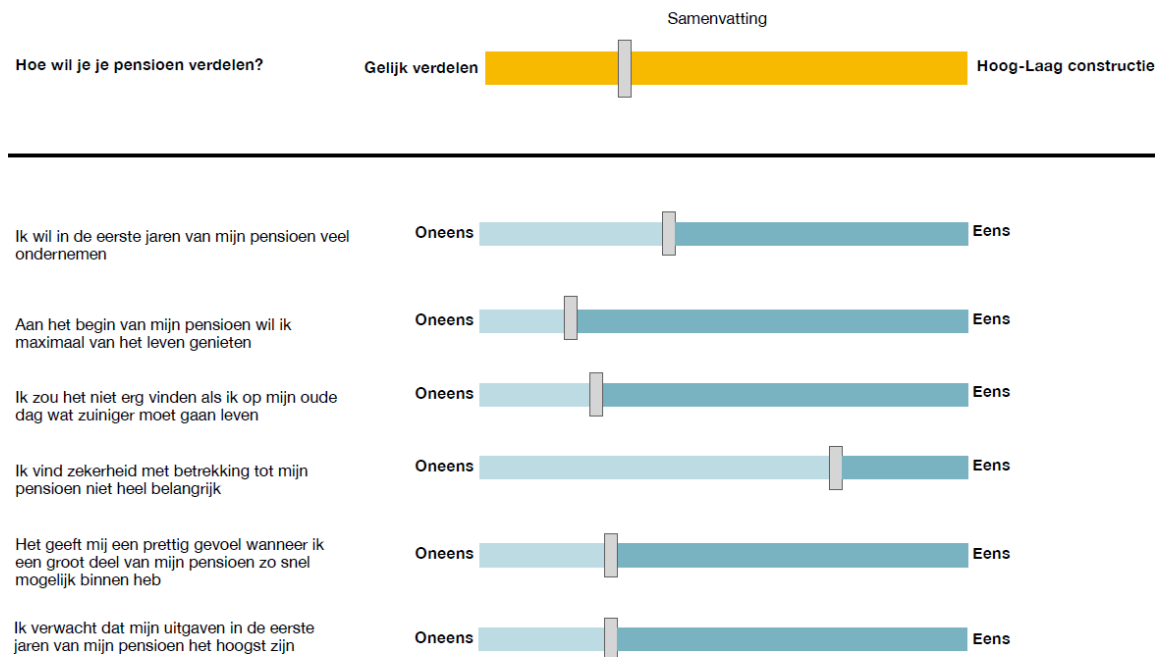
1. Ik wil in de eerste jaren van mijn pensioen veel ondernemen
2. Aan het begin van mijn pensioen wil ik maximaal van het leven genieten
3. Ik zou het niet erg vinden als ik op mijn oude dag wat zuiniger moet gaan leven
4. Ik wil zo veel mogelijk zekerheid met betrekking tot mijn pensioen
5. Ik verwacht niet dat ik oud word, dus daarom wil ik de eerste jaren van mijn pensioen zoveel mogelijk geld ontvangen
6. Ik houd óók in mijn latere pensioenjaren graag financiële ruimte voor onverwachte uitgaven
7. Het geeft mij een prettig gevoel wanneer ik een groot deel van mijn pensioen zo snel mogelijk binnen heb
8. Ik heb weinig vertrouwen in de pensioenfondsen/pensioenverzekeraars, dus ik zou aan het begin van mijn pensioenjaren alvast zo veel mogelijk geld willen ontvangen
9. Ik ben bereid het risico te lopen dat ik mogelijk later (te) weinig geld overhoud, als ik daardoor de eerste jaren wat meer pensioen kan ontvangen
10. Aan het begin van mijn pensioentijd zal ik nog te maken hebben met hoge vaste lasten
11. Financiële ruimte vind ik voornamelijk aan het begin van mijn pensioentijd belangrijk
12. Ik heb niet echt een mening over hoe ik mijn pensioen wil verdelen, dus ik blijf het liefst bij de standaardregeling
13. Een hoog/laag-constructie maakt mijn pensioenregeling onnodig complex, ik wil zo min mogelijk complexiteit
14. Ik zou graag in mijn latere pensioenjaren wat geld overhouden, zodat ik dit kan schenken aan mijn (klein)kinderen

Bijlage 4: VCM illustratie met schuifbalken

Illustraties pensioneringsleeftijd:

Illustratie pensioenverdeling:

Achtergrondinformatie pensioneringsleeftijd

In Nederland bouwen de meeste mensen via hun werkgever pensioen op. U kan er voor kiezen om op de AOW-leeftijd met pensioen te gaan (68 jaar). U kan ook van deze AOW-leeftijd afwijken door eerder of juist later met pensioen te gaan.

Als u ervoor kiest om eerder met pensioen te gaan, dan heeft dat bepaalde (financiële) gevolgen. Uw pensioenuitkering wordt over een langere tijd verdeeld, waardoor het maandelijkse pensioenbedrag lager wordt. Ook bouwt u in totaal minder pensioen op, omdat u eerder stopt met het betalen van pensioenpremie.

Achtergrondinformatie pensioenverdeling

In Nederland hebben pensioendeelnemers de mogelijkheid om variatie aan te brengen in de verdeling van hun pensioenuitkering. U kunt kiezen voor een vaste pensioenuitkering die gelijk verdeeld wordt over de jaren heen. Dit is de standaardregeling. Maar u kunt ook kiezen voor een hoog/laag-constructie: in dit geval ontvangt u gedurende de eerste jaren van uw pensioen een hogere uitkering. Voor de resterende periode ontvangt u een uitkering die lager is dan de uitkering bij een gelijkblijvend pensioen. U haalt een deel van uw pensioen als het ware wat naar voren. Het hoge pensioen ontvangt u minimaal vijf jaar en maximaal tien jaar.

Bijlage 6: Interviewschema hardop-werkonderzoek

Hardop-werken

Bedankt dat u een bijdrage wilt leveren aan mijn onderzoek over pensioenkeuzes. Het doel van dit onderzoek is om te kijken of keuzehulpen ondersteuning kunnen bieden bij het maken van pensioenkeuzes. Binnen de pensioenconstructie van Nederland zijn er een hoop verschillende opties met elk hun eigen voor- en nadelen. Mensen ervaren de keuzes die ze hierin moeten maken vaak als complex. U maakt dergelijke keuzes tenslotte maar één keer in uw leven en het is lastig voor te stellen wat de gevolgen kunnen zijn van een bepaalde pensioenkeuze. Om een weloverwogen beslissing te kunnen maken, is het belangrijk dat u éérst weet wat voor u belangrijke waarden en wensen zijn in het pensioen. In dit onderzoek ga ik kijken óf en hoé een keuzetool hieraan een bijdrage kan leveren, door u in het opdrachtje te laten focussen op voor u belangrijke waarden.

Zo dadelijk gaat u een keuzetool invullen. Als u op de link klikt, dan komt u bij de keuzetool terecht. [Ik leg u straks uit hoe we dit kunnen doen met scherm delen op Teams.] Tijdens het invullen van de keuzehulp mag u continu uw gedachten verbaliseren: zeg dus hard op wat u denkt. Dit is op het begin misschien even wennen, maar weet dat u alles kunt zeggen wat er in u op komt. Hierin is er geen goed of fout.

Bij het invullen van de keuzehulp gaat u zelfstandig aan de slag. Ik kijk met u mee, maar u mag doen alsof ik er niet ben. Tijdens de opdracht beantwoord ik in principe geen vragen. Mijn taak is observeren, aantekeningen maken en u eraan herinneren om te blijven spreken. Er is geen tijdslimiet verbonden aan deze taak. Mochten er onduidelijkheden zijn, dan kunt u dit ná de opdracht laten weten. Na het invullen van de keuzetool volgt er een interview zodat ik kan horen hoe u het ervaren heeft.

Belangrijk om te vermelden is dat uw input in deze opdracht strikt anoniem verwerkt zal worden in mijn onderzoek. Ik ben de enige die uw antwoorden te zien krijgt.

Tot slot wil ik u om toestemming vragen om een opname te maken van de opdracht en het interview achteraf, zodat ik de data gemakkelijker kan analyseren. Gaat u daarmee akkoord?

[opname aanzetten]

Voordat we beginnen met de keuzehulp, heb ik eerst een aantal vragen.

Interviewvragen vooraf:

- Wat weet u al van pensioenen en de keuzes die u hierin heeft?
- Bent u (veel) bezig met hoe u het wil aanpakken met uw pensioen?
- Heeft u al eens ingelogd op "mijn pensioen overzicht" om hoogte te krijgen van uw pensioensituatie?
- Bouwt u pensioen op bij een fonds/verzekeraar?
- Hoe oud bent u?

[Respondent klikt op de Qualtrics-link. Deelt zo nodig zijn/haar scherm. Vult de keuzetool in.]

Interviewvragen achteraf:

- Stilstaan bij interessante verbalisaties: “hier zei u dit...”
- Hoe heeft u het ervaren?
- Had u ergens twijfels?
- Heeft u voor uzelf een beeld gekregen wat voor u belangrijke aspecten/waarden zijn in keuzes die u gaat maken over uw pensioen?
- Als u dit op een pensioenwebsite tegenkomt, zou dit dan helpen om een keuze te maken? Waarom wel/niet?
- Heeft u zelf nog overige vragen/opmerkingen?

De keuzetool die u zojuist heeft ingevuld is één van de vele keuzetools die er mogelijk zijn. In het pensioendomein is het gebruik van keuzehulpen nog heel vers en nieuw, maar in het medische domein wordt het veelvuldig gebruikt. Bijvoorbeeld om mensen te helpen in de keuze voor een bepaalde behandeling. Ik ga u zo dadelijk een mogelijk ontwerp van een andere keuzehulp laten zien. Één die in het medische domein al vaak ingezet wordt, maar in het pensioendomein (nog) niet.

U mag nu op de pijl klikken om afbeeldingen te zien van de betreffende keuzehulp.

[Respondent klikt op de pijl voor het laatste onderdeel van deze opdracht. Ik leg uit hoe deze keuzehulp “afgelezen” kan worden.]

Bij een dergelijke keuzehulp zou u wederom stellingen gaan beantwoorden over een bepaalde pensioenkeuze (zie stellingen onderaan de streep). Dus in dit voorbeeld wederom stellingen over pensioenleeftijd/pensioenverdeling. Nu beantwoord je een stelling NIET via “eens/oneens”, maar door een balkje te verschuiven naar het voor u gewenste niveau. Dus u kunt het naar links schuiven als u denkt “ik kan me hier helemaal niet in vinden” en naar rechts voor het tegenovergestelde. Terwijl u dit doet, ontstaat er BOVENAAN (boven de zwarte streep) een soort samenvatting van de antwoorden die u geeft.

Dus als jij bij alle stellingen richting “eens” neigt, dan zal het samenvattende balkje laten zien dat dit past bij de pensioenkeuze van “hoog-laag constructie”. Zo krijg je concreet inzicht in hoe jouw waarden/mening aansluiten bij een bepaalde pensioenkeuze.

Ik ben benieuwd of u verwacht/denkt dat deze keuzehulp helpend kan zijn.

- Wat is uw eerste indruk?
- Lijkt het u handig/verhelderend? Waarom wel/niet?
- Wat vind je van deze keuzehulp in vergelijking met de keuzehulp die u zojuist heeft ingevuld?

Bijlage 7: Transcripten

Voor alle transcripten geldt:

Dikgedrukt = interviewer

Normaal = geïnterviewde

Transcript respondent 1 (53 jaar) – versie pensioneringsleeftijd

Interview vooraf

Wat weet je zelf al af van pensioenen en de keuzes die je hierin hebt?

Ik ben er niet zo heel erg mee bezig moet ik zeggen. Vorig jaar hebben we vanuit het werk een voorlichting gekregen over pensioenen. Daar ben ik bij aangesloten en toen heb ik geluisterd naar wat er allemaal is verteld. Wat me altijd opvalt: als ik echt maar twee jaar eerder of zo zou stoppen, dan zou me dat onwijs veel geld schelen in mijn pensioen. Dat dat echt heel onvoordelig is, om twee jaar eerder te stoppen. Maar wat ik zelf dan wel voor ogen heb, is van: tegen de tijd, als ik rond de 63 ofzo ben, dat ik dan een stuk minder ga werken. Bijvoorbeeld: stel dat ik dan nog twee dagen per week werk, ik denk dat ik dat ook nog best wel leuk zou kunnen vinden.. Dan maak je toch de hele rit af.

Ja, dus dat je rustig afbouwt. Want hoe oud ben je nu?

53.

En ben je bezig met het feit dat het je laatste werkende jaren zijn?

Nou, uhm... Ik hoop nog steeds dat er misschien een regeling komt net als 30 jaar geleden. Dat je met vervroegd pensioen kan. Dat zou ik een leuk vooruitzicht vinden. Ik heb wel zoiets van: ik ben nu 53, dus ik moet zeker nog, als het tegen zit... nog 14 jaar werken. Dat klinkt negatief. Maar ik ben wel bezig met: wat wil ik in de toekomst nog voor switch gaan maken zeg maar. Ik denk niet van: ik ga mijn tijd nu uitzitten bij het CEG en dan kom ik daar in mijn pensioen terecht.

Oké, dus je bent wel aan het nadenken of en wanneer je nog een switch zou willen maken?

Ja, zeker.

Oké. En bouw je pensioen op via je huidige werkgever?

Ja. Zorg en Welzijn is dat.

En log je wel eens in op je pensioenoverzicht?

Nee, dat is toen wel geadviseerd vorig jaar. -haha-. Tot nu toe ben ik er nog niet aan toegekomen. Goed dat je het zegt, ik ga het eens doen.

Haha, een goede reminder. Maar oké, dus het is op dit moment niet iets wat in je hoofd een grote rol speelt?

Nee, nee.

Ben je op de hoogte van keuzes die je hebt in je pensioen? Bijvoorbeeld de hoog/laag-constructie?

Ja, dat heeft die man wel uitgelegd toen. Maar dat ben ik alweer vergeten. -haha-.

Oké, dus je hebt vorig jaar een keer informatie gekregen via je werk, maar daarna ben je er niet meer mee bezig geweest?

Ja, klopt.

Oké, goed om te weten.

[Start Qualtrics uitleg]

	VCM stelling	Verbalisaties respondent
1.	Ik heb behoefte aan meer vrije tijd	Ja, dat is een puntje wat ik nu aan het bespreken ben binnen het werk. Dat ik een beetje twijfel of ik terug zal gaan naar drie dagen per week. Omdat ik soms ook wel merk dat ik vier dagen best veel vind. Voor het werk vind ik het wel erg leuk en kan ik veel werk verzetten, maar privé vind ik het soms wel... Vraag ik me af of het wel helemaal in evenwicht is. Want na vier dagen werk ben ik best wel heel erg moe. In coronatijd heb ik bedacht; ik blijf gewoon die 28 uur per week werken, en zodra alles weer open is en ik weer meer mijn hobby's kan beoefenen.. Dan overweeg ik weer opnieuw of ik minder wil gaan werken.
2.	Ik kijk er naar uit om mijn week flexibeler in te kunnen delen	Oh, kan dat dan? Met pensioen? Dat wist ik niet. Huh? Hoe moet ik daar naar uitkijken? Oh, je bedoelt als ik eenmaal met pensioen ben, dat ik dan wat flexibeler ben. [Ja, dat bedoel ik]. Nou, ik geloof niet dat ik dat zo vervelend vind hoor, dat ik een bepaalde structuur heb. Nee, daar ben ik het niet mee eens. Ik ben flexibel genoeg nu.
3.	Mijn collega's zijn belangrijke personen in mijn leven	Ja, voor het werk zeker wel. Eens.
4.	Vanwege veranderingen op het werk (bijvoorbeeld digitalisering/ reorganisatie) heb ik meer moeite om goed mee te blijven draaien	Even denken hoor. Nou ja... Ja... Ben het er wel mee eens. Maar ik zit even te denken waar dat dan mee te maken heeft... Ik geloof niet dat dat met mijn leeftijd te maken heeft... Als wel het bepaalde beleid dat gevoerd wordt, waar ik moeite mee heb. Dus, ja... Met digitalisering; het gaat minder snel dan een collega die begin twintig is. Maar ja, volgens mij is dat niet echt een groot probleem. Dus zet maar op neutraal.
5.	Ik vind het lastig om aansluiting te vinden bij mijn jongere collega's	Nou, volgens mij valt dat wel mee. Ik ben denk ik tamelijk jong van geest haha. Ik vind het juist wel leuk om met jonge collega's om te gaan. Ik vind het leuk dat ik een paar leeftijdsgenoten heb. Maar nee... Tenzij ze nét van school afkomen. Dan is het even zoeken misschien. Maar nee; ik vind het niet echt lastig.
6.	Vanwege mijn financiële middelen durf ik (nog) niet te stoppen met werken	Ja, dat is wel. Ja. Als ik echt helemaal vrij zou kunnen denken, dan zou ik ook denk ik veel eerder denken van; ik ga iets heel anders doen. Maar dat heeft misschien ook te maken met dat ik best behoudend ben in

		bepaalde dingen, dat ik niet zo snel durf of risico's neem.
7.	Ik wil meer tijd hebben voor vakanties en reizen	In de toekomst dan misschien. Want nu... Ik heb wel op mijn werk aangegeven dat ik volgend jaar echt een keer een periode van zes weken achter elkaar vrij wil zijn. En dat kan ook prima geregeld worden. Of ja.. Dat moet wel even officieel aangevraagd worden. Maar eens.
8.	Ik merk dat het werk steeds zwaarder wordt voor mij (fysiek of mentaal)	Uh... Nou... Ik weet niet of het per se zwaarder is dan dat het vroeger was. Uh, ik heb wel een probleem aan mijn oog. Dus dat maakt het af en toe een beetje lastiger. Dat mijn ogen eerder moe zijn. Dus dat heeft wel echt te maken met mijn leeftijd. Dus eens. Maar steeds zwaarder klinkt wel heel zwaar, maar zó zwaar is het nou ook weer niet.
9.	Ik denk dat ik me ga vervelen als ik met pensioen ga	Daar ben ik wel een beetje bang voor. Omdat ik denk; mijn werk is wel echt belangrijk voor mij. Het is wel echt een onderdeel van mijn leven. Ik denk wel eens; wat ben ik zonder mijn werk. Dat klinkt wel heel dramatisch, maar... Het is wel echt een onderdeel van mijn identiteit voor mijn gevoel. Dus ik denk dat ik het nog best wel eens moeilijk zou vinden... Ik sport, ik doe aan beeldhouwen, ik wandel graag... Er zijn genoeg dingen die ik hartstikke leuk vind. Nee ik ga me niet vervelen, want ik kan ook vrijwilligerswerk gaan doen.
10.	Ik wil meer tijd doorbrengen met familie en vrienden	Dat gaat prima zo. Dus oneens.
11.	Ik vind het een fijn idee dat ik een hoger pensioen opbouw als ik doorwerk	Ja, ben ik het mee eens.
12.	Ik voel druk vanuit mijn werk om te blijven werken	Op zich is dat positief. Ze zijn wel blij met mij. Ze denken ook wel een beetje met mij mee naar mijn perspectief. Wat ik misschien anders zou kunnen doen binnen het CEG op langere termijn. Nee. Ik voel geen druk. Ben het oneens.
13.	Ik houd van het ritme en de structuur die ik nu in mijn week heb	Ja. Daar houd ik van. Ik weet niet wat er zou gebeuren als ik die structuur niet meer zou hebben. Dan maak ik denk ik weer een eigen structuur hoor. Ooit heb ik onregelmatig gewerkt, maar dat paste gewoon niet bij mij. Nee, ik vind die regelmaat heel fijn.
14.	Ik wil op korte termijn minder gaan werken	Ja, dat zou dus wel echt kunnen. Dus eens.
15.	Ik haal veel voldoening uit mijn werk	Ja, dat is wel echt waar. Eens. Ook al vind ik het soms pittig... Ik leer heel veel. Ja.

Interview achteraf

Hoe vond je het om de stellingen in te vullen?

Ja, leuk. Leuk om even over na te denken. Ja, prima.

Was je nog aan het twijfelen bij bepaalde stellingen?

Bepaalde vond ik vrij makkelijk, dat ik dacht; dat weet ik wel van mezelf hoe ik daar in sta. Bijvoorbeeld die structuurbehoefte. Maar bij andere dingen dacht ik wel; ja, wat vind ik daar eigenlijk van. Bijvoorbeeld dat minder gaan werken; dat is wel iets waar ik mee bezig ben. En uh.. Het invullen van mijn vrije tijd... Heb ik daar meer behoefte aan, of niet... Dat zijn wel dingen waar ik nu echt mee bezig ben. Maar dat vind ik wel goede vragen.

Dus het zet wel aan het denken?

Ja, zeker. Zeker.

Goed om te horen. En denk je dat dit je zou kunnen helpen? Stel dat je pensioen dichterbij komt en je zou zo'n keuzehulp in gaan vullen... Zou dit je dan kunnen helpen om een keuze te maken?

Uh.. Ik zou dan wel... Ik snap wel dat dat nu niet kan. Maar ik zou meer de consequenties van het één en van het ander willen weten. Stel dat ik dit kies, wat is dan de consequentie. En stel dat ik dat kies...

Ja. En dan bedoel je financiële consequentie?

Ja. Welke consequenties zou ik nog meer kunnen bedenken?

Oké. Dus alleen deze stellingen, dat helpt niet voldoende?

Nee. Voor mij denk ik niet. Maar misschien kan het een onderdeel zijn van het proces natuurlijk. Dat je op een gegeven moment in een soort stroomschema terecht komt, waardoor je dan ziet van; dan zijn dit mijn opties, en dan betekent dat dit en dat. Zoiets.

Oké. Dus dan zijn deze stellingen vooral als startpunt?

Ja. Ja.

En als je zoiets tegen zou komen op je pensioenwebsite, zou je het dan in gaan vullen?

Zeker. Pas waren natuurlijk die verkiezingen weer. Toen heb ik ook verschillende van die dingen ingevuld. Om een beetje beeld te krijgen van; wat past nou bij mij.

Oké, goed om te horen.

[Uitleg VCM schuifbalken]

Wat is je eerste indruk van zo'n keuzehulp?

Nou, dan zie je wél natuurlijk direct een beetje wat de consequentie is van je keuze. Dus dat vind ik wel een leuke. Ja. Ja.

Oké. En hoe vind je deze ten opzichte van wat je net hebt ingevuld?

Uh, daar twijfel ik wel een beetje over. Want ik weet niet of het helemaal betrouwbaar is. Daar twijfel ik een beetje over. Als je natuurlijk aan de ene kant bepaalde dingen invoert, waardoor hij richting oneens gaat. En op de andere kant misschien meer richting eens. Dan vraag ik me wel af in hoeverre je dan qua vraagstelling... Of het klopt. Maar misschien heb je dat wel uitgetoetst hoor.

Ja. In principe berekent hij dan gewoon precies het gemiddelde.

Ja, precies. Nee ik vind het wel echt een leuke. Die tweede. Ja, ja.

Ja? En wat vind je van de toevoeging van dat balkje bovenaan?

Ja dat vind ik een fijne toevoeging. Want dan zie je het ook echt. Dan wordt het visueel gemaakt en dat werkt voor mij altijd wel prettig.

Oké. En als je deze tegen zou komen op een website?

Ja, dan zou ik er zeker gebruik van maken.

Heb je zelf nog opmerkingen? Over stellingen? Of iets wat je op viel?

Nee. Ik zit te denken... Dan zou ik ze nog even moeten zien. Nou, weet je wat ik wel had! Dat ik soms even twijfelde van; zijn die stellingen bedoeld voor hoe ik er nú in sta, of hoe ik er over denk als ik straks met pensioen ga... Dat had ik bij een paar stellingen. Dat merkte je misschien wel aan mij. Dat ik even ging twijfelen van; wat wordt hier eigenlijk bedoeld. Dat was bij de eerste en nog een keer ergens. Dat ik twijfelde van; hoe moet ik dit lezen.

**Nee, dat merkte ik inderdaad. En goed dat je het zegt. Feedback waar ik zeker wat mee kan.
Bedankt!**

Transcript respondent 2 (56) – versie pensioneringsleeftijd

Interview vooraf

Wat weet je zelf al over pensioenen?

Nou, dat ik eigenlijk nu al met pensioen had gemogen.

Ja? Want hoe oud ben je nu?

56. Wordt dit jaar 57. Dat is in verband met de brandweer [respondent is brandweerman].

Kan je dat wat meer toelichten?

Ja. Vanwege de bezwarende functie mogen wij er eerder uit. Het was 55 en dat is nu max 59 geworden.

Echt?

Ja. Dus ik heb nu een jaar extra bijgetekend. Twee jaar al. dus ik mag tot 58 sowieso. En dan mag ik als het goed is straks nog een jaar bijtekenen.

En dat is het maximale?

Met 59 ga ik met vervroegd pensioen.

Ja? Dus als je nog langer door zou willen, dan kan dat niet bij de brandweer?

Dan kan dat niet in de uitruk.

Nee, precies.

Dus ik kan iets anders gaan doen, of...

En hoe vind je dat? Dat het eigenlijk al dichtbij komt, je pensioen?

Ik ben niet anders gewend. Toen ik bij de brandweer begon was het 55. En het is nu al 4 jaar naar achter geschoven.

Ja precies. Want hoelang werk je al bij de brandweer?

30 jaar.

Dat is lang. Ben je al actief bezig met hoe je straks je pensioen in wil gaan richten? Hoe kijk je er tegenaan?

Nou als ik 59 ben wil ik sowieso wat anders gaan doen. Want ik ga niet stil zitten.

Nee oké. Echt een andere baan?

Ja, ik ga wel iets anders zoeken. En misschien wel binnen de brandweer hoor. Maar misschien wat anders. En dan ga ik gewoon door tot mijn 67e. En misschien maar drie dagen hoor. Of twee.

Ja precies. En ben je op de hoogte van de keuzes die je hebt? Als je straks met pensioen gaat.

Ja. Sowieso krijg ik 75% netto van mijn laatst verdiende salaris. Daarvan is een gedeelte door de brandweer betaald, en een gedeelte is levensloop. En dat hebben ze uitgespreid tot mijn 67^e. en het laatste gedeelte, vanaf mijn 64e, dan doen ze vervroegd ouderdomspensioen. En dat halen ze dan uit je pensioen. Als ik nu al zou stoppen, dan zou ik honderd euro netto per maand minder krijgen.

Per jaar dat ik korter werk. Dus nu werk ik drie jaar langer. Van 56 tot 59. Dan krijg ik 300 euro netto, min mijn pensioen, méér. Want anders trekken ze die pensioenpot eerder leeg.

Ja precies. Dus in die zin heeft het ook een voordeel om wat langer door te werken.

Ja, ja.

Log je wel eens in op mijn pensioen overzicht?

Ja, dat heb ik wel een keer gedaan. Want ik heb ook al een gesprek bij ons gehad op het werk. Wat ik dan netto over zou houden.

Oh, dus er heeft al eens iemand mee gekeken?

Ja, die heeft berekend wat ik precies krijg.

[start Qualtrics uitleg]

	VCM stelling	Verbalisaties respondent
1.	Ik heb behoefte aan meer vrije tijd	Nee, want die heb ik al zat. Met die vierentwintig-uursdiensten van nu. Oneens.
2.	Ik kijk er naar uit om mijn week flexibeler in te kunnen delen	Nee, want dat heb ik nu ook al.
3.	Mijn collega's zijn belangrijke personen in mijn leven	Ja, eens. Of moet ik langere antwoorden geven?
4.	Vanwege veranderingen op het werk (bijvoorbeeld digitalisering/ reorganisatie) heb ik meer moeite om goed mee te blijven draaien	Ben ik het niet mee eens. Want brand blijft brand. En ik ken het nog steeds makkelijk aan. Niet eens.
5.	Ik vind het lastig om aansluiting te vinden bij mijn jongere collega's	Nee, want we zijn één team en ik ben de chef. Dus ik ga er over. -hahaha-. Ik ben de baas.
6.	Vanwege mijn financiële middelen durf ik (nog) niet te stoppen met werken	Nee, want als het goed is is het allemaal geregeld als ik met pensioen zou gaan. Dus het is gewoon een extraatje. Oneens
7.	Ik wil meer tijd hebben voor vakanties en reizen	Uh... Nee, want dat schiet niet op, want mijn vrouw is tien jaar jonger. Dus... die moet nog gewoon blijven werken. Dan kan ik wel op vakantie gaan, maar dan moet ik alleen.
8.	Ik merk dat het werk steeds zwaarder wordt voor mij (fysiek of mentaal)	Nee. Alleen de knieën begeven het. Dus ik doe neutraal.
9.	Ik denk dat ik me ga vervelen als ik met pensioen ga	Nou dat denk ik niet. Want ik heb nog een paar dochters die iedere keer weer klusjes hebben. Dus dan moet ik ook weer van alles gaan doen. Oneens.
10.	Ik wil meer tijd doorbrengen met familie en vrienden	Nee... die zijn ook nog allemaal aan het werk.
11.	Ik vind het een fijn idee dat ik een hoger pensioen opbouw als ik doorwerk	Ja, niet alleen voor mezelf. Maar mocht ik wat eerder komen te overlijden, dan ook voor de vrouw. Want ik heb toch een maximaal pensioen straks.
12.	Ik voel druk vanuit mijn werk om te blijven werken	Nee. Oneens.
13.	Ik houd van het ritme en de structuur die ik nu in mijn week heb	Heb ik dat? Nee. Lekker fladderen.
14.	Ik wil op korte termijn minder gaan werken	Ja, dat is over een jaar of twee. Als ik dan met pensioen ga, dan ga ik wel kijken wat ik ga doen.
15.	Ik haal veel voldoening uit mijn werk	Helemaal mee eens. Hoe groter de brand, hoe beter. -hahaha-.

Interview achteraf

Hoe vond je het om de stellingen in te vullen?

Ja... Bij sommigen.. Je weet toch niet wat de toekomst straks brengt. Misschien zegt mijn vrouw wel over vijf jaar; weet je wat, financieel zitten we er zo voor en ik ga ook wat minder werken... Dan ga je misschien wel iets meer op vakantie.

Ja. Maar hoe je er nu in staat; vind je het werkende leven nog gewoon fijn?

Ja.

En twijfelde je bij sommige stellingen?

Nee, ik heb niet echt getwijfeld. Naja... Meer de twijfel van; over stoppen met werken. Als mijn vrouw eerder stopt... dat is het enige. Maar zoals het er nu voor staat, dan werk ik gewoon door.

En hoe vond je het om er op deze manier over na te denken?

Voor mij loopt het al een poosje, sinds ik 55 ben. Dus ik ben er sinds mijn 55^e wel mee bezig van; kan ik door werken, wat gebeurt er als ik doorwerk, als ik twee jaar door werk, of drie jaar doorwerk. Wat doet mijn pensioen dan... Gaat dat naar beneden...

Dus eigenlijk speelt dat...

Ja dat speelt al een jaar of twee drie.

Ja precies. En waren deze stellingen dan meer ter bevestiging?

Ja, heeft niet echt gezorgd voor nieuwe inzichten. Tenminste, niet voor mij.

Nee oké. En als je dit zou tegenkomen op de website van je pensioenverzekeraar; zou je dan gebruik maken van zo'n keuzehulp?

Nee, ik niet. Omdat wij van het werk uit... Word je er al vrij snel mee geconfronteerd. Met die 55, 56,57. Omdat wij ook met die levensloop zitten. Dus iedereen rond mijn leeftijd, die heeft zich er al in verdiept. Dus het is voor ons niet over 6 jaar of 7 jaar. Het is bij ons nu al.

Want sinds wanneer ben je begonnen hier over na te denken?

Begin 50 al. Omdat ze bij ons met die levensloop ook al bezig waren. Dus daarom zijn ze er bij ons al een paar jaar mee bezig.

En stel; je zou er nog wel helemaal blanco in staan. Zou je dan zo'n keuzehulp gebruiken?

Ja, ik denk het wel. En ik denk dat de meeste mensen die zo'n keuzehulp in gaan vullen... en aangeven; ik wil dan met pensioen. Wat houd ik dan over. Wat krijg ik dan. Als dat gecombineerd zou worden met een financieel stuk. Ik denk dat de meeste mensen het financiële overzicht belangrijker vinden, dan de vraag wanneer ze willen stoppen.

Ja precies.

En dan verschuiven ze het een half jaartje. En dan kijken ze; oh ja, nu is het wel rendabel.

Dus er moet nog wel iets bijkomen naast die stellingen?

Ja. Ik denk dat de meeste mensen graag het overzicht zien in hun pensioenpotje. Wat doet het als ik een halfjaar eerder stop, of een jaar eerder stop...

Dus dat het echt voor ieder persoonlijk...

Ja. Ik denk dat financieel voor het hele hoop mensen het belangrijkste is.

Ja, ja. Precies. Oké.

[uitleg VCM schuifbalken]

Wat is je eerste indruk van zo'n keuzehulp?

Ja, dit zou wel kunnen werken. Want dan zou die persoon op basis van deze keuzehulp kunnen kijken wat het financieel voor gevolgen heeft.

En hoe zie je deze keuzehulp ten opzichte van de keuzehulp die je net hebt ingevuld? Zie je daar nog verschil in?

Hoe bedoel je dat?

Net had je "oneens, neutraal, eens" en hier heb je de schuifjes en heb je dat balkje bovenaan. Zou het voor jou uitmaken; dat je de één fijner vindt dan de ander? Of...

Ja hier kan je wat makkelijker mee schuiven. Dan kan je ook zien wat je pensioenleeftijd doet. Anders moet je weer terug en moet je die vragen weer opnieuw beantwoorden. En dan krijg je weer een andere uitkomst.

Dus je ziet het als voordeel dat je bij deze keuzehulp wat kan bewegen met de balkjes?

Ja. Want soms is niet alles eens, en soms is niet alles oneens. Er zit veel tussen. Daarom denk ik dat deze beter zou werken. Want dan kan je schuiven en meer nuance aanbrengen.

Heb je verder nog opmerkingen?

Nee.

Transcript respondent 3 (58) – versie pensioneringsleeftijd

Interview vooraf

Wat weet je al over pensioenen?

Nou, ik weet er weinig van. Ik weet wat we zo'n beetje overhouden. Waarom we pensioen hebben... Zover ben ik. Ben op de hoogte van mijn pensioensituatie, maar dat komt ook omdat we laatst een huis gekocht hebben. Ik krijg iedere keer een overzicht... Vluchtig bekijken. Daar blijft het dan ook bij. Ik heb heel veel stukjes pensioen, dat ik denk... Tegen die tijd moet ik even goed kijken "wat heb ik nou in zijn totaliteit?" Als je het leven lang bij het ABP hebt gezeten, dan is het niet zo moeilijk. Maar bij mij zijn het echt heel veel stukjes.

Bij verschillende fondsen bedoel je?

Ja, veel in het bedrijfsleven gezeten. Daar werken ze ook met van alles wat. Nationale Nederlanden... Heleboel.

En nu zit je bij het ABP?

Ja.

Ben je al bezig met wanneer je met pensioen zou willen?

Nou... Je zegt het wel eens: ik hoop dat ik met mijn 65^e zo'n beetje kan stoppen. Dat is toch een tijdje eerder dan je AOW-gerechtigde leeftijd. Dus of het financieel verstandig is... Zo ver ben ik nog niet. Maar wel dat je in je hoofd hebt van; het zou lekker zijn.

Want hoe oud ben je nu?

58.

Maar tegen die tijd ga ik dat wel berekenen.

Ben je er op dit moment actief mee bezig?

Nee, dat kan ik niet zeggen. Vind ik te vroeg. Ik kan nog niet zeggen; straks wil ik het zo en zo. Maar uh... Je hoopt natuurlijk in het begin wel wat meer te kunnen ondernemen. We hopen wel wat mooie reisjes te maken.

[uitleg Qualtrics]

	VCM stelling	Verbalisaties respondent
1.	Ik heb behoefte aan meer vrije tijd	Iets meer vrije tijd wil ik wel. 67/68 jaar vind ik aan de late kant. Dus ja.
2.	Ik kijk er naar uit om mijn week flexibeler in te kunnen delen	Uh... Ja.
3.	Mijn collega's zijn belangrijke personen in mijn leven	Dat is zeker waar ja. Als ik langer zou blijven werken is dat ook geen punt moet ik zeggen.
4.	Vanwege veranderingen op het werk (bijvoorbeeld digitalisering/ reorganisatie) heb ik meer moeite om goed mee te blijven draaien	Dat kost iets meer moeite maar... Dat went snel. Neutraal.
5.	Ik vind het lastig om aansluiting te vinden bij mijn jongere collega's	Ik heb weinig jongere collega's. Wel de docenten. Maar ik ben het er niet mee eens.
6.	Vanwege mijn financiële middelen durf ik (nog) niet te stoppen met werken	Ja daar ben ik het wel mee eens. Het is nu nog veel te vroeg.
7.	Ik wil meer tijd hebben voor vakanties en reizen	Nu al? [Ja]. Nee, zoals het nu is, is het wel goed.
8.	Ik merk dat het werk steeds zwaarder wordt voor mij (fysiek of mentaal)	Nee heb ik ook nog niet zo'n last van.
9.	Ik denk dat ik me ga vervelen als ik met pensioen ga	Nou, nee. Dat lijkt me niet.
10.	Ik wil meer tijd doorbrengen met familie en vrienden	Dat is nu al bedoel je? [Ja klopt, eigenlijk hoe je er nu in staat]. Tja, dat doe je niet omdat je het financieel niet kan. Maar ik zou het wel leuk vinden. Je weet dat het niet kan, maar als het mogelijk zou zijn dan zeker, dan is het wel leuk.
11.	Ik vind het een fijn idee dat ik een hoger pensioen opbouw als ik doorwerk	Ehm, ja. Het hangt er vanaf hoe ver je zit met je financiële... Kijk als je dat niet weet.
12.	Ik voel druk vanuit mijn werk om te blijven werken	Nou nee hoor. Wij mogen niet langer blijven werken dan de AOW gerechtigde leeftijd. Je moet er uit.
13.	Ik houd van het ritme en de structuur die ik nu in mijn week heb	Ja, maar ik vind het ook niet erg als ik dat niet meer heb. Nou neutraal vind ik dat dan.
14.	Ik wil op korte termijn minder gaan werken	Nee.
15.	Ik haal veel voldoening uit mijn werk	Met deze baan niet zo, maar meestal is dat wel. Maar bij deze niet.

Interview achteraf

Hoe vond je het om de stellingen te beantwoorden?

Ik vond het niet moeilijk. Soms dacht ik wel; ja je bedoelt of ik NU al die keuze wil maken. Of voor straks. Bedoel je nu... Want sommige dingen wil je wel, maar je weet: dat is financieel helemaal niet handig. Dus dat kan dan ook niet.

Nee, ik snap dat wel. Dat u er op die manier over nadenkt.

Ja en ik wil wel weten waar ik aan toe ben. Dus ik neem in dat op zicht niet te veel risico's.

Want met welke bril heb je nu de stellingen beantwoord?

Nou, kijk... Tegen mijn 65^e... Dan zou ik bijvoorbeeld bij "wil je meer tijd met familie en vrienden", dan zou ik zeggen "eens". Dus dat is een verschil. Daarom vroeg ik het: hoe bedoel je het? Want dán heb ik dat wel. En als het dan financieel kan, dan zou ik het ook doen. Maar nu zou ik het natuurlijk niet doen.

Dus inderdaad, op DIT moment, zo waren de stellingen bedoeld... maar dan hoeft het nog niet voor u?

Nee inderdaad.

Had je nog stellingen die je lastig te beantwoorden vond?

Geloof het niet.

Heeft het je geholpen om voor je zelf iets meer beeld te hebben van hoe je er in staat?

Nou, je gaat toch wel iets beter nadenken door dit. Dus ja, wat wil ik... Wil ik meer tijd hebben voor vakanties... Kijk, daar heb je al wel eerder over nagedacht... Maar... Tijd voor familie en vrienden... Normaal denk je er heel oppervlakkig over, omdat het ook nog helemaal niet zo ver is. Dat is het meer.

Dus als je deze keuzehulp over een aantal jaren in zou vullen, als het pensioen dichterbij komt, dan zou het anders zijn?

Ja. Dan zou ik daar al meer en beter over nagedacht hebben. Dan weet je ook financieel hoe je ervoor staat. Dan is dat inmiddels ook wel bekend. En dan...

Want als je dit tegen zou komen op de website van je pensioenfonds; zou je er dan gebruik van maken?

Ik zou er wel gebruik van maken. Zeker. Ja.

En zou het helpend zijn voor je? Op de manier hoe de keuzehulp nu is ingericht?

Uh... [lang stil]. Kijk er wordt niet echt op het financiële gedeelte ingegaan hè. Terwijl bij mij zou dat wel uitmaken. Als ik per maand het zelfde ontvang, of minder... Als je het financiële weet, dan weet je helemaal precies; ik wil het zo. En omdat ik dat nu nog niet weet, zijn sommige dingen "neutraal". Tegen die tijd, zal ik dat wel weten. Maar nu is het lastig om te bepalen of dat wel kan.

Ja, begrijp ik. Maar richting je pensioentijd zou je hier dus wel gebruik van maken?

Zeker, ik vind het wel handig.

[uitleg VCM schuifbalken]

Ik vind dit heel duidelijk. Ja.

Kan je het wat meer toelichten?

Nou, dit is direct een heel overzichtje van het totaalbeeld. Hoe je er in staat, zeg maar. Je ziet heel snel van; oh ja, ik neig naar "eerder met pensioen". Dan zie je; vanwege deze antwoorden, neigt hij hiernaar.

Vind je het een toevoeging dat hij hier een resultaat laat zien?

Ja, ik vind het heel overzichtelijk. Je ziet heel snel hoe je er in staat.

En zou je waarde hechten aan het resultaat dat dan hier wordt gegeven?

Ja. Veel waarde. Ja, zou ik wel doen ja. En dan ga je ook meer van.. Als je denkt; ik snap het niet helemaal. Dan ga je de vragen ook eens nóg beter bekijken.

Hoe vind je het schuiven ten opzichte van het "eens" of "oneens"?

Makkelijk. Heel handig. Je pakt het beet en dan sleep je... En dit kan nóg gericht. Want als je zegt "neutraal", het kan natuurlijk ook iets meer zijn dan "neutraal". Ik vind dit daarom nog preciezer. Ik zou liever deze hebben, dan de vorige. Omdat je nóg gericht kan aangeven hoe je er in staat.

Transcript respondent 4 (57) – versie pensioneringsleeftijd (pretest)

Interview vooraf

Voordat we starten heb ik nog een aantal vragen. Want weet u al over pensioenen en de keuzes die u hier in heeft?

Daar kan ik heel kort in zijn. Ik weet er helemaal niets van. Ik hoor het voorbij komen, pensioenen. In mijn werk maak ik het ook wel eens mee, dat mensen een pensioen hebben opgebouwd. Ik heb zelf geen idee. Ik zal zelf ongetwijfeld ook iets van pensioen opbouwen. Maar hoeveel... ik ben blanco.

Bent u veel bezig met hoe u het wil aanpakken met uw pensioen?

Ja, maar dan bedoel je echt in de tijd zeg maar?

Ja.

Ja, nou daar denk ik wel over na. Dat merk ik wel. Nu ik inmiddels 57 ben, realiseer ik me heel goed dat ik in het laatste stuk bezig ben. In die zin ben ik er wel mee bezig. Van blijf ik dit werk doen, of wil ik nog één keer een switch maken. En afhankelijk van mijn man, uh.. zal ik eerder of later stoppen. Ik denk wel dat we gelijktijdig willen stoppen.

Ja? Oké. En denkt u dat dat in de komende tien jaar zal zijn?

Ja. Ik verwacht zelf niet dat ik nog tien jaar werk. Mijn man is drie jaar ouder, dus hij zal nog zeven jaar werken. Maar dat zal voor mij ook wel de max zijn.

En weet je of je pensioen opbouwt bij een verzekeraar? Via uw werkgever?

Ja. Ik weet wel dat ik pensioen opbouw, vanuit mijn salaris. Maar ik heb geen idee waar en hoeveel. Nee, daar heb ik nog nooit naar gekeken.

Hoe oud bent u? Laatste vraag.

57 jaar.

[uitleg Qualtrics]

	VCM stelling	Verbalisaties respondent
1.	Ik heb behoefte aan meer vrije tijd	Eens.
2.	Ik kijk er naar uit om mijn week flexibeler in te kunnen delen	Eens. Ik ben nu toch altijd wel gebonden aan vaste werkdagen en daarin wel moet zoeken altijd wat ik privé kan doen en hoeveel energie ik heb voor dingen.
3.	Mijn collega's zijn belangrijke personen in mijn leven	Eens. Vind het heel leuk om op mijn werk te zijn en met collega's op te trekken.
4.	Vanwege veranderingen op het werk (bijvoorbeeld digitalisering/ reorganisatie) heb ik meer moeite om goed mee te blijven draaien	Ja, dat is wel zo. In sommige dingen heb ik wel dat gevoel. Dat het me ook wat te snel gaat, en teveel tijd kost.
5.	Ik vind het lastig om aansluiting te vinden bij mijn jongere collega's	Nee, dat heb ik niet. Vind het juist heel leuk om met jongere collega's te werken. Omdat we elkaar juist kunnen aanvullen.
6.	Vanwege mijn financiële middelen durf ik (nog) niet te stoppen met werken	Nee, dat speelt geen rol.
7.	Ik wil meer tijd hebben voor vakanties en reizen	Nee, dat heb ik ook niet nodig. Ik heb genoeg tijd voor vakanties.
8.	Ik merk dat het werk steeds zwaarder wordt voor mij (fysiek of mentaal)	Ja, dat merk ik wel. Ben na een werkdag van 5 uur, zit ik al wel aan mijn grens.
9.	Ik denk dat ik me ga vervelen als ik met pensioen ga	Nee, dat denk ik zeker niet. Ik kom altijd tijd te kort in mijn leven. Heb altijd genoeg te doen.
10.	Ik wil meer tijd doorbrengen met familie en vrienden	Ja, dat lijkt me leuk.
11.	Ik vind het een fijn idee dat ik een hoger pensioen opbouw als ik doorwerk	Ja, dat is in onze situatie wel fijn. Omdat mijn man als ZZP'er geen pensioen opbouwt.
12.	Ik voel druk vanuit mijn werk om te blijven werken	Nee. Daar heb ik geen enkele druk van.
13.	Ik houd van het ritme en de structuur die ik nu in mijn week heb	Ja. Dat vind ik erg fijn. Want dat is een basis en daar omheen kan ik dan andere dingen plannen.
14.	Ik wil op korte termijn minder gaan werken	Nee. Ik ben juist sinds twee jaar één dag per week minder gaan werken en dat bevalt me prima.
15.	Ik haal veel voldoening uit mijn werk	Ja, daar ben ik het mee eens.

Interview achteraf

Hoe vond u het om deze stellingen te beantwoorden?

Heel makkelijk om te doen. Gewoon hele duidelijke vragen en ik wist ook direct wat er mee bedoeld werd.

Had u ook direct een mening van: hier sta ik zo in, en hier sta ik zo in?

Ja, ja. Ik wist eigenlijk wel gelijk wat ik er van vond.

Was er een stelling waarvan u dacht: ‘daar heb ik nog niet echt over nagedacht’? “Dat zet mij aan het denken”?

Nee. Nou, even denken welke stellingen ik heb beantwoord.

[In het vervolg handig als de respondent terug kan klikken naar de stellingen.]

Want in die zin is het bij mij misschien wat tegenstrijdig, want aan de ene kant is het handig in onze situatie dat ik door blijf werken tot 68 jaar. Omdat ik dan meer pensioen opbouw. En mijn man bouwt geen pensioen op. Dus dat is mooi meegenomen. En aan de andere kant speelt geld in ons leven geen rol in die zin, en dan gaat gezondheid sowieso voor. Dus daarom denk ik niet dat ik het nog zo lang kan werken.

Want hoe ziet u dat nu voor zich? Van enerzijds wilt u meer familie en vrienden zien en uw week flexibeler indelen, en anderzijds haalt u veel voldoening uit uw werk en vindt u het fijn met collega's....

Het is voor mij belangrijk dat het in balans is. En nu merk ik wel... aan de ene kant vind ik het heel leuk om te werken, en aan de andere kant kost het veel energie. En daardoor moet ik echt keuzes maken in de vrijetijdsbesteding. Dat lijkt mij het voordeel van als je niet meer werkt: dat je dan meer vrij bent en energie over houdt. En dan zou ik in die vrije tijd gewoon andere dingen gaan doen: meer vrijwilligerswerk en actiever in de kerk. Dat soort dingen.

Dus andere dingen op gaan pakken in plaats van werk?

Ja.

Oké. En heeft u voor uzelf een beeld gekregen, wat u belangrijke aspecten/waarden vindt als het gaat om de pensioneringsleeftijd?

Wat bedoel je daar precies mee?

Ben je erachter gekomen, door deze stellingen in te vullen, hoe je er in staat?

Ja. Tenminste, het zet mij juist aan om er toch nog wat meer over na te denken. Ja, dat wel.

Ja? Want u gaf van te voren aan dat u er eigenlijk niet mee bezig was. Zou dit een trigger kunnen zijn om meer uit te zoeken hoe het zit met uw pensioen?

Ik denk dat ik daar inderdaad zelf eens naar ga kijken. Dat ik het interessant vind van: nou wat zouden nou de voordelen zijn in mijn geval, om het toch helemaal uit te zingen, of toch juist eerder te stoppen.

Stel, je zou dit voorbij zien komen op de website van jouw pensioenverzekeraar, zou je hier dan gebruik van maken?

Ja, dat zou me wel kunnen helpen. Omdat deze vragen je goed laten nadenken van: waar vul ik nu mijn tijd mee in. Hoe belangrijk is werk voor jou, ten opzichte van andere dingen. Ja...

Dus je zou het wel fijn vinden als een dergelijke keuzehulp beschikbaar zou zijn?

Ja, zeker.

Oké. Interessant. Heb je nog vragen?

Nou, ik had van te voren verwacht dat het wat meer over het financiële stuk zou gaan, zeg maar. Dus uh, ik had er een ander beeld bij van te voren. Maar vind het juist leuk dat het dit andere aspect is. Dat het gaat om persoonlijke en werk gerelateerde waarden. Ik had het wel leuk gevonden als op basis van mijn antwoorden, dat je dan een richting te horen krijgt.

[uitleg VCM schuifbalken]

Wat is je eerste indruk van deze keuzetool?

Ja, ik denk dat dit wel helpend is. Ja. Ik snap hoe het moet.

Waarom lijkt het u handig? En ook ten opzichte van de vorige keuzetool die u heeft ingevuld?

Omdat die vorige dan dus eigenlijk vrij zwartwit is, en hier kan je dan toch een beetje meer nuanceren. Van: ligt het echt in het midden, of... Ja bij die ander kon je natuurlijk ook "neutraal" invullen, maar.... Ja, ik ben wel benieuwd. Want hier kan je nog wat meer nuanceren. En nu komt er ook echt een uitslag uit. Dat vind ik het leuke van deze. Dat je nu richting krijgt.

Denk je dat u er veel waarde aan zou hechten wat deze keuzetool dan als uitslag laat zien?

Nou, ik ben dan benieuwd of dat overeenkomt met wat ik zelf denk. Of dat klopt.

Dus dat extra stapje van deze keuzetool, daar bent u wel positief over?

Ja, ik vind het interessant hoor.

Oké. Nou, dat was het laatste wat ik nog even wilde weten. Heb je nog op- of aanmerkingen?

Nee.

Transcript respondent 5 (55) – versie pensioneringsleeftijd

Interview vooraf

Wat weet u al over uw pensioen?

Nou, dat ik hem niet moet onderbreken. Om goed pensioen op te bouwen. Dat het verstandig is om bij dezelfde pensioenverzekeraar te blijven.

Ben je bezig met je pensioen en wat je pensioensituatie is? En hoeveel jaren je nog moet gaan werken... Speelt dat een rol?

Nee, alleen als ik om me heen bekenden hoor die zeggen: nou, ik ga toch iets eerder stoppen.

Want hou oud ben je nu?

Ik ben nu 55.

Heb je in je hoofd wanneer je met pensioen wil?

Het ligt ook aan, tja.. Weet je wel... Kinderen, kleinkinderen... En je gezondheid en uh... Ja, ik denk wel dat ik graag drie dagen blijf werken bijvoorbeeld. En dan heb je ook een beetje zekerheid, zoals het nu is. Zekerheid heb je nooit helemaal...

Zie je jezelf tot je 67^e doorgaan?

Misschien wel. Maar het ligt een beetje aan... De timing... En als Wim dan eenmaal stopt... Laten we alles even uitrekenen. Maar ook of het op je werk uitkomt dat je stopt, of dat je... Bij ons op het werk zijn er laatst twee mensen met pensioen gegaan. En dat kwam eigenlijk heel goed uit.

Ben je op de hoogte van je pensioensituatie?

Ik kijk hem altijd even door. Ik krijg hem nu nog op de post, maar dat gaat veranderen. Van de week een brief van het ABP ontvangen.

Hoe vaak krijgt u zo'n brief?

Oh, heel weinig hoor. Is toevallig nu. Dat lees ik dan even door, en dan denk ik: het kan zo veel zijn, maar het kan ook zo veel zijn aan het eind van de rit. Daar zit heel veel ruimte tussen. -hahaha-

Je kan wel een schatting maken: dit is het ongeveer?

Ja, precies.

Dus je bent niet blanco?

Nee. Maar ik ben wel zo realistisch, dat ik denk: in deze tijden kan alles nog veranderen. Maar, ik geloof wel... Alles wat ik heb opgebouwd, dat ze dat uit gaan keren. Ja, dat geloof ik wel.

Ben je op de hoogte van de keuzes die je hebt in je pensioen?

Nee. ABP, of ABP of ABP. Volgens mij heb ik geen keuze en bepalen zij het. Maar als dat wel zo is, dan is dat leuk.

[uitleg Qualtrics]

[respondent leest introductie en achtergrondinformatie hardop voor]

Ja logisch. Als ik eerder stop. Betaal ik minder premie. Bouw ik minder op.

	VCM stelling	Verbalisaties respondent
1.	Ik heb behoefte aan meer vrije tijd	Nee hoor, ik vind het zo goed. Ik ben heel tevreden.
2.	Ik kijk er naar uit om mijn week flexibeler in te kunnen delen	Bij ons eigenlijk niet mogelijk nu. Maar als ik straks met pensioen ga... Ja dan wel. Dan is het wel lekker. Dan kan je gewoon denken: nu gaan we oppassen, nu gaan we naar onze zoon.
3.	Mijn collega's zijn belangrijke personen in mijn leven	Neutraal, het zijn gewoon mijn collega's.
4.	Vanwege veranderingen op het werk (bijvoorbeeld digitalisering/ reorganisatie) heb ik meer moeite om goed mee te blijven draaien	Ja hier ben ik het mee eens. Je draait wel mee, maar het kost meer tijd. Vooral qua digitalisering.
5.	Ik vind het lastig om aansluiting te vinden bij mijn jongere collega's	Nee hoor, heel leuk. Aansluiting vinden... Tja.
6.	Vanwege mijn financiële middelen durf ik (nog) niet te stoppen met werken	Mee eens, ik weet niet hoe lang ik nog te leven heb.
7.	Ik wil meer tijd hebben voor vakanties en reizen	Uh... [Waar denk je aan?] Ik ben nu heel tevreden. Misschien wil ik wel iets meer ruimte, maar we reizen nu ook genoeg.
8.	Ik merk dat het werk steeds zwaarder wordt voor mij (fysiek of mentaal)	Vooralsnog ben ik het er mee oneens, op de digitalisering na.
9.	Ik denk dat ik me ga vervelen als ik met pensioen ga	Neutraal, ik weet dat gewoon niet. Ik denk dat dat zich vanzelf invult.
10.	Ik wil meer tijd doorbrengen met familie en vrienden	Mee eens.
11.	Ik vind het een fijn idee dat ik een hoger pensioen opbouw als ik doorwerk	Zeker, ben ik het mee eens.
12.	Ik voel druk vanuit mijn werk om te blijven werken	Nee hoor, mag ik helemaal zelf kiezen. Oneens.
13.	Ik houd van het ritme en de structuur die ik nu in mijn week heb	Zeker! Ik heb een hele goede week. Houden zo. Maandag en vrijdag vrij.
14.	Ik wil op korte termijn minder gaan werken	Nee hoor, korte termijn niet.
15.	Ik haal veel voldoening uit mijn werk	Ja zeker. Ik zou zeggen neutraal, ik haal uit veel dingen voldoening. Een beetje evenwicht.

Interview achteraf

Hoe vond je het om deze stellingen te beantwoorden?

Nou, wel leuk om er even bij stil te staan.

Had je direct een antwoord klaar of vond je het soms lastig?

Ja, voor nu wel hè. Maar het kan volgend jaar weer anders zijn. Nu heb ik een heel goed evenwicht en hoef ik nog niet met pensioen. Maar hoe het straks is...

Als je zoiets tegen zou komen op een pensioenwebsite, denk je dat zo'n keuzehulp helpend kan zijn om je er over na te laten denken?

Ja, dat wel. Want je krijgt meer schematisch van: oh, zoveel keer oneens en zoveel keer neutraal. Dan heb je een beetje schematisch voor je wat je nou echt eigenlijk denkt.

Dus dit helpt wel om na te denken over wanneer je met pensioen wil?

Ja, ik denk dat het wel heel geleidelijk gaat.

Ja.

Dat denk ik. Dat je kijkt naar je omstandigheden, en naar je overzicht... Dat je denkt: nou oké, nu is het tijd om een dagje minder te werken of om met pensioen te gaan. Maar ik denk wel dat we het goed uit laten rekenen. Voordat we die beslissing maken. Beetje zekerheid...

[uitleg VCM schuifbalken]

Wat is je eerste indruk van zo'n hulp?

Nou, dat je wel ziet wat het zwaarste weegt. Dat is bij deze wel duidelijker.

Ja.

Het geeft iets meer details zeg maar.

En hoe vind je zo'n hulp ten opzichte van wat je net hebt ingevuld?

Uh, duidelijker. Voor mezelf.

Waarom?

Omdat je nu precies het balkje ziet waar het juist "eerder" of "later" is.

Wat vind je er van dat dat bij de vorige keuzehulp niet aanwezig was?

Kijk, op het moment dat je er wat meer over na denkt en aan het twijfelen bent, dan zou ik deze gebruiken. Als je er toch al zeker van bent, dan kan je net zo goed die ander gebruiken.

Maar denk je dat zo'n keuzehulp ook nog kan helpen als je eigenlijk je keuze al weet?

Nou, dan zie je in ieder geval waar je staat. Als je dat als bevestiging wil weten. Als je er iets onzekerder over bent, dan kan je dit (sliding bars) doen, want dan zie je precies waar je staat.

Oké. Dat was het! Bedankt voor de input.

Transcript respondent 6 (60) – versie pensioneringsleeftijd

Interview vooraf

Wat weet u al over pensioenen?

Doordat ik als zelfstandige werkte, heb ik geen pensioenopbouw gehad. Dus in die zin hoefde ik me daar niet druk om te maken... Want ik hoefde geen geld onder te brengen bij een pensioenfonds. Dat was bij mij niet aan de orde geweest. Maar ik moest me wel realiseren, omdat ik geen pensioenopbouw heb, dat er ook een dag aankomt dat ik stop met werken. En dat ik dan alleen AOW krijg. En geen aanvulling. Dus daar moet ik dan natuurlijk zelf voor zorgen. Dat ik dan wel een aanvulling heb op mijn AOW, of in ieder geval genoeg inkomen om het leven te leiden wat ik wil leiden.

Ja oké. En heeft u daar bijtijds over nagedacht hoe u dat wilde gaan doen?

Uh... Nee, niet al vanaf mijn jonge jaren. Tot mijn 40e heb ik daar niet zo over nagedacht. Dan ben je eigenlijk meer bezig met; huis kopen, kinds krijgen... Maar vanaf mijn 40e ben ik ervoor gegaan om daar wel aan te denken. Je wilt natuurlijk straks, als je met pensioen bent, een bepaald bedrag hebben waar je van kunt leven. En ik heb wel al op tijd bedacht dat het dan slim is als mijn vaste lasten zo laag mogelijk zijn. Dus ben op tijd begonnen met mijn huis aflossen, dan zijn die vaste lasten in ieder geval gedrukt.

Hoe oud bent u nu?

60.

En bent u al bezig met wanneer u minder wilt gaan werken? En met pensioen wil?

Nee. Ik werk nu nog drie dagen in de week. En dat is op zich wel fijn. Ik ben vijf jaar geleden gestopt met mijn eigen slagerij. En toen kon ik op zich ook helemaal stoppen met werken. Maar aan de andere kant ga je dan ook ervaren, als er geen inkomen meer binnenkomt, en je moet gaan teren op je reserves, dat het dan zo maar hard kan gaan. En je kunt natuurlijk ook voor onaangename verrassingen komen te staan. Maar je komt er ook achter van; eigenlijk ben ik te jong. Iedereen werkt nog. En ik was destijds ook niet gestopt omdat ik het niet meer leuk vond. Dus nu werk ik drie dagen bij drietal slagers. Als ZZP'er. Eigenlijk wilde ik twee dagen, maar dat was belastingtechnisch niet aantrekkelijk. Maar het is leuk. Een leuke invulling. Zo lang ik er nog plezier in heb, en ik kan het nog vanwege mijn gezondheid, dan blijf ik dat doen. De sociale contacten zijn fijn, je voelt je nuttig...

Ja, begrijp ik.

En ik kijk vanzelf wanneer ik wil stoppen. En dat is dan bijvoorbeeld vanwege mijn gezondheid. Of vanwege mijn leeftijd. Dat ik denk; het is nu wel mooi geweest. Ik vind het al heel mooi dat ik nu drie dagen werk. Dan kan ik genieten van mijn kleinzoon. Voorheen werkte ik vijf dagen, maar het waren hele lange dagen. Dus vind het heel fijn dat ik nu drie dagen werk. Want dan heb ik er vier vrij. Mooie balans. En er zijn natuurlijk genoeg mensen die gewoon door moeten tot 67, dus alleen maar fijn dat het zo kan.

[Uitleg Qualtrics]

	VCM stelling	Verbalisaties respondent
1.	Ik heb behoefte aan meer vrije tijd	In mijn geval is dat niet zo. Ik zit nu in een goede balans. Ik ben gezond en kan het werk nog goed aan. Krachtig genoeg om het te doen.
2.	Ik kijk er naar uit om mijn week flexibeler in te kunnen delen	Daar kijk ik niet naar uit. Heb er bewust voor gekozen om drie dagen achter elkaar te werken. Want dan heb ik daarna weer vier dagen vrij. Dan heb je de mogelijkheid om eens een nachtje weg te gaan, of meerdere nachtjes. Dus dat vind ik prettiger, dan bijvoorbeeld maandag woensdag vrijdag werken.
3.	Mijn collega's zijn belangrijke personen in mijn leven	Uhm. Laten we dat op neutraal houden. Natuurlijk zijn ze belangrijk... Ze nemen een bepaalde plaats in in mijn leven. Maar dat is het ook.
4.	Vanwege veranderingen op het werk (bijvoorbeeld digitalisering/ reorganisatie) heb ik meer moeite om goed mee te blijven draaien	Dat is niet van toepassing. In het slagersvak hebben we daar niet mee te maken.
5.	Ik vind het lastig om aansluiting te vinden bij mijn jongere collega's	Nee, dat vind ik ook niet lastig. Hoewel je merkt dat er verschillen kunnen zijn in generaties. Je ziet verschillen, maar dat zal altijd zo zijn en blijven. Ik vind het ook hartstikke leuk om jongeren dit slagersvak aan te leren.
6.	Vanwege mijn financiële middelen durf ik (nog) niet te stoppen met werken	Nee, dat is gelukkig niet aan de orde. Dat ik het financieel niet zou kunnen.
7.	Ik wil meer tijd hebben voor vakanties en reizen	Ja, voor mij persoonlijk is dat niet zo. Oneens dan.
8.	Ik merk dat het werk steeds zwaarder wordt voor mij (fysiek of mentaal)	Dat is ook niet aan de orde.
9.	Ik denk dat ik me ga vervelen als ik met pensioen ga	Dat kan wel een dingetje zijn. Ook wel een beetje afhankelijk... Tijdens je werk... Of je tijd hebt gehad om er een hobby op na te houden. Zodat je daar wellicht wat meer... Anders is het wat meer een zoektocht; hoe ga ik mijn vrije tijd invullen. Dus dat is zeker waar mensen goed over na moeten denken. Want je staat ineens buiten de maatschappij en je hebt dan zeven dagen in de week vrij; en wat ga je dan doen? Ik heb het ook wel ervaren, dat het echt een gat kan zijn. Of in ieder geval is het een zoektocht. Dus ik ben het eens.
10.	Ik wil meer tijd doorbrengen met familie en vrienden	Ook zeker goed. Ja.
11.	Ik vind het een fijn idee dat ik een hoger pensioen opbouw als ik doorwerk	Nee. Het is wel prettig dat je het financieel wat ruimer hebt en dat je niet de eindjes aan elkaar hoeft te knopen... Laten we dan toch maar voor eens gaan.
12.	Ik voel druk vanuit mijn werk om te blijven werken	[lang stil]. Ja daar ben ik het dan ook wel mee eens. In de situatie waar ik nu in zit. Ik merk bij de drie slagers waar ik nu werk, dat het heel lastig is om vakbekwaam

		personeel te krijgen. En dat ik dus ook echt wel nodig ben bij hun. En dat het ook wel lastig zou kunnen zijn als ik zeg; ik ga er nu mee stoppen. Ja, ja. Dus dat speelt ook zeker wel mee. Als het in het bedrijf lastig is om het ingevuld te krijgen. Dat kan best wel op je schouders liggen. Maar ik gun het ze ook van harte dat het lekker door blijft draaien.
13.	Ik houd van het ritme en de structuur die ik nu in mijn week heb	Ja, daar ben ik het mee eens. Ik vind het ook heel belangrijk. Toen ik in de eerste tijd heel wat weken vrij was, dat je erachter komt dat het belangrijk is om structuur te hebben in je leven. Bepaald ritme en structuur. Dat is belangrijk voor de mens. Dat geeft rust. Dan weet je waar je aan toe bent. Ook op financieel gebied.
14.	Ik wil op korte termijn minder gaan werken	Nee, dat ga ik niet doen.
15.	Ik haal veel voldoening uit mijn werk	Daar ben ik het mee eens.

Interview achteraf

Hoe vond u het om deze stellingen in te vullen?

Ja, ik vond het leuk. Goede vragen ook. Ja. Goed om die vragen eens tot je door te laten dringen. Nu moest het natuurlijk snel. Als je die vragen wellicht van te voren had gehad, dan was er misschien wat meer uitgekomen. Maar voor mijzelf vond ik het in ieder geval heel nuttig.

Ja, het doel van het onderzoek is ook juist om erachter te komen of dit voor mensen fijn is. Om er op deze manier over na te denken. Maar dat vond u dus prettig?

Ja zeker. Want het zijn zeker vragen... Kijk de één is natuurlijk meer relevant dan de ander, maar ik herkende me er wel in. En ook goed om er over na te denken. Of je nog voldoening uit je werk haalt... Dat is heel belangrijk en heel fijn. Zeker als je in die leeftijd zit naar je pensioen toe. Maar ik moet ook wel eens denken aan de straatmannen; en dan kan ik me voorstellen dat je dat niet vol gaat houden tot je 67^e. Maar hoe fijn is het als het je nog wel lukt, en dat je nog genoeg voldoening eruit haalt. Maar het zijn wel eerlijke vragen, die dan op je afkomen. Want de situatie kan ook wel anders zijn voor je.

Ja. Ja.

Dat je wel zegt van; ik haal er geen voldoening meer uit. Of ik wil korter gaan werken, want het wordt me te zwaar. Die druk die er kan zijn... Dat is ook iets wat wezenlijk kan spelen bij mensen. Ja want wij, pensionado's, gaan het laatste stuk van ons leven in. Hoelang het nog is, dat weten we niet. Maar het is sowieso het laatste stuk. En in ons werkende leven is er wellicht niet zo veel tijd geweest voor familie en vrienden. En daar kan je dan juist wat meer tijd in stoppen als je niet meer werkt. Om elkaar te ontmoeten. Dagje weg, vakantie... Meer tijd met familie en vrienden, dat is ook gewoon heel belangrijk.

Als u zo'n keuzehulp tegen zou komen op een pensioenwebsite, zou u dat dan invullen?

[lang stil]. Dat weet ik niet. Nee. Nee.

Waar ligt dat aan?

Ja, waar ligt dat aan... Want uiteindelijk; wat voor antwoord komt hier dan uit?

Ja, dat is een goede opmerking. Want bij deze keuzehulp [questionnaire] komt er dus geen antwoord uit. Er is geen resultaat.

Dus je moet het dan toch wel ergens aan koppelen. Want alleen deze vragen... Tuurlijk, deze vragen je helpen je erbij om het wat helderder te krijgen. Maar het blijft wel heel algemeen. Er komen vragen langs over het financiële, over familie... Ik zou het wellicht wat meer koppelen aan degene die het pensioen aanbiedt. Dus op de website van pensioenaanbieder. En dan met het financiële plaatje.

[uitleg VCM schuifbalken]

Nou en nu zie je dus... Wat we nu krijgen. Dan krijg je er dus een beeld bij.

Ja en wat vindt u daarvan?

Ja dan zie je concreet... Zeker als je met de vraag zit; wanneer wil ik met pensioen... En dan de vragen die ik beantwoord heb in alle eerlijkheid, dan krijg je dan toch wel een beeld. Ook al weet je dat dan zelf ook wel... Je merkt zelf wel wat je vindt door de antwoorden die je geeft.

Dus u vindt het wel positief dat je dan iets meer inzicht krijgt?

Ja, ja.

En maakt het voor u nog uit of u deze schuifjes gebruikt, of eens oneens neutraal?

Ik denk dat ik deze mogelijkheid [sliding bars] verkies boven de andere. Ja, want bij die andere zit niet zo veel ruimte. Wat je zegt; eens, oneens en neutraal... Ik kan me er beter in vinden om het op deze wijze aan te geven.

Ja? Oké. Heeft u verder nog iets te zeggen over de dingen die u zojuist heeft ingevuld?

Nee.

Oké bedankt.

Transcript respondent 7 (52) – versie pensioneringsleeftijd

Interview vooraf

In hoeverre ben je bezig met wat pensioen inhoudt en ben je op de hoogte van welke keuzes je hierin hebt?

Nee. Ik weet dat ik op mijn 67e kan stoppen met werken en dat ik dan AOW krijg. En dat ik dan ook aanvullend pensioen krijg via mijn werkgever. En dan ga ik er vanuit uit dat mijn totale bedrag wat ik dan per maand krijg, dat dat minder zal zijn dan wat ik nu verdien. Dat is mijn beeld.

Ben je er mee bezig dat het pensioen dichterbij komt?

Nee. Ik ben tweeënvijftig en dat speelt voor mij totaal geen rol. Want ik heb natuurlijk collega's die met pensioen gaan, dus dan komt het wel wat dichterbij en dan ga ik me een beetje in hen verplaatsen. En dan denk ik bij mezelf: "ik moet er nog helemaal niet aan denken om te stoppen."

Zie je jezelf voorlopig nog wel doorwerken?

Ja. Maar ik zit wel te denken... Want ik hoor dan wel over een "blijde uitloop". Dat je dan vijf jaar van te voren... Want dat hoor ik nu als regel... Dat je dan 50% kan gaan werken, 70% salaris, 100% pensioen. En dan denk ik bij mezelf; dan zeg ik meteen "dit ga ik doen". Als ik 62 ben, dan wil ik dat wel een beetje minder. Dan kan ik daar nu al "ja" op zeggen.

Kijk je wel eens naar je pensioenoverzicht?

Nooit. Ik heb ook echt geen idee. En al zou er een bedrag staan, hoe hoog het bedrag ook zou zijn, het zou me niets zeggen. Als er 30.000 staat, dan denk ik "oké", en staat er 300.000, dan denk ik ook "oké".

Dus je hebt geen idee?

Ik heb geen idee. Heb er geen interesse in.

Hoe oud ben je?

52.

	VCM stelling	Verbalisaties respondent
1.	Ik heb behoefte aan meer vrije tijd	Nee. Geen behoefte aan vrije tijd. Ik heb vrije tijd genoeg. Ik werk vier dagen en vind het prima.
2.	Ik kijk er naar uit om mijn week flexibeler in te kunnen delen	Nee. Ik vind het allemaal prima. Ik houd wel van vastigheid.
3.	Mijn collega's zijn belangrijke personen in mijn leven	Ja. Helemaal waar. Ik vind mijn collega's gezellig en ik krijg daar energie van. Ik ben een iemand die graag samenwerkt. We hebben zelfs een appgroep.
4.	Vanwege veranderingen op het werk (bijvoorbeeld digitalisering/ reorganisatie) heb ik meer moeite om goed mee te blijven draaien	[wat denk je nu?] Nou... Ik ben het er wel mee eens. Want ik vind het soms een beetje lastig. Dan gingen we van Microsoft Office naar Google en uh... Ik moest natuurlijk via Teams lesgeven. Dat kost me dan wel eens meer moeite dan bijvoorbeeld jongeren. Uiteindelijk krijg ik het onder de knie, maar het is wel even meer gedoe.
5.	Ik vind het lastig om aansluiting te vinden bij mijn jongere collega's	Ik zit even met het woord aansluiting... En jonger... Hoeveel jonger...? Nee dat vind ik niet... De meeste van mijn collega-vriendinnen zitten wel een beetje in mijn leeftijd. Maar er komen ook wel jonkies bij, waar ik hartstikke gezellig mee gaan kletsen. Maar als zij op vrijdag een borrel gaan doen, dan ga ik lekker naar huis.
6.	Vanwege mijn financiële middelen durf ik (nog) niet te stoppen met werken	Ik wil gewoon absoluut niet stoppen met werken. Ik vereenzaam thuis.
7.	Ik wil meer tijd hebben voor vakanties en reizen	Ben ik het ook helemaal niet mee eens, want ik heb echt vakanties zat. Ik werk in het onderwijs, 12 weken vakantie per jaar. Ik vind het echt meer dan zat.
8.	Ik merk dat het werk steeds zwaarder wordt voor mij (fysiek of mentaal)	[lang stil]. Nou daar ben ik het eigenlijk ook mee oneens. Corona, het thuis lesgeven, dat vond ik zwaar. Mentaal. Ik miste mijn collega's... En lullen tegen een scherm vond ik helemaal leuk. Dus dat was meer een mentale kwestie... En dat had puur met corona te maken. Uh... Maar nu zit ik hartstikke lekker in de flow.
9.	Ik denk dat ik me ga vervelen als ik met pensioen ga	Ja dat denk ik wel ja. Maar aan de andere kant: alleen als het me niet lukt om een nieuwe invulling te vinden. Dus ik moet wel iets anders bedenken. Als ik met pensioen ga, dan is mijn man ook met pensioen...
10.	Ik wil meer tijd doorbrengen met familie en vrienden	Nee, ik heb genoeg tijd met mijn vrienden en familie. Mijn kinderen komen vaak genoeg thuis. Nee. Vind het prima zo.
11.	Ik vind het een fijn idee dat ik een hoger pensioen opbouw als ik doorwerk	Ja, dat vind ik wel. Als ik nu zou stoppen met het vullen van de pot, dan vind ik dat onaantrekkelijk. Ik snap dat ik straks iets achteruit ga in salaris, maar het moet niet heel veel zijn. Nee dat vind ik helemaal geen goed idee.
12.	Ik voel druk vanuit mijn werk om te blijven werken	Nee. Niet vanuit mijn werk. Als ik wegga, dan komt er gewoon iemand anders.

13.	Ik houd van het ritme en de structuur die ik nu in mijn week heb	Ja. Houd ik van. Helemaal mee eens.
14.	Ik wil op korte termijn minder gaan werken	Dat wel. Een dag minder. Van 4 naar 3 dagen.
15.	Ik haal veel voldoening uit mijn werk	Ja hoor. Ook mee eens.

Interview achteraf

Hoe heb je het ervaren om deze stellingen in te vullen?

Het was niet zo moeilijk. Het waren geen hoofdbrekende stellingen. Het was vrij makkelijk.

Heb je voor je zelf duidelijk hoe je er in staat?

Nu wel ja. Ik wil gewoon blijven werken en doen wat ik nu doe. Niks meer niks minder.

Helpt zo'n keuzetool om er over na te denken?

Dit was meer een bevestiging. Omdat dit niet zo moeilijk was voor mij.

Als je dit over een aantal jaar tegen zou komen op een pensioenwebsite, denk je dat je zo'n keuzetool in zou gaan vullen?

Ja, dat zou heel goed kunnen. En dan zit je waarschijnlijk ook wel in een andere situatie. Dat je je werk wat meer "zat" bent.

Denk je dat zo'n tool dan iets meer inzicht in kan geven?

Ja... Dan kan zo'n tool wel.. Want het zijn wel goede vragen... Ik zit te denken; welke vragen mis ik dan... Ik ben zelf wat meer van de open vragen, maar daar kun je met een tool natuurlijk niet zo veel mee. Op zich vind ik zo'n tool wel leuk. Maar dan zou ik wel een samenvatting willen... Van; gezien jouw antwoorden, kun je deze en deze stappen ondernemen.

Dus je zou het wel fijn vinden als er een resultaat aan verbonden wordt?

Ja. Een tip. Want hier kan ik verder niks mee. En dan vind ik het ook heel weinig vragen. Maar als er een tip uit komt van; aan de hand van je antwoorden, maken wij op dat dit en dit handig is voor uw situatie. En dat er dan gezegd wordt wat ik NU moet ondernemen om DAT te bereiken.

En zou je dan waarde hechten aan wat zo'n pensioenoverzicht als resultaat geeft voor jou?

Ja. Al zou zo'n website zeggen van; dit zijn uw wensen... Bedenk dat je op je 58^e iets van salaris kan inleveren, om dat in een ander potje te stoppen, zodat je straks een jaar kan overbruggen en eerder kan stoppen.

Nog even voor de zekerheid: alleen dit soort stellingen, om dus zelf na te denken, dat helpt jou niet?

Nee. Er moet wat achteraan komen. Hier kan ik niks mee.

[uitleg VCM schuifbalken]

Oh dat is handig man! Dan zie je waar de schoen wringt.

Als je dit vergelijkt met wat je net hebt gedaan...

Dan vind ik dit handiger.

En waarom?

Omdat je hier nuance in kan aanbrengen. En dat je ook het ene wat zwaarder kan laten wegen dan het ander.

Ja. En helpt het dan dat je een soort resultaat ziet?

Ja, dat vind ik ook leuk. Ik vind dit completer dan de vorige. En dan zou ik er nog achteraan willen hebben, die tips van: u wilt dit, nou dan moet je nu actie ondernemen en welke mogelijke actiepunten zijn dat dan... Dat ze met me meedenken wat vervolgstappen kunnen zijn.

Ja, precies. Nou bedankt. Dit was het.

Transcript respondent 8 (53) – versie pensioneringsleeftijd

Interview vooraf

Wat weet je al over pensioenen?

Ik heb wel eens met een collega gesproken erover. Een jaar of twee terug is dat geweest. Die geeft ook verschillende lezingen aan verschillende politiebureaus en die weet veel af van pensioenen. Toen heb ik een keer een gesprek aangevraagd en toen gaf hij aan dat het eigenlijk nog een beetje te vroeg is voor mij. Dus ik heb me er eigenlijk nog niet zo heel erg in verdiept.

Nee oké. Want hoe oud ben je nu?

Moet ik dat echt zeggen? Ik word 53 in juni.

-Haha-. Dus na dat gesprek heb je bedacht om het even te laten rusten?

Ja precies. Als ik de leeftijd heb, of als ik in de buurt kom, dan ga ik me er wel eens in verdiepen. En uh, dan zijn er binnen mijn werk ook verschillende mogelijkheden om er gebruik van te maken; bijvoorbeeld iemand die je advies geeft.

Oké dat is fijn. Want bij de politie, bouw je daar ook pensioen op?

Ja, klopt. Je begint natuurlijk al heel vroeg met je pensioenopbouw. En ik heb hiervoor natuurlijk in de zorg gewerkt en toen heb ik daar een deel pensioen opgebouwd. En nu bouw ik een deel op bij de politie.

Oké dus je hebt bij twee pensioenfondsen pensioen opgebouwd?

Ja.

En log je dan wel eens in op bijvoorbeeld mijn pensioenoverzicht voor je pensioensituatie?

Nee. Als ik heel eerlijk ben niet. Dat is misschien kop in het zand steken... Maar dat heb ik eigenlijk nog nooit gedaan.

Heb je voor jezelf een idee wanneer je met pensioen zou willen?

Ik vind het wel heel prettig als ik iets eerder zou kunnen stoppen. Weet je, dit werk blijft nog heel lang leuk, ook op latere leeftijd, maar als je nou 67 bent en je moet nog achter boeven aan gaan rennen... Dat zie ik eigenlijk niet zo zitten. Dus ik zou liever wel wat eerder willen stoppen.

Want zou je wel bij de politie willen blijven totdat je gaat stoppen met werken?

Ja, dat wel. Ja.

[Uitleg Qualtrics]

	VCM stelling	Verbalisaties respondent
1.	Ik heb behoefte aan meer vrije tijd	Ik ben het er wel mee eens. Ik heb ook al redelijk wat vrije tijd, omdat ik onregelmatig werk. Maar ik merk ook dat ik daar steeds meer behoefte aan heb. Om het nog meer te hebben. Dus daar ben ik het zeker mee eens.
2.	Ik kijk er naar uit om mijn week flexibeler in te kunnen delen	Nou dat vind ik eigenlijk wel neutraal. Doordat ik onregelmatig werk, is het eigenlijk al heel flexibel. Dus dat vind ik heel prettig op die manier.
3.	Mijn collega's zijn belangrijke personen in mijn leven	Zeker mee eens. Mijn collega's die heb ik heel hard nodig in het werk dat ik doe. Ik kan er heel uitgebreid over vertellen, maar dat is.... Wil je dat echt horen? Of is het goed zo. [Het is goed zo. Zeg wat er in je opkomt]
4.	Vanwege veranderingen op het werk (bijvoorbeeld digitalisering/ reorganisatie) heb ik meer moeite om goed mee te blijven draaien	Nee, oneens. Het politiesysteem is nog van 1973 geloof ik. -haha-. Dus dat gaat nog wel goed. Als je daar nog niet mee kan werken, dan zou het wel heel erg zijn.
5.	Ik vind het lastig om aansluiting te vinden bij mijn jongere collega's	Uh... Even kijken... Nee, ben ik het niet mee eens. Oneens. Er zit bij ons wel een leeftijdsverschil. Maar je helpt elkaar... Ik heb dan weer wat meer levenservaring, en de jonge collega's staan er wat meer onbezonnen in, die gaan ook op alles af. Terwijl ik dan soms nog even nadenk en zeg; eerst maar even nadenken voordat we ergens naar toe gaan. Dus die aansluiting is er zeker wel.
6.	Vanwege mijn financiële middelen durf ik (nog) niet te stoppen met werken	Heb ik niet zo over nagedacht. Maar ik denk niet dat ik op mijn 53e zou kunnen stoppen met werken. Dus daar ben ik het mee eens.
7.	Ik wil meer tijd hebben voor vakanties en reizen	Uh, ja. Eens. Dat gaat in de toekomst denk ik ook wel komen. Dus ik zie dat alleen maar heel positief in. Volmondig eens.
8.	Ik merk dat het werk steeds zwaarder wordt voor mij (fysiek of mentaal)	Oneens. Ik vind dat ik het naar mijn idee nog heel goed doe. En ik heb ook geen klachten van mijn werkgever. Helemaal goed ja.
9.	Ik denk dat ik me ga vervelen als ik met pensioen ga	Nee. Zeker niet. Oneens. Er zijn genoeg dingen die ik kan doen en die we ook samen kunnen doen. Of die we met z'n vieren kunnen doen of met mensen om ons heen. Dus dat gaat helemaal goedkomen.
10.	Ik wil meer tijd doorbrengen met familie en vrienden	Eens. Wat kan ik toelichten... Ik denk dat iedereen dat wel een beetje zo heeft. Als je meer vrije tijd hebt, dan ben je meer bij de mensen die je leuk vindt. Bij familie en bij je vrienden. Dus dat is allemaal heel positief.
11.	Ik vind het een fijn idee dat ik een hoger pensioen opbouw als ik doorwerk	Ja, ik houd het op neutraal. Aan de ene kant vind ik het wel prettig, maar aan de andere kant... Als ik tot mijn 65 ^e nog achter boeven aan moet rennen, dat vind ik niet zo geweldig. Dus dan kan je wel wat meer pensioen

		over houden uiteindelijk, maar als dat ten koste gaat van je gezondheid... Nee dat zie ik dan niet zo zitten geloof ik.
12.	Ik voel druk vanuit mijn werk om te blijven werken	Nee. Dat voel ik niet. Dat ervaar ik nog niet zo. Omdat ik het daar ook nog niet duidelijk over heb gepraat met iemand. Dat is nu nog niet ter sprake gekomen.
13.	Ik houd van het ritme en de structuur die ik nu in mijn week heb	Daar ben ik het zeker mee eens.
14.	Ik wil op korte termijn minder gaan werken	Ben ik het ook mee eens. Als de middelen het toelaten. Als je het financieel kunt behappen, dan zou ik dat zeker doen.
15.	Ik haal veel voldoening uit mijn werk	Nou, dat is... Houd het maar op neutraal. Ene moment wel, andere moment niet. Dan denk ik; nou is dit het nou. Dan kan ik bijvoorbeeld een hele nacht wakker moeten blijven, terwijl er dan helemaal niets gebeurd zeg maar. Dus dan houd ik er niet zo veel voldoening uit zeg maar.

Interview achteraf

Oh dit was het al?

Ja. Je ging er rap doorheen. Hoe vond je het om de stellingen in te vullen?

Ja, wel goed. Weet je, bij sommigen is het gewoon heel duidelijk... Dat je gewoon weet; als ik wat meer vrije tijd heb, dan kun je gewoon meer aandacht aan de mensen om je heen geven. En sommige dingen zijn dan wel; daar heb ik nog niet over nagedacht. Of dat komt pas op latere leeftijd. Dat is van latere zorg.

Ja. Want voor de zekerheid; je hebt de stellingen ingevuld met hoe je er nú in staat toch? Niet hoe je denkt hoe je er over tien jaar in staat.

Nee, zeker. Hoe ik er nu over denk zeg maar.

Oké super. En had je dan nog twijfels bij sommige stellingen? Dat je dacht; "goede vraag."

Uh, ja. Uhm. Even zien hoor. Die van; ik voel druk vanuit mijn werk om te blijven werken. Dat weet ik dus eigenlijk niet hoe mijn baas daar tegenover staat hè. Ik weet wel dat oudere mannen soms bij ons in een apart kamertje worden gezet van; zoek het samen maar lekker uit. En dat soort dingen... Daar zou ik niet aan mee willen werken. Dat zou ik minder vinden. Maar over het algemeen kon ik de vragen gewoon beantwoorden.

Heeft het je geholpen om er even over na te denken? Van; hoe sta ik er zelf in?

Ja, zeker wel. Ik doe ook wel eens mee met onderzoeken. Dat is dan via een bepaald reclamebureau. Dat zijn net soort dingen als hoe dit gaat. Dan word je toch wel even met je neus op de feiten gedrukt. Net als met dit pensioen; ik denk zeker dat ik komende week of komende weken eens ga inloggen om te kijken hoe het ervoor staat. Dus je wordt je er wel bewust van dat je er mee bezig bent. En dat is denk ik wel heel goed om dat te ervaren. En dan kan het ook nog wel een tijd duren voor mij, maar als je straks te laat ben met dingen regelen of bekijken... Dat is helemaal niet prettig natuurlijk. Dus van te voren er beter over nadenken, dat is best wel goed denk ik.

En stel je zou dan over een X aantal jaar wat actiever bezig gaan met je pensioen. Het komt wat dichterbij.. En je zou zo'n keuzehulp tegenkomen op de website van je pensioenverzekeraar. Zou je dan zoiets invullen?

Nee, ik denk het wel. Je wordt er wel eventjes alert op gemaakt. Dat er dingen zijn waar je wel even over na moet denken. En waar je je ook zeker mee bezig moet houden. Of je het werk nog wel goed kunt doen, of er nog wel genoeg uitdaging in zit, of dat het... Naja, fysiek goed vol te houden is. En dan kun je wel nadenken of je eventueel eerder kan stoppen. En zo'n tool kan je daar heel goed bij helpen denk ik.

Oké dus dit zou je wel kunnen helpen bij de keuze die je uiteindelijk gaat maken?

Ja, zeker wel. Ja.

[Uitleg VCM schuifbalken]

Wat is je eerste indruk van zo'n keuzehulp?

Nou, dat vind ik wel heel positief. Ik weet niet in hoeverre zoiets bindend is hoor. Of je... Als je die schuifjes iets meer naar links doet of naar rechts... Dan gaat dat balkje bovenaan gewoon mee?

Ja.

Ja, ik vind het wel erg positief. Ik vind het prettiger werken dan eens, oneens of neutraal. Want je kan er een beetje tussenin gaan zitten. Je kan het ergens helemaal mee eens zijn, maar je kan het ook nog iets meer laten neigen naar oneens. En als het dan direct meeloopt op zo'n balkje die aangeeft of je eerder of later kunt stoppen... Nou, dat vind ik wel positief.

Ja? Dus ten opzichte van de vorige keuzehulp; hoe ervaren je dan deze?

Ja, deze vind ik wel prettiger. Je hebt wel direct iets van... Als je er mee klaar bent van; oh, ik neig naar eerder stoppen, of naar later stoppen. En dat is denk ik wel positief. Daar kun je je dan wel een beetje op instellen. En dan kan je zo een beetje spelen met die balkjes.

Ja, precies. En als je deze keuzehulp tegen zou komen, zou je daar dan gebruik van maken?

Ja, zeker wel. Ja.

Heb je zelf verder nog overige opmerkingen? Dat je zegt; dit mis ik nog in de keuzehulp...

Uh... Nee, ik denk dat het er ook wel mee te maken heeft wat voor werk je doet.

Als je heel de dag op kantoor zit, dan is het denk ik anders, dan dat je echt fysiek aan het werk bent. En behoorlijk bezig bent. Ik denk dat zo'n invulhulp dan al gauw... Weet dan niet per se of dat positief of negatief is... Uh... Dat zou dan wel een ander resultaat geven denk ik.

Ja? En hoe bedoel je dat precies?

Naja, de vraag of ik voldoening uit mijn werk haal; daar kan ik volmondig ja op zeggen. Terwijl iemand die heel de dag... Ook al kan ik daar niet echt over oordelen... Maar dan is de situatie gewoon anders denk ik, doordat je meer een fysiek beroep hebt of een zittend beroep. Dus lichamelijk zal dat het één en ander van je vragen. En bij mij zeker natuurlijk, als ik wat ouder wordt... Is het dan allemaal nog wel zo interessant wat ik doe... En ik denk dan van mensen die achter hun computer zitten; die kunnen dat in principe gewoon blijven doen. Maar goed, dat is een invulling van mij hè, die ik nu doe.

Ja, precies. Dus het werk volhouden speelt bij jou een grotere rol, omdat het fysiek is, dan iemand die achter zijn bureau zit.

Ja, zeker.

Waren er verder nog stellingen die je opvielen?

Nee hoor, helemaal niet.

Oké, nou bedankt.

Transcript respondent 9 (58) – versie pensioenverdeling

Interview vooraf

Wat weet je al over pensioenen en de keuzes die je hierin hebt?

Ik weet dat er verschillende pensioenfondsen bestaan. Ik weet dat dat je je pensioen kan over laten schrijven op iets anders, als je van baan wisselt. En ik weet ook dat het ene bedrijf een beter pensioen heeft dan de ander. En als je pech hebt, dat je dan een pensioen-gat kan creëren door een tussenjaar of periode van werkloosheid.

Ben je op de hoogte van je eigen pensioensituatie? Heb je wel eens ingelogd op mijn pensioenoverzicht?

Ja, ja. Dat hebben we vorig jaar nog gedaan in verband met de hypotheek. Dus toen werd er ook naar gekeken.

Ben je er verder veel mee bezig?

Nee, het is niet dat ik regelmatig inlog. Maar wel... Als ik dan zo'n mail krijg, dan kijk ik wel even wat de situatie is.

Heb je voor jezelf een beeld wanneer je met pensioen wil?

Ik ben nu 58 en word 59 dit jaar. Tja.. Ik wil het liefst met 65, en als het kan eerder. Ik heb het prima naar mijn zin op mijn werk. Ik zou het met veel plezier volmaken. Maar ik heb ook zoiets; als het morgen stopt, dan vind ik dat ook prima.

Nee precies.

Maar dat is niet haalbaar. Maar ik hoop in ieder geval dat ik het bij deze baan vol kan maken tot mijn pensioen. Ja.

	VCM stelling	Verbalisaties respondent
1.	Ik wil in de eerste jaren van mijn pensioen veel ondernemen	Eens.
2.	Ik zou het niet erg vinden als ik op mijn oude dag wat zuiniger moet gaan leven	Als ik nog wat ouder wordt... Zou dat kunnen. Nee aan het begin zeker niet, later misschien wel.
3.	Ik wil zo veel mogelijk zekerheid met betrekking tot mijn pensioen	Eens.
4.	Aan het begin van mijn pensioen wil ik maximaal van het leven genieten	Eens, ik neem aan dat je aan het begin van je pensioen nog het meest fit bent. Dat je dan ook meer dingen gaat ondernemen. We zijn ook in ons achterhoofd bezig met een camper. Die we dan met ons pensioen lekker kunnen gaan gebruiken.
5.	Ik verwacht niet dat ik oud word, dus daarom wil ik de eerste jaren van mijn pensioen zoveel mogelijk geld ontvangen	Ik hoop wel oud te worden. Maar dat neemt niet weg dat ik de eerste jaren iets meer wil hebben.
6.	Ik houd óók in mijn latere pensioenjaren graag financiële ruimte voor onverwachte uitgaven	Eens. Dus dat kan een discussie worden dan natuurlijk.
7.	Een hoog/laag-constructie maakt mijn pensioenregeling onnodig complex, ik wil zo min mogelijk complexiteit	Ik denk niet dat het complex is. Zeker met het idee dat je de eerste jaren meer krijgt en daarna minder. Dat lijkt mij vrij simpel. Oneens.
8.	Financiële ruimte vind ik voornamelijk aan het begin van mijn pensioentijd belangrijk	Eens.
9.	Het geeft mij een prettig gevoel wanneer ik een groot deel van mijn pensioen zo snel mogelijk binnen heb	Oneens. Ja dat is een beetje onzin natuurlijk. Het is ook afhankelijk van hoe oud je wordt. Want als ik 100 jaar word, dan krijg ik natuurlijk veel meer. Misschien wel meer dan ik ingelegd heb bijvoorbeeld.
10.	Ik heb niet echt een mening over hoe ik mijn pensioen wil verdelen, dus ik blijf het liefst bij de standaardregeling	Niet mee eens.
11.	Aan het begin van mijn pensioentijd zal ik nog te maken hebben met hoge vaste lasten	We hebben het zo ingericht dat dat niet het geval is. Dus daar hebben wij geen last van. Dus oneens.
12.	Ik ben bereid het risico te lopen dat ik mogelijk later (te) weinig geld overhoud, als ik daardoor de eerste jaren wat meer pensioen kan ontvangen	Nah... Ik ben niet zo van dát risico. Dus oneens.
13.	Ik heb weinig vertrouwen in de pensioenfondsen/pensioenverzekeraars, dus ik zou aan het begin van mijn pensioenjaren alvast zo veel mogelijk geld willen ontvangen	Ik heb er weleens wat minder vertrouwen in. Zeker met betrekking tot de percentages wat ze dan in huis hebben. Maar ik vind het toch wel een beetje... Tja... Maar ik ben het er toch niet helemaal mee eens.
14.	Ik zou graag in mijn latere pensioenjaren wat geld overhouden, zodat ik dit kan schenken aan mijn (klein)kinderen	Ik heb geen kinderen dus dat gaan we niet doen. Oneens.

Transcript interview achteraf

Hoe vond je het om de stellingen te beantwoorden?

Ik wist wel direct een antwoord. Heb met dit soort dingen ook: ik ga er niet lang over na zitten denken. Pats. Dit is mijn eerste gevoel... Zo doe ik het ook met de Tweede Kamer verkiezingen, via internet van die keuzehulpen.

En hecht je er dan ook veel waarde aan; wat er uitrolt als keuze?

Ja, ja. Alleen kan dat dus wel iedere vier jaar helemaal anders zijn. Dus dan stem je op hetgeen wat je op dát moment belangrijk vindt.

Heb je voor jezelf iets meer een idee van wat je belangrijk vindt qua pensioenverdeling?

Door deze stellingen te lezen... Ik wist niet dat deze keuze er was. Of is het iets wat nog ingevoerd moet worden?

Nee, het bestaat al wel.

Oh, nou dat wist ik eigenlijk helemaal niet. En dat zou best wel eens iets voor ons kunnen zijn. Kunnen we wel overwegen. Tegen die tijd gaan we dat maar eens in gang zetten. We hebben vorig jaar een huis gekocht; dus we weten wat we moeten hebben straks. Dat is gelukkig niet zo heel veel. Dus we hebben daar gelukkig best wel ruimte in. En dan kan je altijd nog zeggen van; ik doe het zo, en mijn vrouw doet het net anders. Daar kan je beide dan...

Maar je kende het dus nog niet de hoog/laag-constructie, maar bij het beantwoorden van de stellingen zei je wel; dit hoeft niet complex te zijn.

Nee. Nee. Dat valt me mee. Want dan kan je zeggen van 65 tot en met 75 heb ik wat meer nodig, en daarna gaan we wat rustiger aan doen en wordt het wat minder. Dat zie ik dan niet als complex.

Maar je gebruikt dus wel eens vaker een dergelijke keuzehulp... Stel je zou deze keuzehulp tegenkomen op een pensioenwebsite, zou je daar dan gebruik van maken?

Ja, dat denk ik wel ja. Ja. Door middel van die keuzehulp kan ik dan kijken; wat gaat het worden. Want ik neem aan dat je dan op een gegeven moment ook met de bedragen die ik heb... Tenminste, het zou mooi zijn als ze laten zien; de eerste vijf of tien jaar heb ik dat per maand... En dat ik kijk; kunnen we dat handelen. Wat zijn de vaste lasten op dat moment. Uh...

Dus in die zin zou je het wel fijn vinden als er nog wat extra informatie aan toe wordt gevoegd?

Ja. Ja. En als je dat vanaf internet kan halen, dan is dat prima. Maar voor het huis hebben we ook een adviseur. En die zijn er ook op pensioengebied. Dus dan kan je samen eens kijken; wat is het slimste. Dus externe hulp zou ik wel inschakelen als dat nodig is. Want ik vind het wel handig als ik dat goed in beeld heb.

Wat zou je van de keuzehulp vinden als er niet een financieel overzicht/ conclusie zichtbaar zou zijn?

Nou.. Dat het in ieder geval helder is dat je weet dat het kan. En dan moet je daarna verder gaan zoeken. Maar je moet wel eerst voor jezelf weten van... Ja dan zie ik het meer als startpunt... Maar hallo, we zijn nu 58, daar ga ik dan niet nu al over nadenken. Maar als ik 65 zou worden, dat is het zo. En ik verwacht dat we wel tot 68 door moeten blijven werken hoor, maar... Je weet maar nooit. Het zijn wel dingen die je juist tegen die tijd gaat uitzoeken. Twee jaar van te voren of zo.

[uitleg VCM schuifbalken]

Volgens mij heb ik zo'n type keuzehulp wel eens voorbij zien komen... Ik herken het wel.

Oké leuk. In pensioenen of bij iets anders?

Nee niet met pensioen. Maar misschien was het bij de Tweede Kamer verkiezingen. Want ik heb echt heel internet afgesnuffeld. Iedere keer naar een andere... En dan kwam ik zo'n hulp tegen dat je ook kon bepalen; ben ik het er helemaal mee eens of niet. Dan kon je ook wat schuiven.

Wat is je eerste indruk van zo'n keuzehulp?

Het is ja... Afhankelijk van hoe je het invult natuurlijk... Hoe moet ik dat zeggen... Uh... Het komt dichterbij de waarheid. Dat andere is vragen met 3 antwoorden. Dan is het erg zwartwit. Met deze keuzehulp kan je het wat meer filteren. Waardoor er aan het eind van de rit denk ik een helderder beeld komt.

Zou je hier dan ook meer aan kunnen hebben?

Ja. Maar, die ander is natuurlijk wel een mooi begin alvast. Dat je kan filteren, van; dit is mijn gevoel. En dan kan je eventueel nog zo'n vervolgstap er achteraan zetten, van; ben je nou echt helemaal mee eens of oneens, of zit het er een beetje tussen in. Want die andere is natuurlijk vrij zwart wit. En neutraal is best wel lastig. En bij deze kan je wat meer schuiven en nuance aanbrengen. Ik ben het helemaal eens, of iets minder dan helemaal eens.

Dus de combinatie is wat jou betreft het sterkst?

Ja, dat denk ik wel ja.

Leuk.

Want als je deze met de schuifjes niet hebt, dan zou je die ander moeten uitbreiden met "helemaal eens", "klein beetje eens"... 5 of 6 verschillende opties.

Overige opmerkingen?

Nee. Goed in elkaar gezet. Heb ook geen vragen gemist.

Transcript respondent 10 (60) – Versie pensioenverdeling (pretest)

Interview vooraf

Eerst was ik benieuwd wat je zelf al eigenlijk weet over pensioenen en de keuzes die je hierin hebt.

Uh, niet heel erg veel denk ik. Wel dat je keuzes kan maken over de ingangsdatum van je pensioen. Dat je dat iets verder naar voren kan halen, of iets naar achter kan schuiven. En verder weet ik er eigenlijk niet veel van.

Oké, en ben je er zelf mee bezig hoe je het wil gaan aanpakken?

Nee, totaal niet?

Nee? Oké. En ook niet meer dan bijvoorbeeld tien jaar geleden?

Jawel, maar dat komt omdat ik nu ook voor hypotheek en dergelijke, word je ook met dit onderwerp geconfronteerd. Uh, dus dan wordt ik op die manier gedwongen om eventjes naar te kijken van : wat heb ik nou opgebouwd en wat voor pensioenuitkering krijg ik strakjes. Maar ik ben er verder niet echt mee bezig. Maar natuurlijk wel meer dan tien jaar geleden.

Ja, precies. Want wat is uw leeftijd?

-hahaha-

Ik ben 60 jaar.

Ziet u uzelf binnenkort al met pensioen gaan?

Nee, nee, nee. Ik heb regelmatig met vrienden over gehad. Toen wij vijftientig jaar geleden aan het werk waren, toen moesten wij sparen voor de VUT. Dat was voor oudere mensen, zodat ze eerder konden stoppen met werken. Die gingen dan op hun 59^e ofzo met prepensioen. Maar ik moet er echt niet aan denken dat ik nu al zou moeten stoppen met werken.

Nee? Ben je bang dat je je gaat vervelen?

Ja.

Dus hoe jij er in staat is: ik ben 60, maar als het aan mij ligt hoef ik niet in de komende jaren met pensioen.

Nee. Ik ben blij dat ik nog lekker aan het werk kan blijven.

Fijn. Goed om te horen.

Bouw je pensioen op bij een fonds/verzekeraar?

Nee. Op dit moment helemaal niet.

Nee? Kan je daar wat meer over vertellen?

Ik ben eerst ruim twintig jaar in loondienst geweest. Daar heb ik wel pensioen opgebouwd. En vanaf het moment dat ik na een burn-out zelfstandig ben geworden, ben ik ook de klassieke ZZP'er geworden: Zelfstandige Zonder Pensioen.

-hahaha-

In mijn geval: zeker het laatste jaar verdien ik best wel weer aardig. Maar daarvoor was het allemaal vrij minimaal. Als je al inkeert op je spaarrekening heeft het geen zin om aan de andere kant pensioen te gaan sparen en geld te storten bij een verzekeraar die daar enorm veel kosten voor rekent. Dan heeft dat totaal geen zin.

Nee logisch. Oké interessant om wat meer over je situatie te horen. Heb je zelf nog vragen voordat we gaan beginnen?

Nee hoor, ik ben benieuwd. Laten we beginnen.

[uitleg Qualtrics]

	VCM stelling	Verbalisaties respondent
1.	Ik wil in de eerste jaren van mijn pensioen veel ondernemen	Eens. [Je mag hardop zeggen waarom je voor "eens" kiest.] Ik kies voor eens, omdat als ik om me heen kijk, zoals bij mijn eigen ouders, of andere ouderen, die zijn in de eerste jaren van hun pensioen nog heel vitaal en in staat om van alles te ondernemen. En naarmate ze ouder worden niet meer. Ik zou ook graag mijn eerste pensioenjaren willen gebruiken om te reizen en dat soort dingen te doen.
2.	Ik zou het niet erg vinden als ik op mijn oude dag wat zuiniger moet gaan leven	Neutraal. Zeker in die beginperiode zou ik best nog wel wat geld willen uitgeven aan allerlei leuke dingen. Als je wat ouder bent, dan heb je eigenlijk niet veel doelen meer om geld aan uit te geven. Dus dan zou ik het zeker niet erg vinden om zuiniger aan te moeten doen.
3.	Ik wil zo veel mogelijk zekerheid met betrekking tot mijn pensioen	Ja, op zich is het leuk. Maar ik zit er eigenlijk ook niet zo ontzettend mee. Zekerheid tussen marges. Kijk dat je pensioen helemaal naar 0 gereduceerd wordt, kan ik me toch niet voorstellen. Maar uh, als dat een beetje varieert, afhankelijk van belegsituaties, dat vind ik niet erg. Dus ik zeg hier neutraal.
4.	Aan het begin van mijn pensioen wil ik maximaal van het leven genieten	Daar ben ik het echt helemaal mee eens. Aan het begin wil je nog allerlei dingen doen en kún je nog allerlei dingen doen. Later is dat maar zeer de vraag. En dus daar ga ik niet op wachten.
5.	Ik verwacht niet dat ik oud word, dus daarom wil ik de eerste jaren van mijn pensioen zoveel mogelijk geld ontvangen	Ja. Ook helemaal eens. Ik verwacht niet dat ik oud word. En dat wil ik ook niet. Dus dat helpt denk ik ook.
6.	Ik wil me op mijn oude dag niet druk maken om eventuele zorgkosten	Ja, ik wil me inderdaad niet druk maken om eventuele zorgkosten. Ik weet niet hoe ik daar invloed op kan uitoefenen, maar daarover wil ik me inderdaad niet druk maken.
7.	Ik wil zo min mogelijk complexiteit in mijn pensioenregeling	Uh... Ik weet niet wat dat betekent, complexiteit. Ik wil het wel moeten kunnen begrijpen ja. Dat vind ik wel fijn. Maar van mij mag het wel zo complex zijn, dat ik het nog nét begrijp.
8.	Financiële ruimte vind ik voornamelijk aan het begin van mijn pensioentijd belangrijk	Ja, helemaal eens. Voor reeds eerder genoemde redenen.
9.	Het geeft mij een prettig gevoel wanneer ik een groot deel van mijn pensioen zo snel mogelijk binnen heb	Ja hoor, kom maar op met die poet. Ik beslis zelf wel wat ik met mijn geld doe, dat hoeft een pensioenverzekeraar niet voor mij te doen.
10.	Ik heb niet echt een mening over hoe ik mijn pensioen wil	Nee, oneens. Ik wil dat zelf beslissen en zo veel mogelijk aan het begin. En dan kijk ik zelf wel of ik het op maak, of op een ander moment. Maar aan het begin van de rit

	verdelen, dus ik blijf het liefst bij de standaardregeling	zal ik toch wel meer besteden, dan aan het eind van de rit.
11.	Ik verwacht dat mijn uitgaven in de eerste jaren van mijn pensioen het hoogst zijn	Ja zeker, helemaal eens. Al die kleinkinderen die nog op bezoek komen. En dat vind ik ook leuk.
12.	Ik ben bereid het risico te lopen dat ik mogelijk later (te) weinig geld overhoud, als ik daardoor de eerste jaren wat meer pensioen kan ontvangen	Ja, zeker. Als ik echt te weinig heb, dan hoop ik dat ik bij mijn kinderen kan aanschuiven. Als ik niks meer te eten heb.
13.	Ik zou het niet erg vinden als ik op mijn oude dag wat zuiniger moet gaan leven	[Per ongeluk dubbel in Qualtrics gezet]

Interview achteraf

U heeft dus nu dertien stellingen ingevuld, om voor u zelf na te gaan van: hoe sta ik er in qua pensioenverdeling. Hoe vond je het om deze stellingen te beantwoorden?

Ik vond dat de vragen wel steeds op hetzelfde thema neerkwamen.

Hoe bedoel je?

Nou, dat steeds de keuze was: wil je standaard, of wil je aan het begin wat meer en dan aan het einde wat minder.

Ja.

Dus dan vind ik dertien vragen een beetje veel om die vraag te beantwoorden.

O ja, precies. Want wat ik ook merkte tijdens het invullen, is dat je eigenlijk voor je zelf al heel duidelijk had hoe je er in stond.

Ja, op dit punt wist ik het vooraf eigenlijk al wel ja.

Dus hebben die stellingen jou wel geholpen om voor jezelf een beeld te krijgen? Of vooral als bevestiging?

Dit was voor mij nu echt een bevestiging. Ik wist niet veel van hoeveel je kan schuiven, maar ik wist wel dat je iets meer naar voren kon trekken. Uh, dus ja. Ik zou daar graag gebruik van maken en dat wist ik eigenlijk al. En daar ben ik nu in bevestigd.

Ja, precies. Op een gegeven moment had je bij de stelling over "complexiteit" wat onduidelijkheid.

Ja, ik weet niet goed wat de vragensteller bedoelt met de complexiteit zeg maar.

Bij hoog/laag-constructie komt er iets meer bij kijken, dan als je ervoor kiest voor een gelijke verdeling over de jaren heen.

Ja, ja, ja... Ja dat soort complexiteit kan ik wel handelen.

Als je dit zelf zou tegenkomen op de website van je verzekeraar, en je bent actief bezig met het wanneer en hoe van je pensioen, zou een dergelijke tool je dan kunnen helpen om... uh, een keuze te maken?

Uh... Nee. In één zin is voor mij eigenlijk al duidelijk: als je aan het begin meer wilt hebben, dan krijg je aan het einde minder. De vervolgvragen gaan natuurlijk de cijfermatige kant op: hoeveel meer aan het begin, levert hoeveel minder aan het einde op. Uh, dus dat cijfermatige aspect is wel heel belangrijk. Maar de consequenties voor mij zijn eigenlijk vrijwel direct al duidelijk.

Oké, dus daar had je eigenlijk niet een keuzetool voor nodig.

Nee, nee...

Dus je bent niet tot nieuwe besefmomenten gekomen van: als ik besluit om wat geld naar voren te halen, dan kan het eventueel zo zijn dat ik wat zuiniger aan moet gaan doen als ik 80 ben.

Nee, dat begreep ik dan wel al.

Dus je was ook al wel op de hoogte van de financiële risico's/gevolgen van een hoog/laag-constructie?

Ja.

Denk je dat voor een andere pensioenkeuze een dergelijke keuzetool wél zou kunnen helpen?

Op zich denk ik dat wel ja. Maar... Ik denk dat voor de meeste mensen geldt dat die vragen dan toch alleen de interesse wekken als er dan direct wat cijfermatige consequenties aan verbonden worden.

Vind je dat het nu nog te abstract blijft?

Ja.

Dus idealiter zouden er direct bedragen bij staan?

Ja, van de eigen pensioenopbouw bijvoorbeeld. Maar je kan het ook algemeen houden denk ik, dat je zegt: voor iedere honderd euro die je extra aan het begin wil hebben, krijg je na tien jaar X minder. Dan kan je het toch algemeen houden, maar...

Ja, oké. Goede suggestie in ieder geval. Bedankt voor je mening. We gaan nu door naar het laatste onderdeel.

[uitleg VCM schuifbalken]

Wat is je eerste indruk van deze keuzehulp?

Ik denk dat dit zeker helpt ja. En dat dit een leuke keuzehulp is voor mensen die het niet helemaal weten. Want van iedere keuze zie je nu de consequentie van de manier waarop je je pensioen zou moeten verdelen. Ja. Dat vind ik wel een hele leuke insteek.

En ook als je hem zou vergelijken met de keuzehulp die je net zelf het ingevuld?

Nee, deze [sliding bars] vind ik juist leuk, omdat je direct de consequentie van je keuzes terug ziet.

Ja, oké. En zou je er dus voor open staan om een dergelijke keuzehulp te gebruiken?

Nee, absoluut. Maar dan gaat het natuurlijk vooral over dingen waarvan ik nog niks weet of nog twijfel. Dan zijn dit soort keuzehulpen denk ik heel nuttig ja.

We zijn aan het eind gekomen. Heb je nog vragen?

Nee. Ik heb het leuk gevonden.

Transcript respondent 11 (58) – versie pensioenverdeling

Interview vooraf

Wat weet je zelf al over pensioenen en de keuzes die je hierin hebt?

Nou, het is wel grappig. Want ik ben net als heel veel anderen daar totaal nooit mee bezig. Omdat het me totaal niet interesseert. Maar bij het bedrijf waar ik werk, daar bieden ze vanaf je 55e de mogelijkheid om op kosten van de zaak een pensioenadviseur in te schakelen.

Ah oké.

Dus dat heb ik gedaan. En uh.. die heeft van alles en nog wat voor mij uitgezocht en geadviseerd. Dus ja, daardoor weet ik er nu wel weer wat meer van.

En was dat onlangs, dat die adviseur langs kwam?

Uh, dat was twee jaar geleden. Zij heeft in feite alles voor mij in kaart gebracht. Wat we hebben en hoe we het kunnen doen.

Oké. Dus zij heeft ook advies gegeven wat voor jullie slim is om te doen?

Ja, ja. Die heeft het allemaal naast elkaar gelegd. Al die verschillende pensioenen. Want Jan en ik hebben allebei van meerdere werkgevers wat opgebouwd. Dus dat vind ik ook handig, want de overheid heeft een site waar dat allemaal bij elkaar is verzameld.

Mijn Pensioenoverzicht zeker?

Ja, precies. Dus dat kan je allemaal zien joh. Dus dat is hartstikke handig.

En log je daar nog wel eens op in?

Nou, voordat die adviseur kwam, wist ik van het bestaan niet af van die site. En nu dat zij geweest is, heb ik er één keer in gekeken, en toen dacht ik; oh, dat is best handig. En daarna heb ik er ook nooit meer naar gekeken.

Ben je veel bezig met wanneer je met pensioen wil gaan?

Uh, nee eigenlijk niet. Sinds zij geweest is, weet ik dat wij het goed geregeld hebben. En ik denk, hoe ik er nu over na denk, dat ik gewoon tot mijn 67e blijf werken. Maar het hoeft niet. Dus ik zou ook eerder kunnen stoppen.

Oké, goed om te horen. Want hoe oud ben je nu?

Ik word binnenkort 58.

Oké. En ben je op de hoogte van de opties die je hebt in je pensioen?

Uh.. Ja, ik was daarvan op de hoogte toen zij mij dat allemaal uit ging leggen. Maar nu ben ik het allemaal weer vergeten. -haha-

Dus we gaan er weer blanco in?

Ja, ik weet het gewoon echt niet meer. Ik heb het destijds allemaal aangehoord en ik dacht; dat klinkt allemaal oké. En blijkbaar is dat wat ik heb onthouden. En hoe en wat, dat weet ik allemaal niet meer.

[uitleg Qualtrics]

	VCM stelling	Verbalisaties respondent
1.	Ik wil in de eerste jaren van mijn pensioen veel ondernemen	Ja, dat denk ik wel. Want ik hoop dat ik dan heel fit ben nog. Dus daar ben ik het eigenlijk wel mee eens. Daarna zou ik dat trouwens ook nog wel willen, maar de eerste jaren zeker.
2.	Ik zou het niet erg vinden als ik op mijn oude dag wat zuiniger moet gaan leven	Nou... wij leven nu ook niet heel erg "geld-over-de-balk-smijterig"... Dus ik denk dat dat weinig gaat veranderen. Uh... Ik ga dat maar neutraal beantwoorden. Want wat ik zeg; nee, wij leven nu ook niet op grote voet. Dus neutraal.
3.	Ik wil zo veel mogelijk zekerheid met betrekking tot mijn pensioen	Nou, ik denk het niet. Ik ben er eigenlijk niet zo veel mee bezig. Het duurt nog tien jaar zeker. En ja... hoe mijn leven er dan uit ziet, dat weet ik niet. Dus neutraal.
4.	Aan het begin van mijn pensioen wil ik maximaal van het leven genieten	Nou... Ik vind dat niet iets wat pas gaat spelen als ik met pensioen ga. In principe probeer ik dat nu ook. En daar heeft mijn pensioen eigenlijk helemaal niks mee te maken. Dus, ik ben het er niet mee eens.
5.	Ik verwacht niet dat ik oud word, dus daarom wil ik de eerste jaren van mijn pensioen zoveel mogelijk geld ontvangen	Uh... Dat weet ik niet. Ik hoop dat ik gewoon nog wat mag genieten. En... Of ik veel of weinig geld heb, dat is eigenlijk helemaal niet belangrijk ofzo denk ik. Dus nee, ik ben het daar ook niet mee eens.
6.	Ik houd óók in mijn latere pensioenjaren graag financiële ruimte voor onverwachte uitgaven	Ja, dat vind ik wel handig. Want je kan soms ineens iets uit moeten geven, en het is dan wel handig als je niet op een houtje moet bijten.
7.	Een hoog/laag-constructie maakt mijn pensioenregeling onnodig complex, ik wil zo min mogelijk complexiteit	Nou, ik vind het juist wel handig en ik vind het helemaal niet complex. Het is gewoon heel helder; aan het begin krijg je meer, en daarna krijg je iets minder. Dus ik ben het daar niet mee eens.
8.	Financiële ruimte vind ik voornamelijk aan het begin van mijn pensioentijd belangrijk	Uh... Ja... Dat is een beetje het zelfde verhaal. Ik vind dat niet zo relevant of zo... Ik ga dat neutraal beantwoorden. Want het is natuurlijk wel lekker om wat geld te hebben... Maar, ja... Neutraal.
9.	Het geeft mij een prettig gevoel wanneer ik een groot deel van mijn pensioen zo snel mogelijk binnen heb	Nee hoor. Nee. Ik heb daar helemaal geen gevoel bij. Nee joh.
10.	Ik heb niet echt een mening over hoe ik mijn pensioen wil verdelen, dus ik blijf het liefst bij de standaardregeling	Nou, daar ben ik het ook niet mee eens. Want ik vind de hoog/laag-constructie prima. Ik kan me zo voorstellen als je nog hartstikke fit bent, dat je liever wat meer geld wil hebben en eventueel ook om eens wat uit te delen aan kinderen hier en daar. Dus ik vind dat wel belangrijk. Ik heb daar wel een mening over.

11.	Aan het begin van mijn pensioentijd zal ik nog te maken hebben met hoge vaste lasten	Nee. Dat denk ik niet. Want die heb ik nu ook niet.
12.	Ik ben bereid het risico te lopen dat ik mogelijk later (te) weinig geld overhoud, als ik daardoor de eerste jaren wat meer pensioen kan ontvangen	Nou, dat ga ik maar neutraal beantwoorden. Want het is zo verschrikkelijk ver in de toekomst. Ik weet dat gewoon allemaal niet.
13.	Ik heb weinig vertrouwen in de pensioenfondsen/pensioenverzekeraars, dus ik zou aan het begin van mijn pensioenjaren alvast zo veel mogelijk geld willen ontvangen	Nou, ik heb inderdaad niet zo heel veel vertrouwen in die fondsen. Maar dat is voor mij geen reden om dan over tien jaar zo veel mogelijk geld te willen ontvangen. Ik zie dat tegen die tijd wel.
14.	Ik zou graag in mijn latere pensioenjaren wat geld overhouden, zodat ik dit kan schenken aan mijn (klein)kinderen	Nee, want dat kan je ook eerder doen. En ik hoop dat ik iets anders kan schenken aan mijn kinderen en kleinkinderen. Dus nee. Daar ben ik het niet mee eens.

Interview achteraf

Hoe vond je het om de stellingen in te vullen?

Ja, dat is op zich wel leuk hoor. Ook omdat je merkt dat... Het is toch een onderwerp wat alsnog ver in het verschiet ligt. En ja... Het gaat allemaal over materie zal ik maar zeggen. Op de één of andere manier is dat toch iets wat bij mij wat minder belangrijk is. En misschien ook omdat ik weet dat we het wel goed geregeld hebben... Dat kan natuurlijk. Ja, als je je natuurlijk zorgen moet maken hoe je met je financiën zit als je straks 67 bent... Dan is het een ander verhaal. Maar dan alsnog hoor. Het heeft me nooit heel erg veel geboeid.

Nee. Dus geld en pensioen... Het is niet een thema waar je je veel mee bezig houdt?

Nee, eigenlijk niet. En ook nog eens een keer: als het er niet is, dan is het er niet. Dus dan ga je gewoon anders leven. Dan ga je het anders indelen.

Voelt het nog als een ver van je bed show? Pensioen? Ook al zijn het wel de laatste werkende jaren...

Nee, het voelt absoluut als een ver van mijn bed show. Ja. Het voelt ook nog helemaal niet dichtbij, dat het er aan zit te komen of zo...

Maar je had wel het idee van: nou, een hoog/laag-constructie zou iets voor mij kunnen zijn.

Ja, dat denk ik wel. Maar niet zo zeer omdat ik dat voor mezelf nodig heb, maar ik kan me voorstellen dat je dan hier en daar eens wat uit kan delen.

Ja precies.

Want ik heb niet het idee dat wij een heel ander leven gaan leiden als we met pensioen gaan. Dat we dan ineens grote reizen gaan maken, of allemaal van dat soort dingen. Daar geloof ik helemaal niks van.

Dus je denkt dat er straks in je pensioen ook niet heel veel zal veranderen?

Je krijgt er heel veel vrije tijd bij, maar dat vult zich waarschijnlijk ook zo weer. En ik heb niet het idee dat ons leven er verschrikkelijk anders uit gaat zien.

Heb je het idee dat je aan het denken bent gezet door deze stellingen?

Nou, ik ben er eigenlijk twee jaar geleden wat meer door aan het denken gezet. Omdat ik toen natuurlijk met die pensioenadviseur heb gezeten. Dat vond ik wel prima hoor. Want het was voor mij wel echt een beetje een doos van Pandora, dat ik dacht; daar moet ik ook nog een keer induiken. Geen zin in. Omdat zij zei dat we het goed hebben geregeld, kon ik het ook loslaten en hoef ik er ook helemaal niet meer mee bezig te zijn. Ik denk dat dat de omslag was voor mij.

Ja, precies. Snap ik.

Ja, en ik denk als dat er niet geweest was. En ik zou deze vragen dan beantwoord hebben, dat ik dan wél zou hebben van; oh ja, hier moet ik ook nog een keer naar kijken. Het zijn wel echt goede vragen om is even mee aan de slag te gaan.

En als je zo'n keuzetool tegen zou komen op de pensioenwebsite van je verzekeraar, zou je dan zoiets invullen. Gewoon eerlijk zeggen.

Nee. -haha-

Maar dat komt ook. Ik kijk er gewoon niet naar. Maar misschien dat ik dat pas ga doen als ik die magische grens van "60" ben gepasseerd. Dat het dan wat dichterbij komt. Maar nu voel ik me nog niet oud genoeg om daar in te duiken. Nee.

Stel je zou het over een jaar of 6 doen, als je er wel wat actiever mee bezig bent... Zou je er dan gebruik van maken? Hoe schat je dat in voor jezelf?

Uh, ja. Ik denk dat ik er wel naar zou kijken. Uhm... Om er wel wat wijzer van te worden. Ja, ik denk dat ik dat wel zou doen. Maar ik geloof dat ik daarnaast toch ook nog even contact op zou nemen met die pensioenadviseur.

Ja precies, dus vooral via die weg. Vielen bepaalde stellingen je nog extra op?

Uh... Ja, er was er één. Die een soort suggestie wekte alsof je vanaf je pensioen ineens gaat leven ofzo.

Die; "aan het begin van mijn pensioen wil ik maximaal van het leven genieten"?

Ja, die. Dat vond ik een hele bijzondere vraag, want dat merk je natuurlijk wel vaker. Alsof dat een moment is waarop het leven er ineens toe gaat doen ofzo. En dat je dat nu niet zou willen... Dat vond ik een heel bijzondere vraag.

Nee, dat begrijp ik. Goede opmerking.

[uitleg VCM schuifbalken]

Wat is je eerste indruk van zo'n keuzehulp?

Dit is denk ik heel makkelijk in te vullen. Want je bent het er mee eens of je bent het er niet mee eens. En je krijgt dan meteen een uitkomst. Ik kan me voorstellen, als mensen dit invullen, dat dat helpt. Tegelijkertijd denk ik wel... Als je je gezonde verstand gebruikt, en je hebt zoiets van; de eerste jaren van mijn pensioen wil ik veel gaan ondernemen, want dan ben ik nog fit... En dit en dat... Dan heb je meer geld nodig. Dus alleen je gezonde verstand brengt je daar eigenlijk al.

Ja, dus met logisch nadenken kunnen mensen het zelf ook bedenken?

Ja.

En wat vind je er van dat die balk bovenaan er nu bij zit?

Uh... Nou ja, de bedoeling zal zijn dat je een bepaalde uitkomst krijgt voor de verdeling van je pensioen. Waarbij je dan wil weten; op welk moment heb ik behoefte aan meer geld. En wanneer heb ik behoefte aan minder geld. Op het moment dat je stellingen gaat beantwoorden, dan leidt dat tot een bepaalde uitkomst. Dus... Ik kan me goed voorstellen dat dit helpt om er gewoon wat beter over na te denken. Over je pensioen. Dan is het hartstikke handig om gewoon even gedwongen te worden om serieus te kijken wat je wil na je 65^e. Dan helpt dit gewoon.

Dus je bedoelt dat dit vooral helpend is als startpunt om er over na te denken?

Ja.

En hoe vind je dan zo'n keuzehulp ten opzichte van wat je zojuist hebt ingevuld? Maakt dat verschil?

Voor mij maakt het geen verschil. Nee. Ik houd ook wel van gewoon drie opties weet je wel. Dat is gewoon helder.

Ja, dus gewoon duidelijk kiezen. En vind je er één beter dan de ander?

Nou, ja ik vind die eerste prima wel. Die met die drie uitkomsten. Die vind ik het meest prettig.

Transcript respondent 12 (58) – versie pensioenverdeling

Interview vooraf

Ik was allereerst benieuwd: wat weet je al over pensioenen en de keuzes die je hierin hebt?

Eigenlijk niet zo veel. Ben er best wel weinig mee bezig ook. Uh... Ja ik werk al een hele tijd met veel plezier bij dezelfde werkgever. Eigenlijk ben ik nog niet veel bezig met mijn pensioen. Wel collega's om mij heen die wat ouder zijn en die wat meer richting hun pensioen gaan. Die zijn er wel wat meer mee bezig. Dus dan hoor ik sommigen wel dat ze minder willen werken, of dat ze met vervroegd pensioen willen. Maar zelf weet ik er verder weinig van af.

Heb je voor jezelf een beeld wanneer je met pensioen wil?

Ik ben nu 58. Ja... Het liefst ga ik met mijn 65^e met pensioen. Dat zou ik wel heel mooi vinden als dat kan.

Bouwt u pensioen op bij een fonds of verzekeraar?

Ja, dat wordt via mijn werkgever geregeld.

Heeft u wel eens gekeken op "Mijn Pensioenoverzicht" wat je situatie nu is?

Ja, vijf jaar geleden wel eens op ingelogd. Maar afgelopen jaren eigenlijk heel weinig.

Dus u zou het op dit moment niet weten?

Nee, ik zou het op dit moment niet weten.

[uitleg Qualtrics]

	VCM stelling	Verbalisaties respondent
1.	Ik wil in de eerste jaren van mijn pensioen veel ondernemen	Eens. Ja. Dan ben ik jong en heb ik energie om lekker dingen te ondernemen.
2.	Ik zou het niet erg vinden als ik op mijn oude dag wat zuiniger moet gaan leven	Uh... Oneens. Ik zou het vervelend vinden als ik significant zuiniger moet gaan leven ten opzichte van wat ik nu doen. Ik denk ook niet dat het nodig zou moeten zijn eerlijk gezegd.
3.	Ik wil zo veel mogelijk zekerheid met betrekking tot mijn pensioen	Ja, eens. Dat zou ik wel een fijn idee vinden. Dat dat een soort stabiel is.
4.	Aan het begin van mijn pensioen wil ik maximaal van het leven genieten	Het lijkt een beetje op de eerste stelling. En daar ben ik het ook mee eens.
5.	Ik verwacht niet dat ik oud word, dus daarom wil ik de eerste jaren van mijn pensioen zoveel mogelijk geld ontvangen	Op zich zou ik er wel over nadenken om op het begin van mijn pensioen meer geld te ontvangen, maar niet om de reden omdat ik niet denk dat ik oud word. Ik hoop nog vele jaren te hebben, dus deze zet ik ook op oneens.
6.	Ik houd óók in mijn latere pensioenjaren graag financiële ruimte voor onverwachte uitgaven	Ja dat zou ik zeker wel fijn vinden. Eens.
7.	Een hoog/laag-constructie maakt mijn pensioenregeling onnodig complex, ik wil zo min mogelijk complexiteit	Oneens. Het klinkt wel als een aanlokkelijke constructie. Weet nog niet helemaal of ik het wat zou vinden. Maar... de complexiteit ervan houdt me in ieder geval niet tegen.
8.	Financiële ruimte vind ik voornamelijk aan het begin van mijn pensioentijd belangrijk	[lang stil]. Oneens zou ik zeggen. ook later in mijn pensioen zou ik het fijn vinden om genoeg financiële ruimte te hebben. Als ik bijvoorbeeld ooit in een zorginstelling opgenomen moet worden, dan zou ik het fijn vinden om daar de ruimte voor te hebben. En ik verwacht dat dit in mijn latere pensioentijd reëler is.
9.	Het geeft mij een prettig gevoel wanneer ik een groot deel van mijn pensioen zo snel mogelijk binnen heb	Oneens. Geeft me niet per se een prettig gevoel. Helemaal goed om het over een hoop jaren uit te smeren.
10.	Ik heb niet echt een mening over hoe ik mijn pensioen wil verdelen, dus ik blijf het liefst bij de standaardregeling	Ja daar ben ik het wel mee eens. Voor nu zou ik zeggen; de standaard regeling zou goed zijn. Hoewel ik ook moet zeggen; de hoog/laagconstructie zou ik wel willen overwegen.
11.	Aan het begin van mijn pensioentijd zal ik nog te maken hebben met hoge vaste lasten	Oneens. Dat is niet de situatie. Mijn huis ben ik al flink aan het afbetalen, dus daar heb ik niet heel veel vaste lasten meer aan.
12.	Ik ben bereid het risico te lopen dat ik mogelijk later (te) weinig geld overhoud, als ik daardoor de eerste jaren wat meer pensioen kan ontvangen	Oneens. De financiële ruimte in mijn latere pensioen vind ik ook wel heel belangrijk. Vind het vervelend om een risico te nemen.
13.	Ik heb weinig vertrouwen in de pensioenfondsen/pensioenverzekeraars, dus ik zou aan het begin van mijn pensioenjaren alvast zo veel mogelijk geld willen ontvangen	Oneens. Ik heb wel vertrouwen in ze.

14.	Ik zou graag in mijn latere pensioenjaren wat geld overhouden, zodat ik dit kan schenken aan mijn (klein)kinderen	Eens. Ik weet niet of het reëel is in mijn latere pensioenjaren, maar ik zou het leuk vinden als ik daar de mogelijkheid voor zou hebben.
-----	---	---

Interview achteraf

Bedankt. Hoe vond je het om de stellingen te beantwoorden?

Ja, ik word vooral wel een beetje geactiveerd. Door die hoog/laag-constructie. Dat ik daar ook keuzes in moet maken eigenlijk. Ben er niet super veel mee bezig geweest zoals ik al zei. Maar nu ben ik wel aan het nadenken over de 'voors en tegens' van de hoog-laag/constructie. Enerzijds heel fijn om aan het begin wat meer te ontvangen, maar ja, als je dan aan het eind minder krijgt... En ik breek mijn heup en ik moet drie maanden in een zorginstelling zitten wat ook veel geld kost... Dan zou ik dat ook vervelend vinden.

Heb je voor jezelf nu iets meer een beeld hoe je er in staat naar aanleiding van deze stellingen?

Ietsje meer wel. Ja. Ik ga nu wel actiever nadenken over de hoog/laag-constructie en bedenken of dat iets voor mij is.

Wist je van te voren van het bestaan af van deze optie?

Nee dat wist ik niet. Maar ik ga wel even praktisch uitzoeken hoe groot het verschil nou echt zou zijn. Want ik vind het een vervelend idee om echt krap te zitten. Maar ik vind het aan de andere kant leuk om veel te ondernemen en te reizen en met de kleinkinderen. Dus ook leuk als je daar wat meer financiële ruimte voor hebt.

Heeft deze keuzehulp je geholpen om hier over na te denken?

Ja, het is zeker weten een trigger geweest. En ook daarbij... Het heeft me ook wel laten inzien hoe ik er in sta.

Zou je zo'n keuzetool invullen als je het tegenkomt op een pensioenwebsite?

Ja, ik zou dat wel invullen. Ja dat denk ik wel. Ik denk dat dit soort tools je wel kunnen helpen om een keuze te maken. Maar vooral voor mij, omdat ik er niet veel van af weet. Maar iemand die zich er al helemaal in verdiept heeft... Maar ik kan me voorstellen dat het voor veel mensen helpend kan zijn.

[uitleg VCM schuifbalken]

Wat is je eerste indruk van deze keuzetool?

Ik denk dat dit me zeker weten heel erg zou helpen.

Ja? Waarom?

Omdat er meer ruimte voor nuance is.

Oké.

Net moest ik kiezen tussen drie dingen. Neutraal heb ik niet gebruikt. Eens/oneens vind ik erg zwartwit. Bij sommige stellingen zou ik dan graag wat nuance aanbrengen. En dat beeld zie je dan vervolgens in de samenvatting. Dat ik niet honderd procent op een hoog/laag-constructie uit kom, maar richting een hoog/laag-constructie. Maar zo'n tool helpt me dan wel meer dan...

Wat maakt het verschil dan met de vorige keuzehulp?

Voor mijn gevoel moest ik net stellig zeggen: aan het begin van mijn pensioen wil ik MAXIMAAL van het leven genieten. Dat ik dan daar héél erg mee eens moet zijn, of neutraal. Terwijl ik het liefst dan iets van 75% in zou vullen. Meer nuance vind ik voor mezelf prettig.

Wat vind je van de toevoeging van de samenvattende balk?

Die vind ik van essentiële waarde. Want er moet ook nog een conclusie aan verbonden worden.

Wat vind je er van dat dat bij de vorige keuzehulp niet aanwezig was?

Ja, die mis ik wel eigenlijk. Zit ik nu te bedenken. Er was eigenlijk geen conclusie. En dat die conclusie hier gegeven word, vind ik ook wel erg fijn. Ik kan me goed voorstellen als ik dit invul... Dat zo'n samenvatting mij dan goed zou helpen met; oh, ik neig een beetje hier naar.

Bedankt voor je input! Interessant om te horen. Heb je nog overige vragen?

Nee eigenlijk niet. Ik vond het leuk om te doen en ik ben geactiveerd om met mijn pensioen bezig te gaan.

Transcript respondent 13 (52) – versie pensioenverdeling

Interview vooraf

Wat weet je zelf al over pensioenen?

Uhm... Nou dat ik dat krijg vanaf mijn 65^e. Dat dat gecombineerd wordt met mijn AOW. Ik heb NAP. Volgens mij levert dat ook niks op.

Hoe oud ben je nu?

52.

Ben je bezig met wanneer je met pensioen wil gaan? Of voelt het nog heel ver weg?

Het voelt heel ver weg.

Wil je de komende jaren door blijven werken?

Ja. Ik denk in ieder geval dat ik tot 65 moet.

En dan tot die tijd als stewardess?

Ja.

Leuk. Ben je op de hoogte van de keuzes die je op een gegeven moment hebt in je pensioen?

Ja. Ik kan langer door vliegen en dan bouw ik meer pensioen op. Of je kan eerder stoppen, maar dan neemt het heel erg af.

Oké, dus daarvan ben je op de hoogte. En log je wel eens in op de website van je pensioenverzekeraar?

Ja. Het is heel weinig.

Oké. En hoe vaak doe je dat?

Één keer per jaar als ik weer zo'n mail krijg. Dan log ik wel eens in. Maar ik denk ook; mijn huis is straks mijn pensioen. Zo denk ik maar een beetje.

Oké. Nou daar was ik eigenlijk van te voren benieuwd naar. Bedankt.

[Uitleg Qualtrics]

	VCM stelling	Verbalisaties respondent
1.	Ik wil in de eerste jaren van mijn pensioen veel ondernemen	Ja, dat denk ik wel.
2.	Ik zou het niet erg vinden als ik op mijn oude dag wat zuiniger moet gaan leven	Uh... Nou... Ik denk dat ik hetzelfde wil blijven leven als ik nu doe.
3.	Ik wil zo veel mogelijk zekerheid met betrekking tot mijn pensioen	Ja, dat lijkt me wel lekker dat ik een beetje weet hoe en wat.
4.	Aan het begin van mijn pensioen wil ik maximaal van het leven genieten	Ja, absoluut mee eens. Lijkt me leuk om dan lekker te gaan reizen en leuke dingen te gaan doen.
5.	Ik verwacht niet dat ik oud word, dus daarom wil ik de eerste jaren van mijn pensioen zoveel mogelijk geld ontvangen	Nou, ik hoop wel dat ik oud word. Dus ik ben oneens.
6.	Ik houd óók in mijn latere pensioenjaren graag financiële ruimte voor onverwachte uitgaven	Ja, ik ben altijd wel van de zekerheid. Dus daar ben ik het mee eens.
7.	Een hoog/laag-constructie maakt mijn pensioenregeling onnodig complex, ik wil zo min mogelijk complexiteit	
8.	Financiële ruimte vind ik voornamelijk aan het begin van mijn pensioentijd belangrijk	Nee, gewoon de hele tijd denk ik.
9.	Het geeft mij een prettig gevoel wanneer ik een groot deel van mijn pensioen zo snel mogelijk binnen heb	Nou... Vind het fijner als het gewoon verspreid binnenkomt.
10.	Ik heb niet echt een mening over hoe ik mijn pensioen wil verdelen, dus ik blijf het liefst bij de standaardregeling	Ja, dat denk ik wel.
11.	Aan het begin van mijn pensioentijd zal ik nog te maken hebben met hoge vaste lasten	Ja, hetzelfde wat ik nu heb. Dus uh.
12.	Ik ben bereid het risico te lopen dat ik mogelijk later (te) weinig geld overhoud, als ik daardoor de eerste jaren wat meer pensioen kan ontvangen	Nou, ik heb liever al die tijd hetzelfde.
13.	Ik heb weinig vertrouwen in de pensioenfondsen/pensioenverzekeraars, dus ik zou aan het begin van mijn pensioenjaren alvast zo veel mogelijk geld willen ontvangen	Nee, ik heb er wel veel vertrouwen in. Misschien beetje naïef, maar...
14.	Ik zou graag in mijn latere pensioenjaren wat geld overhouden, zodat ik dit kan schenken aan mijn (klein)kinderen	Nou, dan denk ik meer aan mijn huis of zo.

Interview achteraf

Hoe vond je het om de stellingen in te vullen?

Ja, makkelijk hoor.

Was je bij sommige stellingen aan het twijfelen?

Nee.

Wist je van te voren van het bestaan af van de hoog/laag-constructie?

Nee. Dat wist ik niet.

En nu je er over nadenkt; denk je dan dat het iets voor je zou kunnen zijn?

Nee. Niet per se.

Hebben die stellingen je op een bepaalde manier aan het denken gezet?

Nee, meer van; ik moet er weer eens even naar kijken. En over na denken.

Oké, dus meer als een soort wake-up-call?

Ja. Ja. Ja. Ik ga er weer een keer induiken.

Als je zo'n keuzetool tegen zou komen op de pensioenwebsite; zou je dan zoiets invullen?

Ja, dat weet ik eigenlijk niet... Nee.

Nee? Kan je dat niet inschatten voor jezelf?

Nee, het gaat mij er dan meer om wat de gevolgen zijn qua financiën. Maar het is wel leuk om te zien dat er een hoog/laag-constructie is, want daar wist ik bijvoorbeeld niks van af. En misschien tegen die tijd... Dat je denkt; nu ben ik nog tien jaar fit, dus misschien is het handig om wat meer pensioen te krijgen. Want als je ouders bent heb je toch niet zo veel nodig.

Oké dus dit heeft het wel een beetje aangewakkerd om er over na te denken?

Ja, ja klopt.

Als je over een jaar of tien er over na gaat denken, zou je het dan prettig vinden als er dan dit soort keuzetools zijn?

Ja, misschien wel. Tuurlijk.

Ja, oké.

[uitleg VCM schuifbalken]

Hoe zou je zo'n keuzehulp vinden?

Nou, ik denk dat het echt wel goed is om over die hoog/laag-constructie na te denken. Ik heb er nooit over nagedacht.

En vind je het dan nog verschil maken dat je kan schuiven, in plaats van eens of oneens?

Nee, dat maakt mijn niet per se uit.

Oké. En vind je het nog een toevoeging dat je een oranje balk ziet?

Ja, zeker. Ja want dan komt er een beetje uit wat je denkt. Dit zegt je dan meer dan al die stellingen.

Oké, dus dat vind je wel een fijne toevoeging, dat dat erbij zit?

Ja, zeker.

Oké perfect.

Transcript respondent 14 (55) – versie pensioenverdeling

Interview vooraf

Wat weet je zelf al over pensioenen en de keuzes die je hierin hebt?

Ik ben er niet veel mee bezig. Wat weet ik er van... Al ga je van werkgever wisselen, dan krijg je vaak weer een nieuwe mogelijkheid om over je pensioenkeuzes na te denken. En dat is eigenlijk het enige. Hoe meer op die leeftijd richting die 60-65 gaat, hoe meer interesse om te kijken wat de mogelijkheden zijn...

Want hoe oud ben je nu?

55.

In hoeverre ben je nu bezig met je pensioen?

Iets meer bezig dan jaren terug. Maar niet heel concreet van percentages, leeftijden en nog zolang en zolang...

Heb je wel eens ingelogd op je pensioenoverzicht?

Ja. Maar dan ook niet meer dan dat. Dus dat kijk ik dan even in een momentopname. Klopt het, valt het tegen... Maar ik beseft ook: dit is het.

Want bouw je pensioen op bij je huidige werk?

Ja.

En zie je jezelf binnenkort met pensioen gaan?

Nee. Ik denk nog ongeveer tien jaar. Dus ongeveer tot 65. Dan is mijn bijdrage wel weer genoeg geweest. Ik zie me zelf ook wel in de laatste jaren wat afbouwen. Maar de financiële gevolgen, daar ben ik niet mee bezig.

En heb je een beeld van de keuzes die je straks moet gaan maken?

Nee. Volgens mij koop je dadelijk een keer zo'n pensioen. Dan zeg je; het potje is zo veel en ik wil het graag uitgekeerd hebben.

	VCM stelling	Verbalisaties respondent
1.	Ik wil in de eerste jaren van mijn pensioen veel ondernemen	Daar ben ik het mee eens. Gezien mijn leeftijd en gezondheid, heb ik dan meer geld ter beschikking om uit te geven.
2.	Ik zou het niet erg vinden als ik op mijn oude dag wat zuiniger moet gaan leven	Daar ben ik het ook mee eens. "WAT" zuiniger.. Ik denk dat hoort er gewoon bij.
3.	Ik wil zo veel mogelijk zekerheid met betrekking tot mijn pensioen	Ja... Als basis wel mee eens. Maar niet ten koste van alles. Ik denk neutraal.
4.	Aan het begin van mijn pensioen wil ik maximaal van het leven genieten	Ja, wat is maximaal... Ik wil wel van het leven genieten. Dus daar ben ik het mee eens.
5.	Ik verwacht niet dat ik oud word, dus daarom wil ik de eerste jaren van mijn pensioen zoveel mogelijk geld ontvangen	Dat kan je natuurlijk niet zeggen. Of je wel of niet oud wordt. Hoe ouder je wordt, hoe minder de mobiliteit. Daarom denk ik; laat me de eerste jaren maar wat meer doen. Geef ik dan eens?
6.	Ik houd óók in mijn latere pensioenjaren graag financiële ruimte voor onverwachte uitgaven	Ja, vind ik minder belangrijk.
7.	Een hoog/laag-constructie maakt mijn pensioenregeling onnodig complex, ik wil zo min mogelijk complexiteit	Nee hoor, vind ik niet. Niet complex.
8.	Financiële ruimte vind ik voornamelijk aan het begin van mijn pensioentijd belangrijk	Ja, ben ik mee eens.
9.	Het geeft mij een prettig gevoel wanneer ik een groot deel van mijn pensioen zo snel mogelijk binnen heb	Ja, wel mee eens.
10.	Ik heb niet echt een mening over hoe ik mijn pensioen wil verdelen, dus ik blijf het liefst bij de standaardregeling	Ben ik het over oneens, want dat heb ik wel.
11.	Aan het begin van mijn pensioentijd zal ik nog te maken hebben met hoge vaste lasten	Ja, ben ik neutraal in. Tja... sommige hypotheek lopen dan wel af. Maar dat is niet allemaal tegelijkertijd. Dus... Ben ik het wel mee eens.
12.	Ik ben bereid het risico te lopen dat ik mogelijk later (te) weinig geld overhoud, als ik daardoor de eerste jaren wat meer pensioen kan ontvangen	Daar ben ik het mee oneens. Dat zou ik niet fijn vinden.
13.	Ik heb weinig vertrouwen in de pensioenfondsen/pensioenverzekeraars, dus ik zou aan het begin van mijn pensioenjaren alvast zo veel mogelijk geld willen ontvangen	Dat klopt. Ik heb weinig vertrouwen. Er blijft gewoon teveel aan de strijkstok hangen. Dus dat vind ik het onbetrouwbare aan de pensioenfondsen.
14.	Ik zou graag in mijn latere pensioenjaren wat geld overhouden, zodat ik dit kan schenken aan mijn (klein)kinderen	Ja, daar ben ik het wel mee eens. Maar dat is wel een beetje tegenstrijdig met wat ik zeg. Ik heb zélf minder nodig, maar ik zou wel meer willen uitgeven. Ik denk dat dit een beetje neutraal is.

Interview achteraf

Hoe vond je het om dit in te vullen?

Nou, ik vind het leuk om er met zo'n tool is over na te denken.

Heb je het idee dat wat meer aan het denken bent gezet over de keuze van pensioenverdeling?

Wel meer aan het denken gezet. Inhoudelijk weet ik er niet meer van. En wat de exacte mogelijkheden zijn. Ik dacht dat er één regeling was, dus alleen de standaardregeling.

Dus je wist niet dat het mogelijk was om de eerste jaren een hoger bedrag te ontvangen?

Nee. Maar nu zou ik meer neigen naar de afwijking.

Als je zo'n tool tegen zou komen op de website van je pensioenfonds, denk je dat zo iets dan zou kunnen helpen?

Ik denk dat dit heel goed is, om in ieder geval een proces van denken in gang te zetten. Ik denk dat het een positieve bijdrage zou kunnen leveren.

Had je zelf nog twijfels bij bepaalde stellingen?

Nou het is een onderwerp waar ik zelf niet veel van weet, dus het is een beetje gissen dan. Maar ik wil er nu wel wat meer over na gaan denken. Maar ik heb het gevoel dat ik het zelf niet heel erg kan beïnvloeden, dat idee heb ik een beetje. Maar dat is mijn onwetendheid, omdat ik er niet mee bezig ben.

[uitleg VCM schuifbalken]

Wat is je eerste indruk van deze keuzehulp?

Ja, ik denk dat dit heel positief is. Heel netjes gewoon. Het is een heel andere manier. Maar wegen deze zes vragen allemaal even veel mee? Want je zou het ook gewoon van nul tot tien kunnen doen. Nul ben ik oneens, tien helemaal eens. Dan krijg je ook een beetje een getalletje. Maar hoe weet ik hoe ze op dit antwoord komen... Ik weet niet wat er achter de schermen gebeurt.

Maar het is gewoon het gemiddelde van die zes stellingen.

Maar ik weet nu bijvoorbeeld niet of dit in zou houden dat mijn premie verder om hoog gaat. Of om laag gaat. Dat zie je niet.

Dus dit gaat dan wederom weer puur om voor jezelf een beeld te krijgen en een mening te vormen.

Ja en dan kan een pensioenaanbieder er geld aan hangen.

Denk je dat dit meer zou helpen dan de tool die je net hebt ingevuld?

Dan zou ik nog iets meer willen weten wat de zwaarte is van de verschillende stellingen.

Zou je niet willen dat elke stelling even zwaar meeweegt?

Dat kan ook. Maar dan moet ik dat wel weten. Maar het visualiseren van de antwoorden van je vragen.. Qua presentatie vind ik het mooi. Dit is dus gewoon een andere wijze van presenteren. Ik denk dat het wel netjes is. En dat je er ook wel wat aan hebt.

Oké. Bedankt.

Transcript respondent 15 (56) – versie pensioenverdeling

Interview vooraf

Wat weet je zelf al over pensioen en de keuzes die je hierin hebt?

Niet zo heel veel. Je noemde net al een paar dingen.. Maar ik ging er gewoon vanuit dat je een vast bedrag per maand krijgt als je met pensioen gaat. En dat dat de rest van je leven zo door gaat. Dus dat wist ik niet.

Hoe oud ben je?

56.

Weet je voor jezelf al een beetje wanneer je met pensioen zou willen?

Ik denk er wel eens over na. Maar heb het idee dat ik daar niet zo veel keuze in hebt. Dat ik gewoon door moet tot 67.

En ben je in je hoofd er mee bezig dat de laatste jaren zijn ingegaan?

Nou... Ik ben onlangs, twee jaar geleden, een nieuwe functie begonnen. Waarbij ik zoiets had van: dit is de laatste functie die ik ga doen. Omscholen, nieuwe dingen leren... Dan is het hierna ook weer mooi geweest. En daar red ik het ook voorlopig nog wel mee hoor, met die nieuwe dingen. Ik zit in de ICT. Binnen mijn team ben ik echt de oudste nu. Ja...

Vindt u dat wennen?

Nou, je gaat wel nadenken over je rol binnen het team, zeg maar. Dat vind ik wel grappig. Komt nu natuurlijk ook omdat ik opa word.

Er komt een nieuwe rol bij...

Ja en dan ga je jezelf realiseren van: o ja, ik ben eigenlijk de oudste in het team... Er komen nieuwe mensen binnen, die zijn allemaal een stuk jonger. Hebben kleine kinderen. Ja... Dus dat is wel grappig.

Merk je veel verschil met de jongere collega's?

Nou, dat verschilt van persoon tot persoon. Bij sommigen merk je; die staan heel anders in het leven dan toen wij begonnen. Dan merk je wel dat het een andere tijd is.

Ja, kan ik me voorstellen. Kijk je wel eens op mijn pensioenoverzicht hoe het ervoor staat?

Niet echt... Ooit... Een jaar of tien geleden... Is er een pensioenadviseur geweest. Die heb ik laten kijken naar pensioenopbouw en zo. Toen zat ik al bij het ABP. Het is op zich prima en netjes voor elkaar. Maar goed, pensioenopbouw en daarnaast heb ik nog een lijfrente. Die loopt ook al heel lang, zeg maar. Dat is ook een bedrag dat vrij komt op een bepaalde datum.

Dus u heeft het ooit een keer goed uitgezocht, en daarna niet meer veel mee bezig?

Ja, dat is een goede conclusie.

[Uitleg Qualtrics]

Dat wist ik dus niet. Dat je je pensioen wat naar voren kan halen. Ben wel benieuwd wat daar eventueel de consequenties van zijn. Maar goed, daar heb ik nog geen idee van.

	VCM stelling	Verbalisaties respondent
1.	Ik wil in de eerste jaren van mijn pensioen veel ondernemen	Veel ... weet ik niet. Maar aan de andere kant; misschien gaan we dan wel verhuizen. Dat zou wel kunnen. Daarom eens.
2.	Ik zou het niet erg vinden als ik op mijn oude dag wat zuiniger moet gaan leven	Nou... De eerste jaren zou ik prettig vinden om dezelfde levensstijl vast te houden. Want dan heb je meer tijd... Dat je dan nog veel kan ondernemen en doen. Dus die zet ik op oneens.
3.	Ik wil zo veel mogelijk zekerheid met betrekking tot mijn pensioen	Daar ben ik het wel mee eens. Je wil zeker zijn van je inkomen, dat het niet elke maand afwachten is wat je op je rekening krijgt. Binnen een bepaalde marge zou het wel kunnen, maar je wilt weten waar je aan toe bent, je baseert hierop je uitgavenpatroon. Dus niet onwijs veel fluctuaties.
4.	Aan het begin van mijn pensioen wil ik maximaal van het leven genieten	Zucht... Ja... Neutraal. Ik ben het er niet erg mee eens, ook niet mee oneens. We genieten nu ook van het leven. Dat is een keuze die we al een aantal jaren geleden gemaakt hebben. We gaan niet wachten met "genieten", want het is maar de vraag hoelang we hebben...
5.	Ik verwacht niet dat ik oud word, dus daarom wil ik de eerste jaren van mijn pensioen zoveel mogelijk geld ontvangen	Oneens, ik ben goed gezond, dus geen reden om anders te denken.
6.	Ik houd óók in mijn latere pensioenjaren graag financiële ruimte voor onverwachte uitgaven	Heel lastig. Moeilijk om zo vooruit te kijken. Ik zet dit op neutraal. Dit speelt geen belangrijke rol.
7.	Een hoog/laag-constructie maakt mijn pensioenregeling onnodig complex, ik wil zo min mogelijk complexiteit	Nou... Dat maakt mij niet zo heel veel uit. Complexiteit is anders zekerheid. Ik ben het oneens met de stelling.
8.	Financiële ruimte vind ik voornamelijk aan het begin van mijn pensioentijd belangrijk	Ja dat is wel zo. Dan kan je eventueel ook verschillende dingen ondernemen. Je wordt toch ook ouder, ik denk dat je behoefte daarin verandert als je ouder wordt. Voorheen was een jaar op de camping staan echt hélemaal niks voor ons. Ik ben het hier mee eens. Ik denk dat de behoefte aan financiële ruimte, dat die afneemt.
9.	Het geeft mij een prettig gevoel wanneer ik een groot deel van mijn pensioen zo snel mogelijk binnen heb	Neutraal. Het is fijn om te verdelen: aan het begin iets meer en daarna iets minder is prima. Maar het is niet zo dat je in het begin de bloemen buiten zet en daarna op een houtje gaat bijten. Wat het wel lastig maakt is dat pensioenen gaan veranderen. Volgend jaar of zo komt de nieuwe wet, ik heb geen idee wat dat gaat betekenen. Ik hoop dat het een beetje meevalt, omdat ik al wel een beetje aan het eind van de opbouwperiode zit. Het kan zomaar

		veranderen, maar ik ga er nu vanuit dat het stabiel blijft.
10.	Ik heb niet echt een mening over hoe ik mijn pensioen wil verdelen, dus ik blijf het liefst bij de standaardregeling	Nou... Neutraal. Ik kan nog niet exact zeggen: ik ga het zo doen.
11.	Aan het begin van mijn pensioentijd zal ik nog te maken hebben met hoge vaste lasten	Dat zou weleens kunnen. Het is maar de vraag of het huis dan afbetaald is.
12.	Ik ben bereid het risico te lopen dat ik mogelijk later (te) weinig geld overhoud, als ik daardoor de eerste jaren wat meer pensioen kan ontvangen	Neutraal. Te weinig is ook weer zo wat. Iets minder zou een logische ontwikkeling zijn.
13.	Ik heb weinig vertrouwen in de pensioenfondsen/pensioenverzekeraars, dus ik zou aan het begin van mijn pensioenjaren alvast zo veel mogelijk geld willen ontvangen	Oneens. Ik zou het niet doen vanwege te weinig vertrouwen of angst dat het geld gaat verdwijnen.
14.	Ik zou graag in mijn latere pensioenjaren wat geld overhouden, zodat ik dit kan schenken aan mijn (klein)kinderen	Tja... Er is nog meer geld dan alleen pensioen. Bijvoorbeeld het huis, wat op een gegeven moment vrijkomt als je anders gaat wonen. Daarom oneens.

Interview achteraf

Hoe vond je het om na te denken over deze stellingen?

Ja, nou ja, het is een goede hulp. Om er over na te denken. Over de opties die je hebt. En om te zien welke motivaties er onder liggen en voorbij te zien komen...

Want je krijgt verder natuurlijk niet veel informatie nu over de eventuele financiële gevolgen. Als je een dergelijke keuzehulp voorbij zou zien komen bij de pensioenverzekeraar, zou je hem dan invullen denk je?

Ja, zeker wel.

En heb je het idee dat het helpend kan zijn om zelf uiteindelijk een keuze te gaan maken over de verdeling van je pensioen?

Ja, maar dan heb ik wel natuurlijk financiële informatie erbij nodig... Om te kijken: wat betekent het concreet voor mij. Maar... Dat zou zeker helpen.

En waren er nog stellingen waarbij je dacht: die vielen me op, of vond ik lastig?

Nee, niet echt. Ja.. "maximaal van het leven genieten"...

[Uitleg VCM schuifbalken]

Wat is je eerste indruk van zo'n keuzetool?

Nou sowieso prettig dat je echt wat meer nuance kan aanbrengen. En die samenvatting helpt je dan wel... Nogmaals; ik heb te weinig informatie over zo'n hoog/laag-constructie... Maar dat helpt je dan wel: ik ga nu richting hoog/laag, en dan misschien voor de milde variant...

Dus dat zou je wel prettig vinden?

Ja, misschien is het ook wel prettig. Als hij op basis van je antwoorden héél erg naar links, of heel erg naar rechts... Dan is het; oké, duidelijk.

Zou je daar door beïnvloed worden? In de keuze die je gaat maken?

Dat zeker wel. Ja.

Hoe vind je deze keuzehulp ten opzichte van de keuzehulp die je net hebt ingevuld?

Het geeft toch iets meer... Hoe moet ik dat precies zeggen... Je kan wat meer nuance aanbrengen. Er zit dus wat meer je eigen gevoel in. Je eigen keuzes... Dit zou voor mij iets meer waarde hebben, dan "eens" of "oneens". En ik vind het fijn dat je direct een soort weging hebt van je antwoorden, van: je neigt meer naar optie één of optie twee.

Heb je verder nog dingen die je zijn opgevallen?

Nee, ik ben puur op de inhoud gegaan... Maar als ik dit scherm zie [van de VCM met schuifbalken] , dan krijg ik direct de neiging om te gaan schuiven. Dus dat is een goed teken denk ik.